

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00453

AHAD HAAM UN ZAYN
BATSIUNG TSU YIDISH

Zalmen Zylbercweig

Permanent preservation of this book was made possible by

Ruth L. Burke

in memory of

Milton M. Burke & Sheila Fisher

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זלמן זילבערצווייג

אחד העם און זיין
באציאונג צו יידיש

פארלאג „אלישבע“
לאס אנדזשעלעס, קאליפארניע

Achad Haam Un Sein Batziung
Zu Yiddish

(Achad Haam and His Attitude Towards Yiddish)

By
ZALME ZYLBERCWEIG

Los Angeles, California

1956

געווידמעט דעם אַנדענק פון ש. ניגער ע"ה

Printed In U.S.A.

55

Economy Typesetting Service
1150 South Figueroa Street
Los Angeles 15, California

אחד-העם און זיין באציאונג צו יידיש

אין ליכט פון זיינע ארטיקלען, בריוו און שמועסן

1

ס'ווערט איצט 100 יאָר ווי דעם 5 אויגוסט 1856 איז אין סקוויר, קיעווער גובערניע, אוקראינע, געבוירן געוואָרן אין אַ חסידישער פּאַר- מעגלעכער פּאַמיליע אַשר גינצבערג, וועלכער איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן אַ"פּ אַחד העם.

אין פּאַרלויף פּון די זיבעציק יאָר וואָס אַחד העם האָט געלעבט, און נאָך מער, אין משך פּון דער צייט, זינט ער איז געשטאַרבן, זיינען וועגן אים געשריבן געוואָרן אייניקע ביכער און אַן אַ שיעור אַרטיקל- לען. אין די דאָזיקע אַרטיקלען איז באַהאַנדלט געוואָרן אַחד-העם דער ציוניסט, דער שריפטשטעלער, דער רעדאַקטאָר, דער דענקער, דער אַנאַליטישער קריטיקער, דער וועגווייזער פּאַר אַ דור.

אין העברעאיש און דייטש זיינען דאָ אַ סך ביכער וועגן אַחד העם, זיין שיטה, זיין היסטאָריש-פּילאָזאָפּישער בליק אויף יידנטום און יידישקייט און זיין ציוניסטישער אַני-מאַמין.

אין יידיש זיינען דאָ וועגן אים, אויסער אַן אַ שיעור אַרטיקלען ביי פּאַרשידענע געלעגנהייטן און אייניקע לענגערע אַרבעטן, ווי אויך אַ נישט-פּאַרענדיקטער ביאָגראַפּישער ראַמאַן פּון צבי הירשקאן (אין דער ניו יאָרקער צייטונג „דער טאַג“), דריי ביכער:

1) „אַחד העם“, שטריכן פּון זיין לעבן, כאַראַקטער און שאַ- פּונג, פּון נחמן דרוזדוב, פּאַרלאַג „גלאַבוס“, שיקאַגע, אילל., 1940, 238 ז.

2) אליעזר שערמאַן — „שעפּער און בויער“. אַחד העם, א. ד. גאַרדאַן. פּאַרוואַרט א. אַלמי. פּאַרלאַג „אַלטניי“, פּילאָדעלפּיע, 1941, 192 ז.

3) נחום סומער — „אַחד העם“ (אַ פּרואוו פּון אַ כאַראַקטער- ריסטיק), פּאַרלאַג א. וו. בידערמאַן, 184 טעע עוועניו, ניו יאָרק, 1941, 63 ז.

אין די דריי ביכער פּאַרנעמט אַחד העם'ס באַציאונג צו דער שפּראַכן-פּראַגע נאָר אַ זייטיקן פּלאַץ.

נחום סומער, וועלכער רופט אים „דער שפראך-מאָניסט“, פאָ-
לעמיזירט מיט אים (זו. 47-45), און קומט צום באַשלוס, אַז אין אַנ-
געזיכט פון די פאַרצווייגטע יידישע אינסטיטוציעס און די קאַליר-
פולע גאַלערייע פון יידיש-שאַפער און יידיש-געניסער אויף אַלע
געביטן, וואָלט אחד העם'ס בייסנדיקע, נעגאַטיווע ווערסיע צו יידיש
מז-הסתם אָנגענומען אַ מילדערן כאַראַקטער.

אליעזר שערמאַן אין זיין בוך (זו. 91-190) ווייזט אָן, אַז אחד
העם האָט אין ארץ ישראל גערעדט מיט זיין פרוי רוסיש, און ווען
אַ פאַרשטייער פון „גדוד מגיני השפה“ האָט אים דאָס פאַרגעוואַרפן,
האָט זיך אחד העם פאַר אים אַנטשולדיקט, אַז זיין פרוי קען נישט
קיין העברעאיש. שערמאַן באַמערקט, אַז ער האָט, פאַרשטייט זיך,
געקאַנט ריידן מיט זיין פרוי יידיש, אָבער ער האָט דאָס נישט גע-
טאָן, ווייל ער איז געווען אַ קעגנער פון יידיש אין ארץ ישראל,
און אפשר אויך דערפאַר, וואָס זיין פרוי האָט עס געהאַלטן פאַר אַ
פחיתת הכבוד צו ריידן אין דער שפחה-שפראַך. ווייטער גיט שער-
מאַן איבער, זייער בקיצור, אחד העם'ס מיינונג וועגן יידיש נאָך דער
טשערנאָוויצער קאָנפערענץ און באַמערקט, אַז „די ציטירטע שטעלן
און אויך אַנדערע שטעלן אין דעם דאָזיקן אַרטיקל [„על פרשת
דרכים“, חלק ד, עמודים 123-116] ווייזן, אַז אחד העם'ס באַציאונג
צו יידיש איז געווען ענלעך צו דער דאַמאָליטיקער באַציאונג פון מענ-
דעלען און פרצן צו דער יידישער ליטעראַטור, אין דער ערשטער
תקופה פון זייער שאַפונג, ווען זיי האָבן געשריבן יידיש בלויז צוליב
דעם, אַז דער המון-עם זאָל באַקומען השכלה און בילדונג אין זיין
שפראַך“. שערמאַן פאַרענדיקט דערמיט, אַז „מעגלעך, אַז ווען אחד
העם זאָל געווען נאָכפאַלגן די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון דער יידי-
שער ליטעראַטור, וואָלט ער געווען געענדערט זיין מיינונג אין גע-
וויסע פרטים“.

שערמאַן דערציילט אויך (זו. 30-129) אַן אינטערעסאַנטן עפי-
זאָד, ווי ער האָט, אין 1925, בעת דעם באַזוך פון אלטער קאַציזנע אין
ארץ ישראל, אים אַריינגעפירט צו אחד העם'ן און אים פאַרגעשטעלט
אַלס „יידישער שרייבער, אַ מיטאַרבעטער פון „פאַרווערטס“, וואָס
ווייל אים פאַטאַגראַפירן פאַר זיין צייטונג“ [אַלטער קאַציזנע איז פון
פראַפעסיע געווען אַ פאַטאַגראַף און פאַר דעם צוועק האָט ער דע-
מאַלט געמאַכט זיין רייזע קיין ארץ ישראל]. לכתחילה האָט אחד
העם ניט איינגעשטימט דערצו. שפעטער אָבער האָט ער געזאָגט
קאַציזנע: „אויב איר דענקט, אַז יידן ווילן זען מיין בילד, דער-
לויב איך אייך דאָס צו טאָן“ . . . אין די פריערדיקע יאָרן האָט ער

בשום אופן ניט איינגעשטימט צו פאַרשפּרייטן זיין בילד און בלויז אינטימע פּריינט האָט ער עס געגעבן. איצט אָבער, צוליב זיין קראַנק־הייט, איז זיין ווילנס־קראַפט אָפּגעשוואַכט געוואָרן און דעריבער האָט ער איינגעשטימט צו טאָן זאַכן, וואָס זיינען געווען קעגן זיינע פּרינציפּן. נחמן דרוודוב אין זיין בוך (זו. 76-174) סקיצירט אחד העם'ס שטעלונג צו יידיש נאָך דער טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ און דעם בריוו־אויטטויש מיט שמעון דובנאָוו.

פאַר אויספירלעכע ביאָגראַפישע דאַטעס און בכלל וועגן אחד העם'ס אידייען, אַקטיוויטעטן, שאַפונג און מיינונגען, שיק איך אָפּ די יידיש־לייענער צו אָט די דריי יידישע ביכער וועגן אחד העם'ן. מין אַרבעט נעמט נאָר אַרום דעם ענין „אחד העם און זיין באַציאונג צו יידיש“, און עס איז דאָך אַן אינטערעסאַנטע פּראַגע ווי אַזוי האָט אחד העם, דער מאַן, וואָס האָט גאַנץ אָפּט, נישט דערשראָקן, אַרויסגעזאָגט מיינונגען, וועלכע זיינען כלל נישט געווען אין הסכם מיט דעם אַנ־גענומענעם טאָן. זיך פאַרהאַלטן צו דער פּראַגע וועגן דער יידישער שפּראַך. עס איז דאַפּלט אינטערעסאַנט, ווייל אחד העם'ס אַ וואָרט איז געווען גילטיק פאַר די פּיל תלמידים זיינע און פאַרערער.

דאָ באַהאַנדל איך די דאָזיקע פּראַגע אויספירלעך, נישט אויפן גרונט פון בויך־סברות אָדער פּשט'לעך, נאָר איך לאָז ריידן אחד העם'ן אַליין. איך האָב נאָר די אַלע שטעלן אין וועלכע ער באַרירט די פּראַגע וועגן יידיש* צונויפגעקליבן און סיסטעמאַטיזירט אַזוי, אַז דאָס בילד זאָל זיין קלאַר.

די שטעלונג פון אחד העם צו דער יידישער שפּראַך און ליטע־ראַטור קאָן אייגנטלעך איינגעטיילט ווערן אין פיר פּעריאָדן: דעם פּעריאָד פון אחד העם'ס יוגנט, ווען ער האָט נאָר וואָס אָנגעהויבן זיך צו פאַרנעמען מיט ליטעראַטור. דעמאָלט האָט ער גערעדט מיט אַלעמען יידיש אַן שום נאָכטראַכטענישן וועגן „תכלית“ פון יידיש; דעם פּעריאָד ווען אחד העם האָט אָנגעהויבן באַרימט צו ווערן אַלס גייסטיקער ציוניסטישער פירער. דעמאָלט האָט ער, נישט גלויבנ־דיק אין דער צוקונפּט פון יידיש, דאָך מיטגעהאַלפּן, אַז עס זאָל גע־גרינדעט ווערן דאָס ערשטע יידישע ליטעראַרישע וואַכנבלאַט („דער יוד“) און ער האָט אַכטונג געגעבן, אַז דאָס דאָזיקע וואַכנבלאַט זאָל האָבן אַ גענוג פאַראַנטוואָרטלעכן רעדאַקטאר (ראווינציק), דער דריי־טער פּעריאָד דאַרף גערעכנט ווערן פון יאָר 1908, נאָך דער טשער־

(* געדרוקט פריער אין זשורנאַל „שיקאגע“ (32-1931), א"ר פון מאיר זאָלאַטאַראָוו.

נאוויצער קאנפערענץ אויף וועלכער יידיש איז פראקלאמירט גע-
ווארן אלס א נאציאנאלע שפראך פון יידישן פאלק. פאר אהד העם'ן,
וועלכער האט א גרויסן טייל פון דער ווייטערדיקער עקזיסטענץ פון
יידישן פאלק געבויט אויף דעם, וואס יידן וועלן שטענדיק דערהאלטן
די העברעאישע שפראך אלס די נאציאנאלע שפראך, און דאס וועט
דערהאלטן די ווייטערדיקע גאנצקייט פון יידישן פאלק, איז דאס
דערקלערן יידיש אלס נאציאנאל-שפראך געווען אן איינפאכער פאר-
ראט. ער האט אין דעם געזען דעם פאנאנדערפאל פון די ווייניקע
זיילן אויף וועלכע דער קיום פון יידישן פאלק קאן זיך שטיצן אין
אונדזער צייט, ווען די רעליגיע פארלירט איר גרויסן איינפלוס.
אחד העם האט דעריבער פון דעמאלט אן אנגעהויבן צו פירן א קאמף
קעגן יידיש, באנוצנדיק יעדע געלעגנהייט אנצואווייזן, אז יידיש איז
נישט מער ווי א הילפס-מיטל, א צייטווייליקע דערשיינונג. אין דעם
דאזיקן קאמף איז ער דערגאנגען אזוי ווייט, אז ער האט יידיש נישט
געגעבן מער רעכט ווי דעם שפאניאלישן דיאלעקט (לאדינא) אויף
וועלכן עס ריידן א קליינע גרופע באלקאן-יידן. אלס לעצטן פע-
ריאד דארף מען באטראכטן די עטלעכע יאר, וועלכע אחד העם האט
געוואוינט אין ארץ-ישראל. דא, נישט זייענדיק מסכים צו די טעראר-
מיטלען קעגן יידיש, האט ער, דער גייסטיקער פירער פון דער
מאדערנער העברעאישער ליטעראטור, נישט פארנומען ביי די העב-
רעאיסטן דאס ארט, וואס האט אים געקומט.

וועגן דעם ערשטן פעריאד איז נישטא קיין שום דאטן. אחד
העם האט געוויס אויך דעמאלט געשריבן בריוו אין וועלכע ער האט
באהאנדלט צייט-פראגן, אבער קיין איין בריוו פון יענער עפאכע האט
ער נישט אריינגענומען אין די זעקס בענדער בריוו זיינע, וועלכע ער
האט ארויסגעגעבן. אין נאמען פון פערזאנען, וועלכע זיינען גע-
שטאנען נאענט צו אחד העם'ן, קאן איך נאר דרייסט זאגן, אז אחד
העם האט דעמאלט נאך נישט געהאט קיין שום נעגאטיווע געפילן
צו יידיש. ער פלעגט גערן ריידן יידיש, אבער שרייבן פלעגט ער,
ווי אלע משכילים, אין העברעאיש אדער רוסיש.

גאנץ אנדערש איז אבער וועגן די אנדערע פעריאדן. וועגן זיי
זאגן עדות צוויי ארטיקלען זיינע אין „השלח“, איינער אינגאנצן
געווינדמעט דער פראגע וועגן יידיש, און דער אנדערער טיילווייז (וועל-
כע זיינען שפעטער אריין אין די בענד פון „על פרשת דרכים“), איין
איינציקער ארטיקל געשריבן אויף יידיש אין „יוד“, און איבער פער-
ציק בריוו, וואס זיינען צעזיט צווישן די זיבעצן הונדערט בריוו אין
זיינע זעקס בענדער געזאמלטע בריוו.

די ערשטע זאך וואָס מיר געפינען ביי אַחד העם'ן וועגן יידיש איז דוקא אַ פּאָזיטיווע. אמת, אַז עס האַנדלט זיך נישט וועגן דער שפּראַך־פּראַגע, אָבער עס איז אַ קאָמפּלימענט פאַר דער יידישער פרעסע.

דער „השלח“, וואָס אַחד העם האָט רעדאַקטירט, האָט, נאָך אַ הפסקה, ווידער אָנגעהויבן צו דערשיינען אין 1898, און מען האָט געדאַרפט דערוואַרטן, אַז די העברעאישע צייטונגען און צייטשריפטן, וואָס זיינען דעמאָלט דערשינען, וועלן די דאָזיקע בשורה אויפנעמען מיט גרויס פּרייד, צום סוף האָבן זיי עס אַלע פאַרשוויגן. ווער דען האָט זיך דאָ יאָ אָפּגערוּפּן? — וועגן דעם שרייבט אַחד העם אין אַ בריוו פון 14טן פעברואַר, 1898, צו מ. עהרענפּרייז, דער שפּעטער־דיקער אויבער־ראַבינער פון בולגאַריע:

„איך האָב דערהאַלטן אייערע לעצטע בריוו, און איך דאַנק איך פאַר דער זשאַרגאַנישער רעצענזיע, וועלכע איר האָט מיר צוגע־שיקט. עס איז אַן איראַניע, אַז ביז היינט איז וועגן באַניטן „השלח“ גאַרנישט דערמאַנט געוואָרן אין קיין שום אַנדערער צייטשריפט ווי די, וועלכע דערשיינט אין אַ שפּראַך, וואָס די ליבהאַבער פון העברע־איש האַלטן זי פאַר איר פיינט . . .“

אַחד העם איז אַזוי גערירט פון דער „זשאַרגאַנישער“ רעצענזיע, אַז ער געפינט זי פאַר נויטיק צו צושיקן צו א. קאַפּלאַן, הויפט פארוואלטער פון פארלאג „אחיאסף“, וואָס גיט ארויס דעם „השלח“, און דערביי שיקט ער אים צו (פעברואר 1898) אַ בריוול אין וועלכן ער שרייבט צווישן אַנדערן:

„ . . . איך שיק איך דאָ אַן „אויסשניט“ פון דער זשאַרגאַנישער צייטשריפט „דער יודישער עקספרעסס“, וואָס דערשיינט אין ענגלאַנד, אין וועלכער איר וועט געפינען די רעצענזיע אויפן „השלח“, און עס איז אינטערעסאַנט צו נעמען אין אַכט, אַז די איינציקע יידישע צייטשריפט, וואָס האָט געפונען פאַר נויטיק צו ריידן וועגן „השלח“ איז אַ זשאַרגאַנישע צייטשריפט . . .“

אין יאָר 1898 האָט די ציוניסטישע עקזעקוטיווע זיך געווענדט צום העברעאישן פאַרלאַג „אחיאסף“ מיט אַ פאַרשלאַג ארויסצוגעבן אין ווין אַ וואַכנבלאַט אויף יידיש.

די יידישע שפּראַך האָט דעמאָלט שוין אָנגעהויבן אַרויסצוגיין פון דער ווייבערשער געטאַ. דאָס פּאַלק, די ברייטע מאַסן, האָבן אָנגע־הויבן לייענען יידיש, און ווען מ'האַט עפעס געוואַלט פּראַפּאגאַנדירן, האָט מען עס געמוזט טאָן אויף יידיש.

אלס אילוסטראציע דערצו קען דינען א בריוו פון זעלבן יאָר (27 יולי), וואָס אחד העם שרייבט צו א. שולמאן אין קיעוו:

אין דעם בריוו זאָגט א"ה, אַז כדי צו באַקומען אַ באַגריף ווי אַזוי עס זעט איצט אויס די העברעאישע שפּראַך, נישט קוקנדיק אויפן גאַנצן טומל וועגן דער „אויפלעבונג“, איז גענוג צו הערן דעם באַריכט וועגן צוויי בראַשורן מכוח דעם ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס „אחיאסף“ האָט אַרויסגעגעבן: איין בראַשור איז געווען אויף העברעאיש פון דר. הערצל אַליין, און זי איז פאַרקויפט געוואָרן אין דריי טויזנט עק־זעמפליאַרן, די אַנדערע איז געווען פון שלום־עליכמן, און זי איז פאַרקויפט געוואָרן אין זיבן און צוואַנציק טויזנט עקזעמפליאַרן — דערפאַר ווייל זי איז געווען אויף יידיש.

די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע האָט, אַלזאָ, איינגעזען די נויט־ווענדיקייט פון אַ יידישן אַרגאַן, וואָס זאָל פירן ציוניסטישע פּראַפּאגאַנדע.

אַזוי ווי אחד העם איז געווען אויך אַ מיטגליד פון דער פאַר־וואַלטונג פון „אחיאסף“, און לויט די סטאַטוטן פון דעם פאַרלאַג, האָט מען צו אַזאַ ענין געדאַרפט האָבן די הסכמה פון אַלע פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער, האָט דער געשעפּטס־פירער פון „אחיאסף“ ה' א. קאפלאן, זיך געווענדט מיט אַן אַנפּראַגע צו אחד העם'ן, אַז ער זאָל אַרויסזאָגן זיין מיינונג וועגן דעם פּראַיעקט.

העכסט וואַרשיינלעך איז עס אויך געווען וויכטיק צו הערן די מיינונג אין אַזאַ פּראַגע טאַקע פון אחד העם'ן. און אחד העם האָט די דאָזיקע לאַגע אויסגענוצט לטובת דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור. נישט קוקנדיק דערויף וואָס אחד העם איז אין פּרינציפּ געווען מסופק אין דער נויטווענדיקייט און נוצלעכקייט פון אַזאַ אַרגאַן אויף יידיש, האָט ער דאָך אַכטונג געגעבן, אַז אויב עס איז שוין אַ גזר, אַז דער אַרגאַן זאָל דערשיינען, זאָל ער נישט פאַרוואַנדלט ווערן עפעס אין אַ בלעטל, אין אַ ציוניסטישער פּראַקלאַמאַציע, נאָר זאָל האָבן אין זיין שפיץ אַ רעדאַקטאָר מיט אַ ליטעראַרישן געשמאַק.

נאָר אַ דאַנק דעם אויסדריקלעכן פאַרלאַנג פון אחד העם'ן איז אלס ערשטער רעדאַקטאָר פון „יוד“ באשטימט געוואָרן י. ת. ראַווינצקי, און אַזוינאָך איז דער „יוד“ געוואָרן אַן אַכסניה פאַר דער אמתער שיינער יידישער ליטעראַטור פון אזעלכע שריפטשטעלער ווי מענ־דעלע, י. ל. פּרץ, שלום עליכם, מאָריס ראָזענפעלד, יעקב דינעוואָן, מרדכי ספּעקטאָר און ש. פּרוג. די ווערק, וועלכע זיינען צום ערשטן מאַל פאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין „יוד“, זיינען פאַרבליבן די יסודות פון אונדזער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור.

ווען מ'נעמט אין באטראכט די פריערדיקע יידישע פעריאָדישע אויסגאבן און מ'פארגלייכט זיי מיטן "יוד", קאָן מען דרייסט זאָגן, אַז דער "יוד" איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט געעפנט דעם וועג פאַר אונדזער היינטיקער יידישער ליטעראַטור.

אחד העם האָט דעם פראַיעקט גענוי אַנאַליזירט, און ער גיט אים אַפּ אייניקע בריוו.

אין ערשטן בריוו (אדעס, 15 יולי, 1898) צו א. קאפלאַן אין ריינ-ערץ, שרייבט ער:

"וועגן ווינער פאַרשלאַג (דער פאַרשלאַג פון דער ציוניסטישער

עקזעקוטיווע), האָט איר פאַרגעסן צוויי זאַכן:

1) אַלע זשאַרגאַנישע צייטשריפטן אָן אונטערשיד, וועלכע דער-שיינען אין אויסלאַנד, זיינען פארווערט אריינצוקומען אין אונדזער לאַנד, און עס זעט אויס, אַז ס'איז נישטאָ קיין שום האַפענונג, אַז מען וועט וועלכע עס איז צייטשריפט ארויסנעמען פון כלל.

2) אַ צייטשריפט, וואָס דערשיינט אין אויסלאַנד קומט אָן צו די ליינער (אַזוי ווי עס איז מיטן "השלח") ערשט צוויי אָדער דריי וואָכן נאַכדעם ווי זי דערשיינט, און דערצו, ווי איר זאָגט אַליין, איז נישטאָ קיין שום עצה. און אויב דאָס איז נאָך מעגלעך בנוגע אַ חודש-זשור-נאַל, איז דאָס אָבער אוממעגלעך, אַז אַ וואַכנבלאַט, וואָס פאַרשפּע-טיקט אזוי אַנצוקומען, זאָל האָבן דערפאַלג, און עס האָט נישט קיין שום ווערט, ווארום די נייעס וואָס עס ברענגט, זעען אויס ביי די ליינער ווי "פאַראַיאַריקער שניי".

אָבער אויב די צוויי זאַכן זיינען ביי אייך נישט קיין שטערונג, וועל איך זיך ניט איינשפּאַרן, ווארום ביידע זאַכן זיינען נאָר אוי-סערלעכע פּראַגן אין וועלכע עס איז אַפהענגיק דער מאטעריעלער דערפאַלג פון דער אָנגעלעגנהייט, און איך פארלאָז זיך אויף אייך. אַנדערש איז אָבער בנוגע דער "רעדאַקציע". אויב וועגן ביכער און בראַשורן קאָן איך נאָך מער אָדער ווייניקער אַכטונג געבן, און פונ-דעסטוועגן דרוקט דער "אהיאסף" בראַשורן, אויף וועלכע איך שעם זיך צו קוקן, און איר זאָגט נאַכדעם, אַז אַלץ איז געמאכט געוואָרן מיט מיין דערלויבעניש, טאָ וואָס וועט נאָך זיין ווען דער "אהיאסף" וועט ארויסגעבן אַ זשאַרגאַנישע צייטשריפט, אויף וועלכער איך וועל אבסאָלוט נישט קאָנען אכטונג געבן, און פונדעסטוועגן וועל איך פאַר איר זיין פאראנטוואָרטלעך, ווארום זי איז דאָך געגרינדעט געוואָרן מיט מיין "דערלויבעניש"! דעריבער קאָן איך נישט אַרויסזאָגן מיין מיינונג בכלל וועגן דעם, אַזוי ווי איר בעט, ווארום דער "בכלל" איז קודם כל אַפהענגיק פון דעם "פרט": אַז דער רעדאַקטאָר זאָל

זיין אַ מאַן, אויף וועלכן איך זאל זיך קאָנען פארלאָזן, אַז ער איז אַן ערן מאַן, און אַ מענטש מיט געשמאַק . . . אויסער דעם האָב איך נאָך אַ פראַגע: איר זאָגט, אז דער אַקציאָנס קאָמיטעט (*1) וועט געבן אַ יערלעכע אונטערשיצונג, אָבער איר באַמערקט נישט (וואָס עס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך) אַז פאַר דער דאָזיקער אונטערשיצונג וועט דער אַקציאָנס קאָמיטעט פארלאָנגען, אַז די וואַכנשריפט זאל ווערן זיין אַרגאַן און שרייבן אלץ, וואָס מען וועט באַפעלן פון „אויבן“. און ווען איך דערמאָן זיך אַן דעם אַרגאַן פון דעם אַקציאָנס קאָמיטעט אַליין (*2) און אין זיינע העסלעכע וועגן, פון וואָס עס עקלט יעדן אַרנטלעכן מענטשן, שטעל איך מיר גוט פאַר, וואָס עס וועט אַזוינס זיין די פיזיאָנאָמיע פון דער זשאַרגאַנישער צייטשריפט, פון וועל-כער דער אַקציאָנס קאָמיטעט וועט ארויסריידן, איך גלויב נישט, אַז וועלכער עס איז אַרנטלעכער מענטש וועט פאַרקויפן זיין נשמה צו ווערן רעדאַקטאָר פאַר אזא אַרגאַן. אלנפאַלס וועל איך פאַר קיין פאַל נישט מסכים זיין (אויסער, אַז דער „אחיאסף“ וועט צוערשט מיך אויסשטרייכן פון דער פארוואלטונג), אַז דער „אחיאסף“ זאל געבן זיין נאָמען אויפן דאָזיקן אַרגאַן.

אַדער, אפשר קאָן מען די זאך אַזוי אינאַרדנען: אַז סיי די רע-דאַקציע, סיי דער פארלאַג זאלן גערופן ווערן אויפן נאָמען פון אַק-ציאָנס קאָמיטעט, אַדער פון איינעם פון זיינע מיטגלידער, און דער „אחיאסף“ זאל זיך פאַרנעמען נאָר מיט דער אדמיניסטראַציע, דע-מאַלט וועל איך אין דעם זען נאָך אַ געשעפטס-זאך, אַזוי ווי די אַנדערע זאכן פון „אחיאסף“ געשעפט, און איך וועל נישט זיין קעגן דעם . . .”

הפנים, אַז אחד העם'ס באַמערקונגען זיינען גענומען געוואָרן שטאַרק אין אַכט, און דער פלאַן וועגן אַ וואַכנבלאַט איז פאַר-וואנדלט געוואָרן אין אַ חודש-זשורנאַל, און דאָס האָט אחד העם'ן ווידער געגעבן די מעגלעכקייט צו פאַרשטאַרקן זיין אומצוטרוי צו דער עקזיסטענץ פון אַזאַ אויסגאבע.

אחד העם האָט דאָן געהאַלטן, אַז יידיש איז די שפראַך פון המון-עם, און אַזאַ עלעמענט קאָן העכסטנס נאָך פאַרשטיין און זיין אַ בעלן אויף אַ וואַכנבלאַט, אַדער טאַקע אויף אַ טאַג-צייטונג, אָבער נישט

(1) דער ציוניסטישער אַקציאָנס קאָמיטעט מיט וועלכן אחד העם איז שוין דעמאָלט געווען צעקריגט צוליב חלוקי-דעות אין דער אויפ-פאַסונג פון דער ציוניסטישער אידייע.

(2) „די וועלט“ אויף דייטש.

אויף אַ חודש־זשורנאַל, וואָס מוז שוין זיין ערנסטער, טיפּער, נאָר
סיי ווי סיי טרעט ער נישט אָפּ פון זיין פּאָדערונג וועגן אַ פּאַראַנט-
וואַרטלעכן רעדאַקטאָר, נישט אַנרופּנדיק נאָך קיין נאָמען.

וועגן דעם שרייבט ער צו קאַפּלאַנען (אדעס, 24 יולי, 1898):

„אין דעם דערפּאָלג פון אַ זשאַרגאַנישן חודש־זשורנאַל גלויב
איך נישט. די מאַסע פאַר וועלכע די דאָזיקע צייטשריפט וועט אַרויס-
גיין, דאָרף נישט האָבן קיין חודש־זשורנאַל, נאָר אַ טעגלעכע צייטונג,
אָדער אַמווייניקסטן — אַ וואַכנבלאַט, און באַצאָלן פיר רובל פאַר
אזעלכע העפטן — דאָס הייסט מער ווי דרייסיק קאָפּיקעס אַ העפט
— וועלן נישט זיין קיין דריי טויזנט מענטשן פון דער מאַסע, ווי איר
האַפט. אָבער איך האָב אייך שוין געזאָגט, אַז וועגן דער געשעפט-
לעכער זייט וועל איך זיך נישט איינשפּאַרן, און איך וועל מבטל זיין
מיין מיינונג פאַר אייערער. אָבער וועגן דעם רעדאַקטאָר וועל איך
דאָס מאַל נישט מותר זיין מיין מיינונג, אפילו ווען איר זאָלט מיר
פאַרזיכערן, אַז די צייטונג וועט אַרייברענגען דעם „אחיאסף“ קורח'ס
אוצרות. איך קאָן נישט מפקיר זיין מיין נאָמען, און איך וויל נישט
טראָגן אויף מיר אַזאַ גרויסע פּאַראַנטוואַרטלעכקייט אויסער ווען איך
וועל וויסן, אַז די זאַך איז איבערגעגעבן צו אַ מאַן אזוי ווי איך מיין,
וואָס קען מיין גייסט, און האָט אַן ענלעכן געשמאַק ווי איך אין גרעסטנ-
טייל פון וויכטיקע ענינים . . .”

איבער אַ האַלב יאָר גייט דורך אין פאַרהאַנדלונגען וועגן דער
פּראַגע אויב מ'זאָל אַרויסגעבן די יידישע צייטשריפט אָדער נישט,
און ווען מ'דערוויסט זיך אין די ליטעראַרישע קרייזן, אַז „אחיאסף“
הויבט אַן אַרויסגעבן אַ יידיש בלאַט, פּרעגט זיך אליעזר שולמאַן
אַן ביי אַחד העם'ן וואָס זאָגט ער דערצו. אין זיין ענטפּער (אדעס,
29 יאַנואַר 1899) רופט שוין אַחד העם אַן דעם נאָמען פון ראַוויצקין
אַלס רעדאַקטאָר:

„וועגן דער זשאַרגאַנישער צייטשריפט, קאָן איך מיינע פּריינט
מעלדן נאָר דאָס, אַז אין דער צייט ווען עס איז געבוירן געוואָרן
דער דאָזיקער געזאַנק, און די ליטער פון „אחיאסף“ האָבן געבעטן
מיין צושטימונג דערצו, האָב איך זיי געזאָגט, אַז איך קען דערצו
צושטימען נאָר מיטן באַדינג, אַז דער רעדאַקטאָר זאָל זיין אַ מאַן,
וואָס זאָל מיר זיין באַקאַנט אַלס ערלעכער מאַן און אַ מענטש מיט
געשמאַק, וואָס זאָל זיך נישט דערנידעריקן צו ווערן אַן אינסטרו-
מענט פאַר וועמען עס איז. און אַזאַ מענטש איז, לויט מיין מיינונג,
ראַוויצקי. עס איז אַלזאָ נישט קיין ספק, אַז די צייטשריפט וועט

זיין אַ „ציוניסטישע“, אָבער נישט קיין „קנעכט פון די ציוניסטן“, אַזוי, אַז עס זאָל אין זיין כאַראַקטער זיין ענלעך כמעט צום „השלח“ . . .
אחד העם'ס פאַרשלאַג צו באשטימען ראַווינצקין אַלס רעדאַקטאָר פון דעם וואַכנבלאַט, וואָס האָט באַקומען דעם נאָמען „דער יוד“, איז אָנגענומען געוואָרן, און אין אָנהויב פּעברואַר 1899 האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען דאָס וואַכנבלאַט. ראַווינצקי איז פון אַדעס אַריבער קיין וואַרשע, וואו עס איז געווען די רעדאַקציע, נאָר געדרוקט איז דאָס בלאַט געוואָרן אין קראַקאַ, אָנגעבנדיק אַלס אַרט פון דער דערשיינונג ווין-קראַקאַ (*3).

ראַווינצקי האָט באַלד צוגעשיקט אחד העם'ן דעם ערשטן נומער, און מיט אומגעדולד דערוואַרט זיין מיינונג, וואָס איז באַלד געקומען, און טאַקע זייער אויספירלעך.

דעם 16 פּעברואַר 1899 שרייבט אחד העם צו ראַווינצקין קיין

וואַרשע:

„מזל טוב אייך! איך האָב באַקומען דעם „יוד“ און איך האָב אים געלייענט, און וואָס זאָל איך אייך זאָגן? עס וויינט אויס, אַז איך האָב נישט קיין געפיל צו פילן די שיינקייט פון זשאַרגאָן. אַלע זאַכן וואָס איך לייען אין איר, אפילו רבי מענדעלעס זאַכן, זעען מיר אויס ווי געקינצלט, ווי מליצות, וועלכע גייען נישט פון האַרצן, נאָר זיי שטייען און רופן: „קוקט אונדז אָן ווי געדריידלט און געקינצלט מיר זיינען!“ אָבער לאַמיר איבערלאָזן די „שיינקייט“ און לאַמיר ריידן וועגן אינהאַלט. איך מוז אייך זאָגן, אַז איך גלויב קוים אויב דאָס פאַלק וועט לייענען מיט זושק די זאַכן, וואָס איר גיט אַריין אין „יוד“. רבי מענדעלע און בן-עמי שרייבן פאַר די „מפונקים פון דער השכלה“, אפילו פּרץ מיט זיינע רמזים איז פאַרשטענדלעך נאָר אונדז. שלום עליכם, וואָס דער אמת, רעדט אפילו אין זיין שפּראַך און אין זיין סטיל, אָבער פאַרלויפיק איז אין זיינע זאַכן נאָך נישט פאַראַן קיין שום געדאַנק, אויסער שיינע בדחנות, אפשר וועט דער געדאַנק קומען אין די „פאַרטזעצונגען“, און ס'איז אפשר בכלל מעגלעך, אַז די פאַרטזעצונגען וועלן ענדערן מיין מיינונג. אָבער פאַרלויפיק — זעט איר, פריינט מיינער, אַז איך פאַרבאָרג גאַרנישט פון אייך וואָס איך טראַכט — ציטער איך זייער פאַרן גורל פון „יוד“.

וועגן דער פּובליציסטיק האָב איך נישט גערעדט, ווארום אין

3 „דער יוד“, פאַרלאַג: חברה „אחיאסף“, רעדאַקטאָר י. ח. ראַווינצקי, ווין-קראַקאַ. 1899. ערשטער יאָרגאַנג.

ערשטן נומער איז כמעט נישטאָ קיין אַרטיקל, וואָס זאָל ווערט זיין צו טראָגן דעם דאָזיקן נאָמען, אויסער אייער לייט-אַרטיקל, וועגן וועלכן איך האָב אייך שוין אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג נאָך איידער ער איז געדרוקט געוואָרן. איך וואָלט אייך איינגעטלעך באַדאַרפט אויפּמערקזאַם מאַכן דערויף, וואָס איר האָט אַריינגעגעבן אין ערשטן נומער נאָך צוויי פּובליציסטישע אַרטיקלען, און אין ביידע איז כמעט נישט פאַראַן קיין זאָך, וועגן וועלכער איר רעדט נישט אַליין אין אייער לייט-אַרטיקל, אָבער איך רעכן, אַז איר האָט דאָס ניט געטאַן פון „שלעכטס קיין“, נאָר דערפאַר וואָס איר האָט אונטער דער האַנט נישט געהאַט קיין בעסערע אַרטיקלען ווי זיי.

אָבער מיר וועלן וועגן דעם נאָך אויספירלעך ריידן ווען איר וועט אינגיכן צוריקקומען אַהער“.

אַט אַזוי, ווי מיר זעען, איז אַחד העם, טראָץ זיין קעגנערשאַפט צו יידיש, געוואָרן דער משגיח איבער דעם ערשטן ליטעראַרישן יידישן וואָכנבלאַט.

אָבער אַחד העם האָט זיך מיט דער שטילער השגחה זיינע נישט באַנגונגט. אַפּוואַרטנדיק אייניקע נומערן פון „יוד“, אין וועלכן עס האָבען זיך, אויסער די אויבנדערמאָנטע שריפטשטעלעך, אויך באַ-טייליקט מ. ל. ליליענבלום, בן-עמי, ש. ראַזענפעלד, א. ל. לעווינסקי, דר. מאַקס נאָרדוי, דר. ש. ווערנער (רעדאַקטאָר פון דער „וועלט“), ש. ל. ציטראָן און א. ש. פרידבערג, האָט זיך אַחד העם מער נישט געקאַנט איינהאַלטן, און אין זיבעטן נומער פון „יוד“ (אַפּריל 1899) האָט ער אַפּגעדרוקט זיינעם אַ בריוו אין רעדאַקציע, וואָס איז אַן אַרטיקל אַן און פאַר זיך וועגן דער יידישער שפּראַך, די יידישע ליטעראַטור און דעם יידישן לייענער.

אַחד העם האָט זיין אַרטיקל געגעבן די פאַרם פון אַ בריוו צום רעדאַקטאָר, אַזוי ווי אנדערע שרייבער צום „יוד“ האָבן עס געטאַן, אָבער די רעאַקציע האָט דעם אַרטיקל געגעבן אַלס לייט-אַרטיקל פון דעם נומער, און הגם דער אַרטיקל איז געווען אונטערגעשריבן אַד-ד-ם, האָבן די ליטעראַרישע קרייזן און זייער פיל לייענער געוואוסט, אַז דער שרייבער איז אַחד העם (4).

דער דאָזיקער אַרטיקל איז די איינציקע זאָך, וואָס אַחד העם האָט אַריגינעל געשריבן אין יידיש, און מיר ברענגען אים דאָ אינ-גאַנצן, ענדערנדיק בלויז זיין אַרטאָגראַפיע:

(4) אין אַ בריוו זאָגט אויס אַחד העם דעם טוד, אַז אַד-ד-ם איז ער.

ווער איז דער „יוד“

(אויך א בריוו צום רעדאקטאר)

ליבער פריינט:

אודאי טוט מיר הנאה וואָס גרויסע לייט אינטערעסירן זיך מיט אייער צייטונג און ווייזן, דורך אָפענע בריוו און אַנדערע אַרטיקלען, דעם רעכטן וועג, וואָס און ווי אַזוי צו ריידן מיט דעם פּאָלק, פּונדעסט־וועגן דערלויב איך מיר אויך פון מיין זייט צו שרייבן אייך אין אָפענעם בריוו. און מיין כּונה איז דערביי — גלויבט מיר — נישט לעמוד במקום גדולים, מיך אַריינמישן צווישן די גרויסע און אויך אייך זאָגן אַ דעה, וואָס איר האָט צו טאָן. ניין! נישט אייך צו באַ־לערנען — פון אייך צו לערנען מיין איך; נישט עצות וויל איך אייך געבן, נאָר אַ שאלה וויל איך אייך פרעגן.

זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז דער „יוד“?

יידן, ווייס איך, זיינען ברוך־השם דאָ פיל, יידן פון פאַרשידענע מינים: אָבער „דער יוד“, מיט אַ „ה' הידיעה“, דער געוויסער יוד, וואָס פון זיינעטוועגן זענט איר אייך מטריח און צו אים ווילט איר דאָס רעדן אויף „זיין לשון“, דער יוד, וואָס אייערע שרייבער רופן אים סתם: „דאָס פּאָלק“ — ווער איז ער?

ווען איינער, למשל, זאל גרינדן אַ העברעאישע צייטונג פאַר דעם „יודן“, וואָלט מיר גאַרנישט קשה געווען: איך וואָלט באַלד פאַרשטאַנען, וואָס ער מיינט און וועמען ער מיינט: ער וויל ריידן איי־בער יידישקייט צום יידישן פּאָלק בכלל. יידן וואָס פאַרשטייען לשון־קודש זיינען דאָ מער אָדער ווייניקער אין אַלע לענדער, אונטער אַלע קלאַסן. און די וואָס פאַרשטייען נישט — זאָלן זיי לערנען און פאַר־שטיין; דען דער „יוד“ איז מחויב צו קענען זיין נאַציאָנאַלע שפּראַך, און עס איז אַ שאַנדע אַז ער קען זי נישט. דאָרום איז אַ העברעאישע צייטונג פאַר „דעם יודן“ אין אַלגעמיין אַ פאַרשטענדלעכע זאַך: זי ווענדט זיך צו יעדן יידן וואָס דאָס יידישקייט איז אים טייער און פאַרלאַנגט פון אים געלייענט און פאַרשטאַנען צו ווערן, ער מעג אפילו פאַרשטיין נאָך אַנדערע „שבעים לשון“.

נישט אַזוי אָבער שטייט עס מיט אַ צייטונג אין זשאַרגאָן.

די שפּראַך איז דער מענטש. אַלעס טייערסטע און הייליקסטע, וואָס מאַכט דעם מענטשן זיין לעבן ליב, איז ביי יעדן אינערלעך פאַרבונדן מיט זיין מוטער־שפּראַך, מיט דער שפּראַך אין וועלכער זיינע געדאַנקען האָבן זיך צוערשט אַנטוויקלט און זיינע געפילן זיך פאַרקערפערט פון קינדווייז אָן. עס איז דאָרום קיין וואונדער נישט.

וואס יעדער מענטש האט אזוי הערצלעך ליב זיין מוטער־שפראך
און יעדעס פאלק איז בארייט אלע שווערע קרבנות צו ברענגען, כדי
זיין טייערע שפראך צו דעהאלטן, צו בארייכערן און צו פארשענערן.
נאך מיר, זשארגאן־יידן, זיינען אפשר די איינציקע מענטשן אין דער
גאנצער וועלט, וואס אויף זיי ליגט די שווערע קללה, נישט צו וויסן
דעם זיסן טעם פון אַ ליבער, טייערער מוטער־שפראך. די שפראך
אין וועלכער מיר זיינען אין דער קינדהייט דערצויגן געווארן, דורך
וועלכע מיר האָבן אונדזערע ערשטע באַגריפן באַקומען און אונ־
דזערע ערשטע קינדערלעכע געפילן אָן אויסדרוק געגעבן — די
דאָזיקע שפראך איז אונדז אַליין נישט טייער, נישט אייגן. מיר פילן
צו איר קיין שום צערטלעכקייט נישט, איר לעבן און בליען אינטע־
רעסירט אונדז גאַרנישט. ווייל מיר ווייסן וואויל, אַז זי איז אונדז
באמת אַ ווילד פּרעמדע, אַ מין גלות־פּלעק, וואָס אונדזער ביטער מול
האַט אונדז מיט גוואַלד אויפגעדרענגט, ווי דער זעלבער שאַנד־
פּלעק וואָס פאַרצייטן האָבן אונדזערע פאַרפאַלגער געצוואונגען אונ־
דזערע עלטערן צו טראָגן אויף דער ברוסט. אַזאַ מין פאַרהעלטעניש
צום זשארגאָן איז אַ גאַנץ נאַטירלעכע, און מיר זיינען נישט אין
שטאַנד עס צו ענדערן אפילו ווען מיר זאָלן וועלן. דען דערצו וואַלטן
מיר פריער באַדאַרפט פאַרגעסן, אַז מיר זיינען אַ פּאַלק מיט אַן
אוראַלטער קולטור; אַז די שענסטע דעראינערונגען פון אונדזער
נאַציאָנאַלן לעבן שטאַמען פון צייטן, ווען דער מיש־מאַש איז נאָך
נישט אונדזער פאַלקס־שפראַך געווען. אַז די טייערסטע שעטצע
פון אונדזער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, אויף וועלכע מיר זיינען אזוי
שטאַלץ, זיינען נישט אין דער שפראַך אַנטשטאַנען און האָבן מיט איר
גאַרנישט צו טאָן. ווען מיר זאָלן דאָס אַלעס קענען אינגאַנצן, גאַנץ
פאַרגעסן; און ווערן „אַ גוי מאתמול“, אַ פּאַלק ערשט בעכטן געבוירן
צוזאַמען מיט דעם זשארגאָן־לשון — דעמאָלט וואַלט אפשר מעגלעך
געווען מיר זאָלן דאָס לשון ליב באַקומען און זיך נעמען מיט חשק
עס צו באַאַרבעטן און צו פאַרפולשטענדיקן אַלס ווירקלעכע נאַציאָנאַל־
נאַלע שפראַך. אָבער ווי דער איינציקער מענטש קען אויף דער
עלטער, ביים בעסטן ווילן, נישט אויסשטרייכן פונם זכרון זיין פאַר־
גאַנגענעם לעבן און ווערן ווידער אַ קינד מיט אַ פריש געמיט, אויף
וועלכעס עס לאָזט זיך אַלעס ניי פארפלאַנצן, אזוי קען אויך אַ גאַנץ
פּאַלק נישט אַפּוואַשן פון זיין גייסט די היסטאָרישע דעראינערונגען
וואָס זיין פאַרגאַנגענהייט האָט אים געלאָזט ירושה. די דעראינע־
רונגען, וואָס לעבן אין אים זינט פילע, פילע יאָרהונדערטער, זיינען
שטאַרקער פון אים. . .

אָבער וואָס וויל איך דערמיט זאָגן? איך ווייס, ליבער פריינט, אַז כאַטש איר זענט דער רעדאַקטאר פון אַ זשאַרגאַן צייטונג, געהערט איר דאָך נישט צו יענע נאַאיווע זשאַרגאַן־שווערמער, וועלכע גלויבן, אַז ער, דער ליבער זשאַרגאַן, קען און דארף ווערן אונדזער ווירק־לעכע נאַציאָנאַלע שפּראַך, אום ערנסט אין אַזאַ „אידעע“ גלויבן צו קענען, מוז מען זיין, ווי איר ווייסט, אַ גרויסער עס־האַרץ, נישט האַבנדיק דעם קלענסטן באַגריף פון שטאַרקן היסטאָרישן בונד, וועלכער עקזיסטירט צווישן דעם יידישן פּאַלקס־גייסט און דער העב־רעאַישער שפּראַך, איך האָב איך דאָ נאָר געוואָלט דערויף אויפ־מערקזאַם מאַכן, אַז „דער יוד“ פון אַ זשאַרגאַן צייטונג איז ניט „דער יוד“ אין אַלגעמיין, די יידישע נאַציאָנאַליטעט. זשאַרגאַן איז דער ייד גאַרנישט מחויב צו פאַרשטיין, און ווען ער פאַרשטייט יא, איז ער נישט מחויב אים כבוד אַפּצוגעבן און לייענען וואָס מע שרייבט אין אים. די זשאַרגאַן ליטעראַטור קען, אַלזאַ, נישט האַבן קיין פּרע־טענזיעס אויף דער נאַציאָן בכלל, און אויך נישט אפילו אויף אַלע די יעניקע, וואָס זיינען אין דער קינדהייט דורך אים דערצויגן גע־וואָרן. איר ווייסט גלייך מיט מיר, אַז די מערסטע יידן, וואָס פאַר־שטייען העברעאַיש אָדער אנדערע שפּראַכן, לייענען נישט גערן זשאַר־גאַן און זוכן זייערע גייסטעסנאַרונג ליבער אין העברעאַיש אָדער אין יעדער אַנדער שפּראַך.

ווער אַלזאַ איז ער, „דער יוד“ פון דעם זשאַרגאַן־ליטעראַטור? דער גאַנצץ פּראָסטער עולם, וואָס פאַרשטייט נישט מער ווי זשאַרגאַן, וואָס האָט אַלזאַ קיין אַנדער מיטל נישט די וועלט און דאָס יודנטום צו לערנען?

יא, אַזוי האָב איך טאַקע ווירקלעך געמיינט, אַז דאָס איז „דער יוד“ פאַר וועלכן איר האָט אייער צייטונג באַשטימט: דעם גאַנץ גע־מיינעם יידישן המון־עם, וואָס האָט אין דער יוגנט גאַרנישט געלערנט חוץ „דאַוונען“ און זשאַרגאַן לייענען.

נאָר ווי איך זע פון אייערע ערשטע נומערן, האָב איך הפנים אַ טעות געהאַט. אייערע שרייבער, ווי עס שיינט, מיינען גאַרנישט מיט זייערע רייד דעם פּראָסטן יידישן עולם ביהילפיק צו זיין, אים געבן צו פאַרשטיין וואָס ער פאַרשטייט נישט. פיל מער באַשעפטיקן זיי זיך מיט „פּרעדיקן“, זאָגן „מוסר“ דעם עולם פאַר וואָס פילט ער נישט דאָס און יענעס; פאַר וואָס האָט ער נישט קיין הויכע אידעאַלן, פאַר וואָס זאָרגט ער נישט פאַר טובת־הכלל, דערציט ניט דעם נייעם דור ווי אונדז שטייט אָן. קורץ, מוסר און מוסר און ווייטער גאַרניט. און די אַלע שיינע פּרעדיגטן זאָלן געמיינט זיין פאַר יענעם

פראסטן, אומגעבילדעטן זשארגאן־יידן? גלויבן דען אייערע שריי־
בער, אָז זייער מאָדערנע פּרעדיגט פּאַסט פּאַר אים בעסער און וועט
אויף אים מער ווירקן ווי דעם מגיד'ס דרשה וואָס ער הערט אין בית־
מדרש? . . .

„מוסר“ איז אַ „מאַנואַרט“: ער דערמאָנט די מענטשן אין זיי־
ערע פּליכטן, וועלכע זיי קענען אויך אַליין, נאָר דער יצר־הרע איז
גורם, אָז זיי פּאַרגעסן זיך און טוען ניט וואָס זיי זיינען מחויב צו
טאָן. מוסר קען דאָרום נאָר באַשטיין אויף אַ פּונדאַמענט פּון וויסן.
מען מוז פּריער דעם מענטשן אויפקלערן, אים די אויגן עפענען, ער
זאָל פּאַרשטיין וואָס דאָס לעבן איבערהויפט איז; וואָס די פּאַרהעל־
טענישן זיינען אין וועלכע ער לעבט, זייערע סבות און זייערע פּאַלגן,
און דעסטגלייכן, נאָר דעמאָלט ערשט קען ער אויך זיינע פּליכטן
פּאַרשטיין, און וויבאַלד ער פּאַרשטייט, קען מען אים שוין אויך מוסר
זאָגן פּאַרוואָס ער פּאַלגט נישט דעם פּאַרשטאַנד. אַבער אונדזער אַר־
מער, פּאַריאַטער המון־עם — פּאַרגעסט ניט אָז מיר ריידן פּון דעם
גאַנץ פּראָסטן, אומדערצויגענעם זשאַרגאָן־יידן! — וואָס ווייסט ער
פּון וועלט, לעבן און יידישקייט? ווי קען ער פּאַרשטיין וואָס איר
פּאַדערט פּון אים, אָז עס פעלט אים די אייגנטלעכע גרונטלאַגע דערצו;
די עלעמענטאַרסטע באַגריפּן פּון קולטור בכלל און פּון יידישער
קולטור בפרט?

ובכן, ווען אייערע שרייבער וואַלטן ווירקלעך זיך געווענדט
צו דעם יידן, פאַר וועלכן אַ זשאַרגאָן צייטונג איז נוצלעך און נויטיק,
וואַלטן זיי דאָך געדאַרפט גאַנץ אַנדערש מיט אים אומגיין; אנשטאט
אים צו שטראַפּן פאַר זיינע זינד, אין וועלכע ער איז באַמת אַמווינ־
ציקסטן שולדיק, און אים פּאַרשפּיגלען הויכע „אידעאַלן“ ניט נאָך
זיין פּאַרשטאַנד — וואַלטן זיי גאָר אָנגעהויבן מיט אים פּון אלף־
בית: צו דערציילן אים פּון אַלעס אין אַ געלאַסענער שפּראַך, זיך ניט
געבייזערט וואָס אַ מענטש איז און וואָס אַ ייד איז; צו געבן אים אין
אַ פּאַרשטענדלעכער פּאַרם אַ ריכטיקן באַגריף פּון לעבן און גע־
שיכטע איבערהויפט, און באַזונדער פּון יידישן לעבן און יידישער
געשיכטע, און אויף דעם באַזונדערן יסוד וואַלט זיך שוין ביסלעכווייז
אַלעס איבעריקע געלאָזט אויפבויען.

אַבער אָז זיי הויבן גאָר אָן גלייך פּון דעם שפּיץ דאָך, מיינען
זיי דאָך הפּנים ניט אים, יענעם זשאַרגאָן יידן, וואָס שטייט נאָך טיף
אונטן און איז נאָך גאָר ניט אימשטאַנד צו הערן און צו פּאַרשטיין
וואָס זיי דרש'נען דאָרט פּון אויבן אַראָפּ! און אז ניט אים מיינט מען,

טא זאגט זשע מיר, ליבער פריינט, ווער דען פארט איז „דער ייד“, וואס
איר מיינט אים נוצלעך צו זיין מיט א זשארגאן צייטונג?

אײַדײַם.

אחד העם'ס אַרטיקל האָט אַרויסגערוּפֿן עטלעכע ענטפּערס, ווי
פֿון מתתיהו מיזעס, נח פּרילוצקי און מ. ספּעקטאר* (דער לעצטער
טאַקע אין „יוד“). קאַפּלאַן, דער פּאַרוואַלטער פֿון פּאַרלאַג „אַחיאסף“ האָט
צוגעשיקט דעם אַרטיקל (אַיידער ער איז געדרוקט געוואָרן) צו אַחד
העם'ן און אים געבעטן אַרײַנמישן זיך אין דעם ענין. דערויף ענט-
פּערט אים אַחד העם (אַדעס, 17 יולי 1899).

„אַייער בריוו וועגן ספּעקטארס אַרטיקל האָב איך געוויזן ראוו-
ניצקיין. מער האָב איך וועגן דעם גאַרנישט געקאָנט טאָן. ווארום
נאַכדעם, ווי איך האָב געהערט, אַז עס איז אייך שוין באוואוסט ווער
עס איז דער שרייבער פֿון אַרטיקל מיט דעם אונטערשריפט „אַיד-ם“,
פּאַרשטייט איר דאָך אַליין, אז איך האָב זיך נישט געקענט אַרײַנמישן
אין דער זאַך און אַרויסזאָגן מיין מיינונג וועגן אַרטיקל פֿון דעם
ענטפּער . . .“

אין אַקטאָבער 1899 פּאַרט אַחד העם אָפּ קיין אַרץ־ישׂראל אַלט
פּאַרשטייער פֿון „אַדעסער חבּרת ישׂוב אײ“ (אַדעסער פּאַלעסטינע-
קאָמיטעט). אין דער לעצטער מינוט פּאַרט ער נישט דירעקט, נאָר
איבער פּאַרזי, וואוהיין ער ווערט אַרויסגערוּפֿן דורכן דירעקטאר פֿון
י"ק.א. ה' מעערסאן, וואָס האָט זיך נאָר וואָס צוריקגעקערט פֿון אַרץ-
ישׂראל.

פּאַר דער צײַט פֿון זײַן אַפּוועזנהײט אין אַדעס גיט ער איבער
דעם רעדאַקטאָר־אַמט איבערן „השלח“ דעם דר. שמעון בערנפּעלד.
דערווייל האָט דער פּאַרלאַג „אַחיאסף“ אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן
דאָס העברעאישע וואַכנבלאַט „הדור“ אונטער פּרישמאַנס רעדאַקציע.
נישט אָנגעבנדיק זײַן נאָמען. ווען אַחד העם קומט צוריק, איז ער
זייער אומצופּרידן דערפֿון, ווייל ער האָלט פּרישמאַנען נישט גענוג
ערליך פּאַרוואָס ער האָט גענומען אויף זיך אַזאַ אַמט.

אויף דעם פּאַרלאַנג פֿון קאַפּלאַנען, האָט אַחד העם צוגעשיקט
אַ בריוול צום רעדאַקטאָר פֿון „הדור“, וואָס איז דאָרט אָפּגעדרוקט
געוואָרן. דערויף האָט אים קאַפּלאַן געפּרעגט פּאַרוואָס ער האָט נישט
געשריבן קיין בריוו צו דער „רעדאַקציע“ פֿון „הדור“, ווייל אויפֿן
בלאַט שטייט נישט קיין נאָמען פֿון אַ רעדאַקטאָר.

(* אַלע ענטפּערס ווערן געדרוקט אין די ביילאָגעס צום סוף פֿון בוך.)

אחד העם ענטפערט דערויף: (1) פֿאַרשטייען אַלע, אַז אַ וואָכנ־בלאַט מוז האָבן אַ שטענדיקן רעדאקטאָר; (2) איז עס גאָר נאָאויב צו דענקען, אַז דאָס פּובליקום ווייסט נישט, אַז דער „הדור“ האָט אַ רעדאקטאָר און ווער ער איז. אַלע ליבהאַבער און סימפּאַטיקער פון העברעאיש אין אדעס ווייסן שוין, אַז פּרישמאַן איז דער רעדאקטאָר פון „הדור“, און מסתמא איז דאָס זעלבע אין אַלע אַנדערע ערטער . . . און דאָ קומט אַחד העם אומגעריכט צו דער פּראָגע פון יידיש: „ . . . פּאַרגעסט נישט, אַז דאָס העברעאישע פּובליקום איז נישט דאָס וואָס פון „יוד“ די פשוטע און נאָאיווע ליינער פון „יוד“ וואָלטן זיך נישט געוואונדערט און נישט געפּרעגט ווער עס איז דער רע־דאקטאָר, וואָס מען דערמאָנט נישט זיין נאָמען, אָבער דאָס העברע־אישע פּובליקום וועט נישט רוען און זיך נישט באַרואיקן ביז עס וועט אַלץ וויסן, און דעריבער איז בעסער באַלד אין אַנהויב צו ריידן צו אים קלאַרע, דייטלעכע ווערטער, און נישט איבערלאָזן פּלאַץ פאַר פאַרשידענע „לעגענדעס“ . . . ”

אָזוי ווי עס איז שוין אריבער אַ יאָר ווי אַחד העם האָט גע־מאַכט זיין רייזע קיין ארץ־ישׂראל, האָט זיך אָנגעהויבן אַ טומל, פאַרוואָס ער פאַרעפּנטלעכט נישט זיין באַריכט פון א״י. אַחד העם האָט גע׳טענה׳ט, אַז אָזוי ווי ער איז אַ דעלעגאַט, דאַרף די חברה פאַרעפּנטלעכן דעם פּראָטאַקאָל. ענדלעך האָט ער אָבער אָנגעהויבן אין „השלח“ פאַרעפּנטלעכן דעם ערשטן אַרטיקל, וועגן די שולן. דערווייל האָט זיך אָנגעהויבן אַ „קאָנקורענץ“ צווישן „השלח“ און „הדור“, און טיילמאַל איז איינער אַרויס מיט קריטיק קעגן אַנדערן. קאַפּלאַנען פון „אַחיאסף“ איז דאָס נישט געפּעלן, און ער האָט פאַרגעוואָרפן א״ה׳ן אַז דאָס איז אַ קאָמעדיע. ענטפּערט אים אַחד העם (אָדעס 24 מערץ 1901), „ . . . וואָס איר באטראכט פאַר אַזאַ אויס־טערלישע זאַך, דאָס וואָס צוויי צייטשריפטן, וועלכע ווערן אַרויס־געגעבן דורך „אַחיאסף“, קריטיקירן זיך איינער דעם אַנדערן, זע איך אין דעם נישט קיין קאָמעדיע (ווי איר שרייבט), און אפילו נישט קיין טראַגעדיע. דער רעדאקטאָר פון אַ צייטשריפט איז נישט קיין באַאַמטער אין אַ געשעפּט, וואָס מוז פירן דאָס געשעפּט לויטן ווילן און געשמאַק פון זיין בעל־הבית, און דעריבער, דאָרט וואו עס זיינען פאַראַן צוויי צייטשריפטן מיט צוויי רעדאקטאָרן, זיינען פאַראַן צוויי „ווילנס“ מיט צוויי „געשמאַקן“, וועלכע קאָנען זיך טיילמאַל זיין קעגנ־זעצלעך, כאָטש זיי האָבן ביידע איין „בעל־הבית“. אַט זעט, למשל, ברענגט קאלוואַריס „חודש־שריפט“ זייער אַפּט שאַרפע קריטיק אויף ביכער וועלכע דער זעלבער פאַרלאַג האָט ארויסגעגעבען, און דער

פארלעגער האָט אין דעם נישט געזען קיין אויסטערלישקייט. כאָטש ער האָט דורכדעם אפילו געהאַט אַ געלט־פאַרלוסט. און אָט דערמאָן איך זיך, אַז אויך דער פאַרלעגער וועגן וועלכן מיר רייזן, דאָס הייסט „אחיאסף“. האָט נישט געפונען קיין שום אויסטערלישקייט אין דעם וואָס איינער פון זיינע שרייבער האָט מיט אַ געוויסער צייט צוריק קריטיקירט אין „יוד“ דעם „השלח“, אַז ער איז „באַגרעניצט“, און אז ער האָט נישט קיין „ברייטע אנשויאונגען“ איבער דער וועלט. . . . איך געדענק נישט גענוי דעם טעקסט, אָבער איך געדענק, אַז איך האָב דאָס געלייענט מיט דער זעלבער רואיקייט ווי איך לייען שטענדיק אַזעלכע זאַכן, און עס איז מיר גאַרנישט איינגעפאַלן צו באַשולדיקן דעם רעדאקטאָר פאַרוואָס ער לאָזט אַרויסטרעטן קעגן אַ צייט־שריפט, וואָס דערשיינט דורך זיין פאַרלעגער“.

נאָך איינמאַל, אין אייניקע יאָר אַרום, איז אויסגעקומען אַחד העמ"ץ צו באַשעפטיקן זיך מיט דער פראגע פון אַ פעריאָדישער אויסגאַבע אויף יידיש. דאָס איז געווען אין יאָר 1906. אזוי ווי אַחד העמ"ץ האָט פאַראויסגעזען, אַז אמעריקע ווערט אַ גרויסער יידישער צענטער, האָט ער אויסגעארבעט אַ פלאַן ווי אזוי צו דערהאלטן אין קאָנטינענט די צוויי גרויסע יידישע קבוצים אין אמעריקע און איראַפּע, אַז זיי זאָלן זיך נישט פּרעמד ווערן איינער דעם אַנדערן.

וועגן דעם פלאַן שרייבט ער (אדעס 29 אַפּריל 1906) צו זיין פריינט א. לובאַרסקי אין ניו־יאָרק און דאָ באַנוצט ער אויך צום ערשטן מאַל דעם אויסדרוק יידיש, נישט זשאַרגאָן.

ער שרייבט, אַז אַזוי ווי ער זעט פאַר די גרויסע ראַל וואָס די יידן אין אמעריקע וועלן שפּילן, דעריבער זוכט ער אַ מיטל ווי אזוי צו פאַראייניקן די ביידע יידנטומס, און ער קומט צום באַשלוס, אַז איינער פון די וועגן וואָס פירן דערצו איז אַ שותפות־דיקע צייטשריפט פאַר ביידע וועלטן, און ער לייגט פאַר, אַז די צייטשריפט זאָל האָבן צוויי אויסגאַבן:

(1) פאַר אמעריקע — אין ענגליש און „יידיש“.

(2) פאַר רוסלאַנד — אין העברעאיש און „יידיש“.

דער טייל ידיעות וואָס איז הויפטזעכלעך באַשטימט צום נוצן פון די אימיגראַנטן, וועלכע זיינען שוין געקומען קיין אמעריקע, אַדער האַלטן ביים קומען, זאָל זיין אין דער „יידישער“ שפּראַך — די איינציקע שפּראַך וואָס איז פאַרשטענדלעך פאַר דער דאָזיקער גאַנצער מאַסע (מיין קורסיוו). און די אַרטיקלען און די אַנדערע ליטעראַרישע ענינים זאָלן זיין אויף העברעאיש און ענגליש, און זאָלן אייבערזעצט ווערן פון איין שפּראַך אין דער אַנדערער אויף אַזאַ אַרט, אַז

זייער אינהאלט זאל זיין דערזעלבער אין ביידע אויפלאגעס.
באלד קומט אבער די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ, וואָס פראַקלאַר-
מירט יידיש אַלס נאַציאָנאַל-שפראַך, און אַחד העם ענדערט דאָן זיין
שטעלונג צו יידיש.
פון פאַסיוויטעט גייט ער איבער צו קאַמף קעגן יידיש.

2

איידער מיר גייען איבער צו שילדערן די ענדערונג, וואָס איז
פאַרגעקומען אין אַחד העם'ס שטעלונג צו יידיש צוליב דער טשער-
נאָוויצער קאָנפערענץ, וועלן מיר איבערגעבן אייניקע זייטיקע ענינים,
וועלכע אַחד העם באַהאַנדלט אין זיינע בריוו אין שייכות מיט יידיש.
צווישן די העברעאישע שריפטשטעלער, וועלכע זיינען יונג גע-
שטאַרבן און דאָך האָבן זיי באַוווּזן זיך צו דערווערבן אַ נאָמען אין
דער יידישער ליטעראַרישער וועלט, פאַרנעמט איינעם פון די חשוב-
סטע ערטער, מ. ז. פייערבערג (דער מחבר פון „לאָזן“, וואָס איז אויך
פאַראַן אין אַ יידישער איבערזעצונג „וואוהיין“). אַחד העם האָט אַנ-
ערקענט זיין טאַלאַנט, און האָט געדרוקט זיין שרייבן אין „השלח“,
הגם ער האָט אים זייער פיל מאַל אָנגעוווּזן סתירות אין זיינע ווערק,
און פלעגט די סתירות פאַרגלעטן דורך ענדערונגען וואָס ער האָט
אַריינגעפירט אין טעקסט.

עס פאַרשטייט זיך, אַז פייערבערג האָט פון זיין ליטעראַרישער
אַרבעט נישט געקאַנט לעבן, און אַזוי ווי ער איז געווען עלנט, האָבן
זיינע חברים זיך געווענדט צו אַחד העם'ען מיט אַ בקשה, אַז ער
זאל פאַרשאַפן עפעס אַ געוויסע ארבעט פאר פייערבערג פון וואָס
ער זאל קאָנען האָבן פרנסה.

אויף דער ביטע, ענטפערט אַחד העם (חמשה עשר באב, תרנ"ח),
אַז אין בעסטן פאַל וואָלט פייערבערג געקאַנט האָבן פרנסה בדוחק
ווען ער וואָלט געווען אַ לערער, אָבער דאָס איז אויך נאָר מעגלעך
אויב ער קאָן לערנען העברעאיש מיט דער לאַנד-שפראַך (ד"ה רב-
סיש), ווארום דאָ (ד"ה אין אַדעס) נויטיקט מען זיך נישט אין זשאַר-
גאַן, און דער גרעסטער טייל קינדער קענען אים נישט.

אַחד העם האָט אין יענער צייט (פון 1902 אָן) מיט דער גאַנצער
ענערגיע און איבערגעבנקייט זיך אָפגעגעבן צום „השלח“. יעדע שורה
וואָס האָט געדאַרפט אַריינקומען אין „השלח“ איז דורך אים אָן אַ
שיעור מאַל איבערגעזיפט געוואָרן. ער פלעגט ניט שאַנעווען קיין
שום שרייבער. יעדן פלעגט ער פאַרריכטן און אויסבעסערן, אַז עס

זאל שטימען מיט דער ריכטונג פון „השלח“. אבער אויסער מיט דער ליטערארישער זייט, האט זיך אחד העם אויך זייער פיל אפגעגעבן מיט דער געשעפטלעכער זייט פון „השלח“, ווארום זייער אפט איז די פראגע פון עקזיסטענץ געשטעלט געווארן אויפן שארף מעסער. מיר געפינען וועגן דער דאזיקער פראגע זייער פיל בריוו צום פארלאג „אחיאסף“ מיט פארשידענע פראיעקטן, ווייל אחד העם האט שטארק געוואלט דערהאלטן דעם „השלח“ ביים לעבן. אין די דאזיקע אלע בריוו און אויך אין די בריוו צו די מיטארבעטער פון „השלח“ איז נישטאָ קיין איין וואָרט וועגן יידיש.

אָבער אין דערזעלבער צייט (אלול תרס"ב) איז אין מינסק פאָר-געקומען אַן אלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון די רוסישע ציוניסטן, און אחד העם האָט דאָ געהאַלטן אַ רעפּעראַט וועגן דער קולטור-פּראָגע. אין דאָזיקן רעפּעראַט האָט ער שטאַרק באַרירט די פּראַגע וועגן יידיש. דעם רעפּעראַט האָט אחד העם אין אַ יאָר אַרום אין אַ געשלי-פענער פּאַרם, אָפּגעדרוקט אין „השלח“ (באנד 10, העפט 5-6, חשוון-כסלו תרס"ז) און דערנאָך אים אַריינגענומען אין צווייטן באַנד פון „על פרשת דרכים“.

מיר וועלן פון דאָזיקן אַרטיקל וואָס הייסט „תחית הרוח“ נאָר אַרויסנעמען די שטעלן אין וועלכע עס רעדט זיך וועגן יידיש (ו"ז 126-128).

די אויפֿלעבונג פון גייסט

. . . אָבער דאָ בין איך געקומען צו אַ נייער פּראַגע, וועלכע איז צום ערשטן מאל דערוועקט געוואָרן אין אונדזער צייט: די פּראַגע פון „זשאָרגאָן“. אונדזערע עלטערן און אור-עלטערן פון דורות פריער, כאָטש זיי האָבן שטענדיק גערעדט אין די שפּראַכן פון די לענדער אין וועלכע זיי זיינען פאַרוואַגלט געוואָרן, האָבן געוואוסט און אנטערקענט אָן שום נאַכטראַכטענישן, אַז ס'איז פאַראַן נאָר איין נאַצי-אָנאַלע שפּראַך — העברעאיש.

אפילו אָט דער יידיש־דייטשער זשאָרגאָן, וואָס איז שוין הונדערטער יאָרן איינגעוואוינט אין די מיילער פון די יידן אין די צפון־לענדער, האָט ביי זיי קיינמאל נישט געהאַט קיין גרעסערע באַדייטונג לגבי די אַנדערע גלות־שפּראַכן, און מען האָט זיך מיט אים נישט באַנוצט צו ליטעראַרישע צוועקן, נאָר ווען מען איז געווען געצוואונגן גען דערצו, אַזוי ווי מיט אַנדערע שפּראַכן, פאַרן פּראָסטן פּאַלק, וואָס פאַרשטייט נישט קיין העברעאיש.

היינט אָבער זיינען ביי אונדז געקומען מענטשן, וואָס ווילן דער-
הויבן דעם דאָזיקן זשארגאָן צו דער מדרגה פון דער ווירקלעכקייט
און זאָגן, אַז נאָכדעם ווי דער גרעסטער טייל פון אונדזער פאָלק האָט
זיך אין פאָרלויף פון דורות צוגעקליבן אַ נייע שפראַך, וועלכע איז
נאָר זייערע, און פרעמדע האָבן אין איר נישט קיין חלק, דאָרפן מיר
זיך צופאַסן צו דער „ווירקלעכקייט“ אַזוי ווי זי איז, און מיט געוואַלד
מודה זיין, אַז די דאָזיקע שפראַך איז אונדזער נאַציאָנאַלע שפראַך
אין דער קעגנוואַרט, און נישט העברעאיש, וועלכע מ'רעדט שוין
נישט טויזנטער יאָרן, און אפילו אַלס ליטעראַרישע שפראַך קענען זי
היינט אויך ווייניק מענטשן, און פון דאָזיקן שטאַנדפונקט וועגן
דער נאַציאָנאַל שפראַך אַנטשטייט אויך אַ נייע אנשויאונג וועגן דער
נאַציאָנאַלער ליטעראַטור: אויב אונדזער נאַציאָנאַלע שפראַך איז דער
זשארגאָן, איז דאָך אונדזער נאַציאָנאַלע ליטעראַטור די זשארגאַנישע
ליטעראַטור, און זי „מוזן“ מיר ליבן און ערן, און איר „מוזן“ מיר
ווידמען אונדזערע בעסטע כוחות כדי זי צו אַנטוויקלען, פאַרברייטערן
און מאַכן זי פאַסיק פארן דאָזיקן נאָמען, און מען דארף מער נישט
פאַרלירן צייט און קרעפטן אומזיסט פאר דער העברעאישער ליטע-
ראַטור, וואָס איר צייט איז שוין אוועק און איר גאַנצע עקזיסטענץ
איז נישט מער ווי אַ געקינסטלטע.

אמת, אַז דאָ איז נישט דאָס אַרט צו באַלייכטן גאַנץ גענוי די
דאָזיקע פראַגע, אָבער בכלל ווייזט זיך מיר אויס, אַז די וועלכע
טראָגן זיך אַרום מיט דער דאָזיקער אנשויאונג, וואָס שטיצן זייערע
טענות אויף דער „ווירקלעכקייט“, זיי טאקע פארמאָגן זייערע אויגן
פאַר דער ווירקלעכקייט, און ווילן שאַפן אַ געקינסטלטן צושטאַנד אויף
אַ וואַקלענדיקן יסוד.

ערשטנס, זאָגט די היסטאָרישע „ווירקלעכקייט“, אַז עס האָט
נאָך קיינמאָל נישט געטראָפן, אַז אַ פאָלק זאָל באטראַכטן אלס זיין
נאַציאָנאַלע שפראַך אַ פרעמדע שפראַך, וואָס האָט זיך צו אים צוגע-
קלעפט אין אַ פרעמד לאַנד, נאָכדעם ווי עס זיינען אריבער לאנגע
היסטאָרישע פעריאָדן, וואָס דאָס פאָלק האָט די דאָזיקע שפראַך נישט
געקענט, און נאָכדעם ווי עס האָט געשאַפן אַ גרויסע וויכטיקע ליטע-
ראַטור אין וועלכער עס האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם גאַנצן אומ-
פאַנג זיין נאַציאָנאַלער גייסט אין אַן אַנדערער שפראַך, וועלכע עס
האָט ביז היינט באַטראַכט אַלס די נאַציאָנאַלע שפראַך. פונקט אזוי
ווי דער פריוואַטער מאַן קאָן נישט האַלטן פאר זיין אייגענע נאַטיר-
לעכע שפראַך די שפראַך וועלכע ער האָט געלערנט ווען ער איז
שוין דערוואַקסן, נאָר די אין וועלכער מען האָט אים געזונגען וויג-

לידער, די שפראך וועלכע האָט זיך איינגעוואָרצלט אין זיין נשמה נאָך איידער ער איז געווען באַוואוסטזיניק, און זי האָט זיך אין אים אַנטוויקלט צוזאַמען מיט זיין זעלבסט־באַוואוסטזיין, פונקט אַזוי האָט אַ פּאָלק גישט קיין אַנדערע נאַציאָנאַל־שפּראַך ווי נאָר די, וועלכע האָט זיך געפונען מיט אים ווען דאָס פּאָלק איז נאָך געשטאַנען אויף דער שוועל פון דער היסטאָריע, איידער עס האָט זיך אין דער גאַנצער קראַפט אַנטוויקלט זיין נאַציאָנאַלער באַוואוסטזיין, און די שפּראַך האָט אים באַגלייט אויפן וועג פון אַלע עפאַכן, וואָס עס איז דורכגעגאַנגען אויף אַזאַ אופן, אַז דאָס פּאָלק געדענקט זיך נישט אין קיין שום צייט אַן דער דאָזיקער שפּראַך.

צווייטנס, אויך די קעגנווערטליכע „ווירקלעכקייט“ ווייזט, אַז דער דאָזיקער זשאַרגאָן, כאַטש ער איז נאָך היינט די שפּראַך פון גרעסטן טייל יידן, האלט אין פאַרגעסן ווערן אין דער גאַנצער וועלט און נאָך אין אייניקע דורות וועט ער אינגאַנצן פאַרשווינדן. אין אמעריקע, וואו דער זשאַרגאָן און זיין ליטעראַטור „וואַקסט“ איצט באַזונדערס, איז ער נישט מער ווי די שפּראַך פון די „עלטערן“, וואָס זיינען אויפגע־וואַקסן אין אייראָפּע, און זיינען געקומען קיין אמעריקע שוין מיט דער דאָזיקער שפּראַך זייערער. אַבער זייערע קינדער וואָס ווערן געבוירן און אויפגעצויגן אין די אמעריקאַנישע שולן ריידן ענגליש, און זיי קענען שוין מער ניט קיין זשאַרגאָן, ווען נישט די אימיגראַציע, וואָס ברענגט דאָרט אַריין יעדעס יאָר נייע מאַסן, וועלכע ריידן זשאַר־גאַן, וואָלט שוין נישט געווען קיין זכר צו דער דאָזיקער שפּראַך אין דעם נייעם לאַנד. אַבער די עמיגראַציע קיין אמעריקע וועט דאָך מוזן מיט דער צייט קלענער ווערן און צוזאַמען דערמיט וועלן פון יאָר צו יאָר אויך קלענער ווערן די קענער פון זשאַרגאָן, ביז זיי וועלן אינגאַנצן פאַרשווינדן.

אויך אין די געבורט־לענדער פון זשאַרגאָן, אין רוסלאַנד, גאַ־ליציע און רומעניע, פאַרשווינדט דער זשאַרגאָן פון די מאַסן זיין דער זעלבער מאַס, וואָס די ציוויליזאַציע דרינגט אַריין צווישן די דאָזיקע פּאָלקס־מאַסן אונדזערע אַזוי, אַז אויך היינט געפינען זיך שוין אין די דאָזיקע לענדער טויזנטער פאַמיליעס ביי וועלכע דער זשאַרגאָן איז אינגאַנצן פאַרטריבן געוואָרן, און זיי ברענגען אים נישט איבער זייערע ליפן.

עס איז אַלזאָ נישטאַ קיין ספק, אַז עס וועט נישט לאַנג דויערן און די דאָזיקע שפּראַך וועט אויפהערן צו זיין אַ לעבעדיקע, און מען וועט אויף איר נישט ריידן און די גאַנצע מי פון אירע באַשיצער זי באַליבט צו מאַכן ביים פּאָלק דורך שיינער ליטעראַטור וועט נישט

העלפן צו פארהאלטן דעם פראצעס, וואָס ווערט ארויסגערופן דורך די לעבנס־באָדינגונגען פונקט ווי עס האָט נישט געהאַלפן די העב־רעאישע ליטעראַטור, וועלכע איז זיכער שטענדיק געווען באַליבט ביי אונדזער פּאָלק, צו באַשיצן די העברעאישע שפראַך, אָז מען זאָל זי ריידן ווען די לעבנס־באָדינגונגען האָבן געצוואנגען זי אויסצוטוישן אויף אַנדערע שפראַכן.

דער איינציקער רעזולטאַט וואָס קאָן ארויסקומען פון דער גאַנצער אַרבעט, וועלכע באצוועקט צו דערהויבן די זשארגאַנישע ליטע־ראטור, איז נאָר דאָס וואָס נאָך צוויי־דריי דורות וועלן מיר האָבן צוויי טויטע ליטעראַטור־שפראַכן אנשטאט דעם וואָס איצט האָבן מיר איינע און אונדזערע קינדער נאָך אונז וועלן צוליב „נאַציאָנאַליזם“ „מוזן“ לערנען ביידע פון בוך אַרויס.

איך בין אָבער זיכער, אָז מיר וועלן נישט צוקומען צו אַזאַ אויסטערלישער לאַגע. דער זשארגאַן ווי אַלע אַנדערע שפראַכן מיט וועלכע אונדזער פּאָלק האָט זיך באנוצט אין פארשידענע צייטן איז נישט געווען און וועט קיינמאָל נישט זיין ביים פּאָלק ווי נאָר אַן אויסערלעך צייטווייליק מיטל צו פאַרשטיין איינער דעם אַנדערן און אויך איר ליטעראַטור וועט דעריבער נישט עקזיסטירן נאָר אַזוי לאַנג ווי די שפראַך אַליין וועט לעבן. באַלד אָבער נאָכדעם ווי דער זשארגאַן וועט אויפהערן צו עקזיסטירן אַלט שפראַך אין וועלכער מ'רעדט, וועט ער פארגעסן ווערן פון פּאָלק צוזאמען מיט זיין לי־טעראטור, און עס וועט זיך דעמאָלט נישט געפינען קיינער ביי אונז וואָס וועט פאָדערן אין נאָמען פון נאַציאָנאַלן געפיל, אָז מען זאָל לערנען די דאָזיקע שפראַך אַזוי ווי די בעסטע פון אונדזער פּאָלק אין אַלע צייטן האָבן געפאָדערט, אָז מ'זאָל לערנען די העברעאישע שפראַך.

די דאָקטוירים זאָגן, אָז אין אַפּאָזיע ((שפראַך־פאַרגעסנהייט) קראַנקהייט פאַסירט פיל מאָל, אָז דער קראַנקער פארגעסט אלע שפראַכן, וועלכע ער האָט געלערנט טעאָרעטיש און אפילו די, וועלכע ער האָט באַנוצט איידער זיין קראַנקהייט, אָבער ער געדענקט דעמאָלט און באַנוצט זיך זייער לייכט מיט זיין נאַטירלעכער שפראַך: זיין מוטער־שפראַך, כאָטש ער האָט זיך מיט איר שוין נישט באַנוצט פון זיין קינדהייט אָן. אָט דאָס איז די קראפט פון דעם נאַטירלעכן בונד און דעם אַרגאַנישן צווישן דעם מענטש און זיין אייגענער שפראַך! און אַזאַ בונד וועלן מיר אויך געפינען צווישן פּאָלק און זיין ריכטיקער נאַציאָנאַלער שפראַך.

אונדזער ביטערער שיקזאַל האָט טאַקע פון אונדזער מויל פאַר־

שניטן אונדזער נאציאנאלע שפראך און האָט אונדז געצוואונגען זי צו פאַרבייטן מיט פארשידענע שפראַכן, אָבער איר אָרט אין דער טיפעניש פון אונדזער גייסט האָט נישט גע'ירש'נט און וועט נישט ירש'ענען קיין שום אַנדערע שפראַך.

אַלע שפראַכן און דערונטער אויך דער זשארגאָן וואַרצלען זיך ביי אונדז איין דורך די צייטווייליקע פאַרבייגייענדע לעבנס-באַדער-פענישן און ווערן פון אונדז פאַרגעסן דעמאָלט ווען דאָס לעבן ענ-דערט זיך און מיר נויטיקן זיך מער נישט אין זיי.* אָבער דער אינערלעכער אייביקער באַנד צווישן אַ פאַלק און זיין שפראַך — אים געפינען מיר ביי אונדזער פאַלק נאָר אין זיין באציאונג צו זיין שפראַך, וועלכע עקזיסטירט אין אלע דורות זייט יידן זיינען געוואָרן אַ פאַלק — דאָס איז די העברעאישע שפראַך. דעריבער קאָנען מיר באַשליסן, אז נאָר די דאָזיקע שפראַך איז געווען, איז און וועט שטענ-דיק זיין אונדזער נאציאנאל שפראַך, און נאָר די ליטעראַטור, וואָס איז געשריבן אין דער דאָזיקער שפראַך, נאָר זי איז אונדזער שטענ-דיקע נאציאנאלע ליטעראַטור.

מיר קאָנען זיך טאקע באנוצן מיט יעדע אנדערע שפראַך, וואָס איז פארשטענדלעך פאר אונדזערע מאַסן כדי צו פארשפרייטן אין איר פארשידענע מיינונגען און ידיעות, און געוויס ברענגט דאָס אַ צייטווייליקן פראקטישן נוצן, וואָס קיינער קאָן נישט אַפלייקענען, אָבער פון אַ צייטווייליקן נוצן ביז דער מדרגה פון אן אייביקער נא-ציאנאלער ליטעראַטור, איז דער מרחק אזוי ווייט, אז מען דארף זיך פשוט וואונדערן אויף פארשטענדיקע מענטשן ווי אזוי עס האָבן זיך ביי זיי אין מוח אזוי צונויפגעמישט באגריפן. און אויב איך האָב נישט קיין טעות, פילן עס די בעסערע זשארגאַנישע שרייבער אליין, אַז יידן וועלן פאַרגעסן די דאָזיקע שפראַך צוזאמען מיט איר ליטע-ראַטור, און נאָר די העברעאישע ליטעראַטור וועט ביי אונדז לעבן אייביק, און דעריבער באמיען זיי זיך אריבערצוטראָגן זייערע בעסטע שאפונגען אין אוצר פון אונדזער נאציאנאלער ליטעראַטור דורך איי-בערעצונגען אויף העברעאיש, כדי עס זאָל בלייבן פון זיי אַן אַנדענק אין דער צוקונפט."

דערווייל איז געשען אחד העם'ס בארימטער ארויסטריט קעגן הערצלס „אַלט-ניי-לאַנד". עס איז דעמאָלט געוואָרן אַ שרעקלעכער

(* זע וועגן דעם ביאליקס ארטיקל וועגן דער רגל פון יידיש.)

טומל אין דער נאַציאָנאַל־ייִדישער וועלט. נאָרדוי איז אַרויסגעטראָטן מיט אַן ענטפער קעגן אחד העם'ן. עס איז געוואָרן אַ רעש אין אַלע פעריאָדישע אויסגאַבן. די ציוניסטן האָבן אַרגאַניזירט פּראָטעסט־פאַרזאַמלונגען און מיטגעפיל־דעפעשן. אָבער אויך אחד העם האָט געהאַט זיינע אָנהענגער, און ער אליין האָט אויך ניט געשוויגן.

בינו לבינו האָט אחד העם פאַרלאָזט דעם „השלח“ (די רעדאַק־ציע איז אריבער צו זיין מיטאַרבעטער, דר. יוסף קלויזנער) און ער האָט, אַ דאַנק דער ארבעט פון זיין פריינט לובאַרסקי, באַקומען אַ פּאַסטן ביי וויסאַצקין.

דערביי איז געשען אַ פּאַל, וואָס האָט אחד העם'ן זייער פיל עגמת נפש פאַרשאַפט. די אמעריקאַנער פיליע פון וויסאַצקיס טייִ־פירמע האָט אויסגענוצט פאַר רעקלאַמע־צוועקן, וואָס אחד העם איז גע־וואָרן אַן אָנגעשטעלטער פון דער פירמע. פון דער רעקלאַמע האָט געשמעקט אַ ביליקער ריה, און ווען אחד העם וואָלט געהאַט אַ ברירה, וואָלט ער זיכער דעמאָלט אַוועק פון פּאַסטן.

סיי ווי סיי האָט עס אויסגעזען, אַז איצט וועט אחד העם האָבן מער צייט צו שרייבן, און פון פאַרשידענע זייטן האָט מען זיך צו אים געווענדט מיט פאַרשלאַגן אַז ער זאָל צושיקן ארטיקלען. איין פאַרשלאַג אזא איז געקומען פון דעמאָלט באַקאַנטן העברע־אישן פעליעטאַניסט א. ל. לעווינסקי.

דאָס איז געווען נאָכן קעשענעווער פּאַגראַם, און א געוויסע העב־רעאישער פאַרלעגער האָט אויסגעאַרבעט א פלאַן פון ארויסגעבן אַ ליטעראַריש זאַמלבוך אויף ייִדיש (5) וואָס די הכנסה זאָל גיין פאַר די געליטענע.

אחד העם האָט זיך דעמאָלט, צוליב די געשעפטן פון דער פירמע, געפונען אין טיפּליס, און פון דאָרט ענטפערט ער (31 מאי, 1903) לעווינסקי:

„און איצט וועל איך ענטפערן אויף אייער פראגע וועגן זאַמל־בוך. איך בין אפילו מסכים צו דער מיינונג פון אונדזערע חברים, אַז אין אַ כּלל־זאַך איז נישטאָ קיין אַרט פאַר פּריוואַטע חשבונות, און איר קאַנט זיך באַטייליקן אין אזא זאַמלבוך אַן שום נאָכקלער. איך אָבער פון מיין זייט בין נישט צופרידן פון דער גאַנצער זאַך, ווייל דאָס אומגליק איז, לויט מיין מיינונג, נישט קיין געוויינלעך

(5) דאָס זאַמלבוך איז דערשינען אונטערן נאָמען „הילף“, אַרויסגע־געבן פון פאַרלאַג „תּושיה“, וואָרשע.

אומגליק, וועלכעס מ'קאן אויסהיילן דורך אזעלכע געוויינלעכע מיט-
לען. זאגט וואָס איר ווילט, נאָר איך פיל אין דעם עפעס ווי אַ
„ספעקטאַקל“ פאר די אומגליקלעכע, און ווען איך וואָלט זיך נישט
צוריקגעהאַלטן, וואָלט איך נאָך געזאָגט, אז דאָס נאַכיאָגן זיך נאָך
רעקלאַמע מיט וואָס עס צייכענען זיך אויס אַלע מעשים פון דאָזיקן
פארלעגער, לאָזט זיך אויך דאָ אָנזען, און אזא זאך קומט ביי מיר
אויס ווי אַ חלול הקודש, אזוי ווייט, אז ווען אפילו איך וואָלט גע-
שריבן זשארגאַן, וואָלט איך פאר קיין פאל זיך ניט געקאָנט בא-
טייליקן מיט אונדזערע חברים אין דער מיטארבעט פון דאָזיקן זאַמל-
בוך. דאָס איז מיין מיינונג, און איר טוט ווי אזוי איר פארשטייט.”

דערווייל איז פאָרגעקומען דער באַרימטער זעקסטער ציוניסטי-
שער קאָנגרעס, דער אזוי-גערופענער אוגאַנדע-קאָנגרעס, אויף וועלכן
אויסשקין האָט געשטימט קעגן אוגאַנדע און דר. הערצל פאָר.

אחד העם, וואָס איז נאָך פריער געווען הערצלס אַ קעגנער, האָט
איצט נאָך מער פארשטאַרקט זיין קעגנערשאַפט צו אים און ער האָט
מיט אַן אומגעהויערן אינטערעס געלייענט וואָס די פרעסע שרייבט
וועגן דאָזיקן קאָנגרעס און זיינע רעזולטאַטן.

פון אַ בריוו וואָס אחד העם שרייבט (אדעס 15 פעב. 1904) צו
הרב מוֹזאַ"ה אין מאַסקווע, דערוויסן מיר זיך, אַז ער לייענט שטאַרק
די יידישע פרעסע.

„אין אַזאַ טומל-צייט — שרייבט ער — רוסלאַנד און יאַפּאַן פון
איין זייט, און הערצל און אויסשקין פון דער אנדערער זייט, קאָן
דאָך אַ מענטש ניט לעבן, אַז ער זאָל נישט לייענען קיין פרעסע,
און צו מיין אומגליק גיבן מיר נאָך אונדזערע רעדאַקטאָרן אַפּ כבוד
און שיקן מיר זייערע צייטונגען. איך באַקום, אלזאָ, כמעט אַלע
העברעאישע און זשארגאַנישע צייטונגען און אויך צייטונגען אין אַנ-
דערע שפּראַכן און זיי רויבן ביי מיר צו דעם גרעסטן טייל פון מיין
פרייער צייט.”

אחד העם איז בכלל דעמאָלט ווייך געשטימט צו יידיש. ער איז
אפילו מסכים, ווי ס'איז צו זען פון אַ בריוו (אדעס 22 יאנואר 1905)
צו מרדכי בן הלל הכהן אין האַמעל, אַז מען זאָל לערנען תורה אויף
יידיש.

עס איז דעמאָלט געווען דער ברען-פּעריאָד פון „עברית בעברית“,
און מרדכי בן הלל הכהן פרעגט אים אַן זיין מיינונג וועגן דער דאָ-
זיקער מעטאָדע, אויף וואָס אחד העם ענטפּערט:
„עס איז נישטאָ קיין ספק, אַז מען דערווערבת די שפּראַך אַמ-“

לייכטסטן און „אמלעבעדיקסטן“ דורכן סיסטעם פון עברית בעברית. אבער די שפראך און פאר זיך איז דאך ניט גענוג פון די שולן אין וועלכע די קינדער לערנען נאָר דריי אָדער פיר יאָר, און דער- נאָך גייען זיי אין דער גאָס אריין. עס איז נויטיק, אַז מען זאָל פון דער שול אַרויסטראָגן לכל הפחות אַ גענוגנדע קענטעניש אין תורה און נביאים ראשונים און תהילים, און אויב מען וועט דאָס נישט דערגרייכן, וועלן זיי דורך דער צייט אויך פאַרגעסן די שפראַך און וועלן בלייבן פולשטענדיקע עס-הארצים. דעריבער איז, לויט מיין מיינונג, בעסער אָנצוהויבן מיט געשפרעכן „עברית בעברית“, אָבער באלד ווי די קינדער דערווערען זיך אָביסל די שפראַך אויף אַזויפיל, אַז זיי קאָנען פארשטיין א לייכטן פסוק, זאָלן זיי באלד אָנהויבן לערנען תורה, און עס איז נישט קיין אומגליק אויב זיי וועלן ביים לערנען תורה טיילמאָל זיך באַנוצן, אויב מען קען אַנדערש נישט, מיט דער הילף פון אַן אַנדערער שפראַך (זשארגאָן אָדער רוסיש). אזוי איז מיין מיינונג. אָבער, פארשטייט זיך, אז מיין מיינונג איז נישט דעצידיירט אין אַזעלכע פראגן צו וועלכע מ'דאַרף האָבן שול- פראַקטיק וואָס איך האָב נישט“.

עס איז אָבער גענוג, אַז בן-עמי, וואָס פלעגט שרייבן זיינע דער- ציילונגען אין יידיש אָדער רוסיש, זאָל אָנשרייבן אַ העברעאישן בריוו צו אחד העם'ן, אַז ער זאָל זיך ווידער דערמאָנען אין זיין קעגנער- שאַפט צו יידיש, אַלץ צוליב דער פראגע וועגן תכלית, און אַזוי שרייבט ער (אדעס 10 מאי 1906) צו בן-עמין:

„אייער העברעאישער בריוו, וואָס איך האָב דערהאַלטן שוין אַ וואָך צייט, האָט מיר פיל פאַרגעניגן פארשאַפט. ווען איך וואָלט נישט אליין געזען, וואָלט איך נישט געגלויבט, אַז איר קאָנט שרייבן העברעאיש אין אַזאַ שיינעם סטיל און כמעט אַן פעלער. איצט וועל איך אייך נישט אַפלאָזן ביז איר וועט פרובירן אויך אָנשרייבן עפעס אַ ליטערארישע זאָך אויף העברעאיש. עס איז שוין צייט, אז איר זאָלט אריין אין בונד פון אונדזער אלטער מוטער, זאָלן זיך לייטן זאָגן וואָס זיי ווילן, זאָלן די יונגעלייט שרייען: „זשארגאָן! זשארגאָן!“, אָבער די היסטאָרישע דערפאַרונג לערנט אונדז, אַז נאָר דאָס, וואָס איז געשריבן געוואָרן אויף העברעאיש, איז געבליבן אויף דורות, און אַלץ אַנדערע איז פאַרשוואונדן אין די ביכער-לאַגערס און פאַרגעסן געוואָרן פון האַרצן“.

אין 1908 איז פאַרגעקומען אין טשערנאָוויץ די באַרימטע קאַנפּע- רענץ אויף וועלכער די יידישע שפראַך איז פראַקלאמירט געוואָרן אַלס אַ נאַציאָנאַל-שפראַך פון יידישן פּאָלק. די טאָן-געבער פון דער

קאנפערענץ זיינען געווען פריץ, אש, נאמבערג און דר. נתן בירנבוים.
דער דאזיקער באשלוס האט אחד העם'ן פארוואנדלט אין א
קעמפער קעגן יידיש. ער האט דאס אפן דערקלערט זיינע פריינט,
און זיין שטעלונג צו יידיש איז זינט דעמאלט איבערגעגאנגען פון א
דעפענסיווע אין אן אפענסיווע.

אין אנהויב רעדט ער נאך רואיק וועגן דער טשערנאוויצער
קאנפערענץ אין זיינע בריוו צו ראוויצקיין און לעווינסקיין, כאטש
שוין אין די דאזיקע בריוו רופט ער אן די טשערנאוויצער קאנפע-
רענץ — א פורים-שפיל, אבער באלד אנטוויקלט זיך א גרויסע בריוו-
דיסקוסיע צווישן אחד העם'ן און ש. דובנאוון וועגן די רעכט פון
יידיש אויף א נאציאנאלער שפראך.

דא האבן זיך צונויפגעטראפן צוויי ריזן פון צוויי לאגערן: אחד
העם — דער גייסטיקער ציוניסט, וואס זעט די רעטונג פון דעם
יידישן פאלק נאך אין ארץ-ישראל מיט העברעאיש אלס די איינציקע
נאציאנאלע שפראך, און ש. דובנאוון — דער אויטאנאמיסט, וועלכער
גלויבט, אז יידן דארפן און קאנען עקזיסטירן אין די לענדער אין
וועלכע זיי וואוינען, און די נאציאנאלע שפראך אין די דאזיקע לענד-
ער איז יידיש.

אבער דער דאזיקער בריוו-וועקסל האט אחד העם'ן נאך נישט
באפרידיקט, און ער איז ארויס אין „השלח“ מיט אן עקסטרא ארטיקל
וועגן דער פראגע.

וועגן דעם ענין שרייבט ער צו ראוויצקיין פון דער שווייץ
(סט. מארקארעט ביי, 9 אקטאבער 1908):

„אייער בשורה וועגן רבי מענדעליס העברעאיש בוך איז מיר
זייער אנגענעם. דרך-אגב, וואס זאגט אונדזער אלטיטשקער וועגן
באשלוס פון די טשערנאוויצער חכמים?

איך פרעג אייך נישט וואס איר זאגט, ווארום איך האב אויף
אייך רחמנות, און איך זע פון דער ווייטנס, אז איר זענט רויט גע-
ווארן ווען איר האט איבערגעלייענט די עטלעכע ווערטער. אבער
נאכדעם ווי איר האט זיך איינגעשטעלט, און האט געשריבן אייער
בריוו צו מיר אין העברעאיש, און נישט אין „אונדזער נאציאנאלער
שפראך“, איז עס א גוטער סימן, אז די שרעק פון שלום אשן האט
אייך נישט איבערגעשראקן. שטארקט און מוטיקט אייך, טייערער, דער
טייוול איז נאך נישט אזוי שרעקלעך.

און ביאליקן זאגט, אז נאכן באשלוס פון טשערנאוויץ, וויל
איך האפן, אז ער, ביאליק, האט שוין געזאגט „דאס לעצטע

וואָרט" (6) אין אונדזער „נאַציאָנאַלער" שפראַך . . .
פיל שאַרפער איז אַחד העם אין זיין בריוו (5 נאַוועמבער
1908) צום באקאנטן העברעאישן שריפטשטעלער א. ל. לעווינסקי, וואָס
האַט געשריבן די פעליעטאַגען אין „השלח":

„און איר — שרייבט אַחד העם — ווי עס איז צו זען פון אייער
בריוו, האָט אויך נישט קיין רו; די פארזאמלונג אין טשערנאוויץ האָט
צוגערויבט אייער רו; ווען די סבה פון אייער אויפֿרעגונג וואָלט געווען
אַ וויכטיקע זאַך, וואָלט איך אויך מקנא געווען, און איך וואָלט גע-
טראַכט: „וואויל איז דיר, עקיבא, וואָס מען האָט דיר געכאַפט צוליב
תורה זאַגן, און וויי איז דיר, פאפוס, וואָס מען האָט דיר געכאַפט צו-
ליב נאַרישקייטן". אָבער די פארזאמלונג אין טשערנאוויץ, זיינען
דען פאראן נאָך ערגערע נאַרישערע זאַכן ווי דאָס? אונדזער פריינט
קלויזנער איז גענויגט צו „מרה שחורה". אין דער צייט פון דער
„רעוואָלוציע" האָט אים אויסגעדוכט, אָז די וועלט גייט אונטער,
און מיר האָבן מער נישט אויף וואָס צו האַפֿן, איצט, ווען זי איז אויך
שוין אַריבער, און די וועלט איז ווייטער וועלט, זעט ער אַ געפאַר
אין דער דאָזיקער קאַנפערענץ פון עמי-הארצים (וועלכע גייען נאָך
דער מערהייט), און די העברעאישע שפראַך גייט אונטער. ערן-
וואָרט, אָז דער טייוול איז גאַרנישט אַזוי שרעקלעך, און הלואי אָז
אונדזער שפראַך זאָל אויפֿן וועג פון איר אויפלעבונג נישט באַגע-
גענען קיין געפערלעכערע פיינט ווי דער אומגליקלעכער זשאַרגאַן,
וואָס היינט איז ער אין טשערנאוויץ, און מאַרגן (מאַרגן, פאַרשטייט
זיך, נאָך אַ געוויסער צייט) אין קבר.

אונדזער געשיכטע ווייסט פון צוויי „רעוואָלוציעס" פון עמי-
הארצים, און ביידע וואָלטן זיך אפשר אַזוי נישט איינגעגעבן ווען
מען וואָלט נישט געטומלט מיט זיי איבער דער וועלט. אָבער יענע
זיינען דאָך כאַטש אַרויס מיט וויכטיקע מאַראַלישע אידעען, און אין
זייער שפּיץ זיינען געשטאַנען יעזוס קריסטוס און דער בעל שם טוב,
אָבער די דאָזיקע, וואָס איר פּאָן איז אַ דייטשער זשאַרגאַן, און איר
פּאָן-טרעגער ש. א. (*). . . גייט צוריק אין אייער רו אַריין, ברידער!
עס וועט איך קיין שום שלעכטס נישט געשען. „קלויזנער דרענגט
איך אויף — שרייבט איר מיר — צו שיטן שוועבל און זאַלץ". בנוגע
דעם „זאַלץ" בין איך נישט קעגן, אייער „זאַלץ" האָט אַן אייגנשאַפט.

(6) ביאליק האָט דעמאָלט פאַרעפנטלעכט אויף יידיש זיין באַרימטן
שיר „דאָס לעצטע וואָרט".

(* שלום אָט).

אז ער גרייט צו דעם גומען פון פובליקום צו דערפילן דעם נויטיקן „טעם“ פון א זאך. אבער „שוועבל“ — זאל איך גאט אפהיטן! אויך אן דעם האט עס נישט קיין באזונדערס אנגענעמען ריח . . .

און זייט מיר מוחל וואס איך בין אריין אין אייער גרעניץ און איך האב אויף אייער פראגע געענטפערט מיט הומאָר. איר האָט זיך זיכער וועגן דעם נישט געווענדט צו מיר, אבער וואָס זאל איך טאָן, אז איך קען נישט ריידן ערנסט וועגן אַזאַ „פורים-שפּיל“ . . .

נאָכן דאָזיקן בריוו הויבט זיך אָן די קאַרעספּאַנדענץ מיט ש. דובנאָוו אין פעטערבורג. דאָ ווערט שוין די פּראָגע באהאנדלט אידעאָלאָגיש, אָבער דערביי קאָן אַחד העם נישט איינהאַלטן זיין כּעס, און באַלד אין ערשטן בריוו דריקט ער זיך אויס, אַז ער איז מותר אויף יידישקייט אויב זי דריקט זיך בלויז אויס אין דער יידישער שפּראַך. דער בריוו איז אַן ענטפּער אויף דובנאָוו אַ בריוו, און אין אים (27 סעפטעמבער 1909 פון גרינוואַלד) ווערט געזאָגט:

„ . . . איר זענט גערעכט ווען איר זאָגט, אַז „די פּראָגע פון זשאַרגאָן וועט שטיין ווי א וואנט צווישן אונדז“. די דאָזיקע פּראָגע ווערט די „שבלת“ פון „יודנטום“ אין אַ געוויסן זין. און איך וועל פון אייך נישט פאַרהיילן, אַז איך זע אין נצחון פון זשאַרגאָן די שטאַרק-סטע געפאַר פאַר אונדזער יידישקייט. אויב די עקזיסטענץ פון אונדזער פּאַלק איז ווירקלעך אָפהענגיק אין דאָזיקן נצחון, דעמאָלט — זייט מיר מוחל פאַר מיין שאַרפּן אויסדרוק — בין איך גרייט מותר צו זיין אויף דער דאָזיקער עקזיסטענץ. אויב נאָך אַ געשיכטע פון טויזנטער יאָרן זאל אונדזער פּאַלק אָנהויבן צו אַנטוויקלען זיין קולטור פון „אָנהויב“ אָן, זאל זיך שאַפּן א נייע ליטעראַרישע שפּראַך מיט „קולטורעלע ליטעראַרישע ווערטן“ וואָס זאל זיין אַ נאָכאָמונג, אַ שאַטן פון אַ שאַטן, פון פרעמדע קולטורן, אזוי ווי עס טוען די ליטווינער, די רוטענער א. ד. ג. — זע איך נישט קיין שום מאַטיוו און קיין שום נויטווענדיקייט אין אַזאַ נידעריקער נאַציאָנאַלער עק-זיסטענץ.

איך לייען טיילמאָל דעם „פריינד“, און איך פיל ווי אַ גייסטיקע וואָנט שטעלט זיך אוועק צווישן זייער און אונדזער יידישקייט, און שידט אונדז אָפּ ביז צום גרונט.

איר האָט געוויס געלייענט די בריוו און די דרשות וועגן אונדזער רב מענדעליס רייווע, און האָט איר נישט דערביי געפילט דעם טיפּן אַנטאָגאַניזם צווישן די צוויי מינים „יודנטומס“, וואָס קעמפּן איינס מיטן אַנדערן, פאַרלויפיק אַ פאַרבאָרגענע, פאַרביטערטע מלחמה, וואָס ווערט, נישט ווילנדיק, אָפּן? איך האָב זיך נישט געקאַנט באַ-

פרייען פון דעם געפיל, אַז עס קומען צוריק די מלחמה-צייטן פון דער עפאָכע פון די ערשטע קריסטן, ווען די עמי-הארצים האָבן רע-וואַלטירט קעגן דער יידישקייט פון די תלמידי-חכמים . . .

בקצור, פריינט מיינער, מיר וועלן זיך נאָך באַגעגענען אויפן שלאכטפעלד אין דער דאָזיקער מלחמה, און איך האָב נאָך נישט פאַרלוירן די האַפּענונג, אז איר וועט זיך צוריקציען ווען איר וועט אריינטראכטן אין דער זאך, אויף וויפל דער שאַדן אין דער העברע-אישער שפראך איז גרעסער ווי דער פארדינסט . . .

אַן ענלעכע מיינונג, נאָך אַביסל שאַרפער, זאָגט אײַה אַרויס אין א בריוו, וואָס ער שרייבט אין דער צייט (לאנדאן 10 אָקטאָבער 1909) צו זיין נאָענטן פריינט ראווינצקי, וועלכן ער האלט פאַר אַ פארניפטיקן יידישקייט:

„דער העברעאישער קאָנגרעס האָט נאָך דערווייל נישט דער-גרייכט די מדרגה פון טעכניקום. (7) אויף דער זיצונג פון „צוגריי-טונגס קאָמיטעט“, אין וועלכן איך האָב זיך אויך באַטייליקט, זיינען מיר געקומען צום באַשלוס, אַז עס איז פאַר קיין פאַל אוממעגלעך צונויפצורופן דעם קאָנגרעס צום באַשטימטן טערמין (דעצעמבער), אויסער אויב מיר ווילן פאַרשאַפן נחת-רוח די „יידן“, וואָס ריידן „יידיש“ (איר זעט ווי איך האָב זיך געדרייט כדי נישט אַרויסצו-ברענגען פון מיין מויל אַזאַ מיאוס וואָרט ווי „זשארגאָן“, אַלץ צו-ליב אייער כבוד). וועלכע זאָלן קאָנען טייטלען מיט די פינגער, ווי פארשעמט „העברעאיש“ זעט נעבעך אויס.

. . . צי לייענט איר זשיטלאווסקיס „נייע לעבן“? לעצטנס האָב איך באקומען צוגעשיקט צוויי העפטן פון אויגוסט, און מיט באדויערן האָב איך געזען, אַז דאָס „זשארגאַנישע יידנטום“ דערנענטערט זיך וואָס אַמאָל מער צו דעם וועג, וואו עס איז פאַראַן אַן אַפּגרונט צווישן אים און אונדזער יידישקייט. נאָך אַביסל, און דער „צלם“ וועט אויך דאַרט נישט פעלן. דאָס אַלץ איז נישט געווען שווער פאַראויסצוזען. אַ יידנטום, וואָס ווערט אַפּגעריסן פון דעם היסטאָרישן וואַרצל, קאָן נישט ביישטיין קעגן דעם שטראַם פון דרויסן. אָבער „איר“ האָט

(7) דעמאָלט איז פאַרגעקומען אַ גרויסע דיסקוסיע וועגן דער פּראָגע וועלכע זאָל זיין די אונטערריכט-שפראַך פון טעכניקום, וואָס „עזרה“ (דער דייטשער יידישער הילפס פּעראַיין) האָט געוואַלט עפּע-נען אין חיפה. די ציוניסטן האָבן פאַרלאַנגט העברעאיש, און די עזרה-לייט — דייטש.

דאָס נישט געוואָלט זען, און ווער ווייסט אויב איר פארמאכט נישט
אויך איצט די אויגן דאָס צו זען.

עס גייען אוועק אייניקע חדשים, דובנאוו האָט אָפגעענטפערט
אחד העם'ן, און ער ענטפערט אים ווידער צוריק (לאנדאן 24 פעב-
רואר 1910):

„און לויט אייער סיסטעם וואָלט איך אויך געדארפט פרעגן:
פארוואָס גיט איר נישט ארויס אייער בלאַט [עס האַנדלט זיך וועגן
„יעוור. סטארינא“] אין זשארגאָן? אָבער איך בין זיכער, אַז עס
כאפט איין אליין אָן א געלעכטער פארן דאָזיקן אויסטערלישן גע-
דאנק. — דרך אגב, האָב איך די טעג געשריבן א קליינעם ארטיקל מיטן
נאָמען „דער שפראַכן קאמף“ און כ'האָב אים געשיקט אין „השלח“.
פון נאָמען פארשטייט איר דאָך שוין זיין אינהאלט.

ווי איך האָב אייך שוין געשריבן דעם פאַריקן זומער, האָב איך
געקאָט בדעה צו שרייבן וועגן דער זשארגאָן פראגע צוזאמען מיט
אַן ענטפער אויף אייער ענטפער וועגן דער אויטאָנאָמיע-פראגע.
נאָר אין די לעצטע חדשים איז פון איין זייט פארשארפט געוואָרן
די זשארגאָן פראגע, און זי איז געוואָרן אַ „טאָג-פראגע“, און, פון
דער אנדערער זייט, איז די אויטאָנאָמיע-פראגע כמעט ווי אראָפּ פון
דער טאָג-אַרדענונג, און מען פארנעמט זיך איצט נישט מיט איר.
דעריבער האָב איך פאַרלויפיק געשריבן א באזונדערן ארטיקל וועגן
דער זשארגאָן פראגע. און אונדזער „קריג“ (8) האָב איך איבער-
געלאָזט אויף אַן אַנדערער צייט. פון דאָזיקן ארטיקל וועט איר
זען, אז איר האלט מיך אומזיסט אלס קעגנער פון זשארגאָן. איך באַ-
טראַכט אים, איינפאַך, פאַר דאָס וואָס אונדזערע עלטערן האָבן גע-
האַט אין אַלע דורות: אַ שפראַך מיט וועלכע זיי פלעגן זיך באַנוצן
צו די לעבנס-באדערפענישן און אויך צו די גייסטיקע באדערפענישן
פון פראַסטן פאַלק, אָבער א שפראַך, וואָס איז אונדז פּרעמד. איך
האָב נישט פיינט דעם זשארגאָן, און איך האָב אים נישט ליב, נאָר
איך באַציי זיך צו אים אזוי ווי איך באַציי זיך, צום ביישפּיל, צום
„לאדינאָ“ פון די ספרדים, אָדער צו יעדער אנדערער שפראַך אין וועל-
כער יידן אין וועלכן עס איז לאַנד ריידן אָדער האָבן גערעדט זינט
מיר האָבן אויפגעהערט צו ריידן אונדזער שפראַך.

און איך האָף, אז איצט, נאָכדעם ווי איר האָט פארלאָזט די
ארענע פון פארטיי דיספוטן, און איר זונדערט זיך אָפּ אין די ד'
אמות פון וויסנשאפט, וועט איר זיך ווידער אריינטראַכטן אין דער

(8) וועגן דער פראגע פון פערסאָנאלער אויטאָנאָמיע.

זאך, און איר וועט פאר זיך אליין מודה זיין, אז פון וויסנשאפטלעכן שטאנדפונקט, איז עס אוממעגלעך, אז דער זשארגאן זאל באלויבט ווערן ביי אונדזער פאָלק אלס „נאציאָנאלע שפראַך“, און ווען אפילו מיר וואַלטן אלע מודה געווען אין דער נוצלעכקייט פון דער זאך און זיך וועגן דעם באַמיט, וואַלטן מיר גאַרנישט אויפגעטאָן. דער נאציאָנאַלער „אינסטיטוט“ זאָגט שוין אונטער דעם פאָלק וואָס איז זיין נאציאָנאלע שפראַך און וואָס עס איז נאָר אַ „סוראַגאַט“.

אחד העם פראוואוט אפילו טענה'ן, אַז ער איז נישט קיין קעגנער פון יידיש, אָבער זיין אַרטיקל (וואָס איז אַגב טאַקע א גרויסער, נישט א קליינער, ווי ער שרייבט), זאָגט גראַד דעם היפּוך. ער קעמפט מיט אַלע מיטלען קעגן דער עקזיסטענץ־באַרעכטיקונג פון יידיש.

דער אַרטיקל איז צוערשט געווען געדרוקט אין „השלח“ (2 העפּט פון 22טן באַנד, אדר תר"ע), און איז דערנאָך אַריין אין 4טן באַנד פון „על פּרשת דרכים“ (ז"ו 116-123).

דער שפראַכן־קאַמף

„ווען אונדזערע עלטערן האָבן אין דער צייט פון בית שני דער־פילט, אַז דער „באָדן“ וואַקלט זיך אונטער די פיס, האָבן זיי באַגרע־ניצט דאָס „נאציאָנאלע פאַרמעגן“, אז עס זאָל נישט פאַרלוירן גיין צוזאַמען מיטן פאַרלוסט פון נאציאָנאַלן לאַנד. די באַגרענעצונג איז באַשטאַנען אין: די רעליגיע און די ליטעראַטור, און אין גרונט פון זיי ביידע — די שפראַך. דאָס איז געווען דער נאציאָנאַלער „דריי־בונד“, וואָס האָט פון דעמאָלט אָן פאַרבונדן און פאַראייניקט אַלע טיילן פון צעזייטן און צעשפרייטן פאָלק, און פאַר אַלע ווייטערדיקע דורות.

די דריי נאציאָנאַלע אייגנשאַפטן זיינען אין אָנהויב געווען „פאַר־בונדן מיטן באָדן“, אָבער כדי מ'זאָל זיי קאַנען איבערפירן פון אַרט צו אַרט, האָט מען געמוזט מאַכן געוויסע קאַמפּראַמיסן. די רעליגיע האָט זיך געמוזט אָפּזאָגן פון בית־המקדש און פון אַלע מצוות, וואָס זיינען אָפּהענגיק פון ארץ־ישראל (מצוות התלויות בארץ), די לי־טעראַטור — פון לעבעדיקער פאַעזיע, וועלכע שפייזט זיך פון „ריח פון די פעלדער“ פון פאַטערלאַנד, און די שפראַך — פון דעם באַנוצן זיך מיט איר צום ריידן; א זאך, וואָס קאָן נישט עקסיסטירן אין אַ פּרעמדער אַטמאָספּעראַע אויף אַ פּרעמדן באָדן.

ווען דער בית־המקדש האָט נאָך עקסיסטירט, און די יידן זיינען נאָך געווען אויף זייער באָדן, האָט זיך שוין אָנגעהויבן די צוגרייטונג

אין וועג אריין. דער רעליגיעזער צענטער איז אריבער פון בית-המקדש אין די בתים-מדרשים. „שיר השירים“ און „רות“ האָבן אַפֿ-געטראָטן זייער פּלאַץ פאר די זאַמלער פון הלכה און אגדה, און די העברעאישע שפראך האָט זיך וואָס אַמאָל מער דערווייטערט פון לעבנס-מאַרק און איז וואָס אַמאָל מער געוואָרן אַ „ביכער-שפראַך“.

עס איז, אַלזאָ, אין די ווייטערדיקע דורות נישט דערוועקט גע-וואָרן די פּראַגע אויב מיר זיינען א פּאַלק אַדער נישט. ערשט די מאַדערנע צייט האָט דערוועקט די דאָזיקע פּראַגע, און אין די מערב-לענדער האָט מען זיך געוואָלט ראטעווען דערמיט, וואָס מען האָט געוואָלט דערקלערן, אז באמת עקסיסטירט דאָס ייִדישע פּאַלק מער נישט, נאָר דאָך האָט מען געוואָלט פּאַרטועצן די עקסיסטענץ דורך דערקלערן זיך אלס „רעליגיעזע געמיינדע“. צו דעם צוועק האָט מען געמוזט באזייטיקן דעם אלטן כאַראַקטער פון דער רעליגיע, אז מען זאָל נישט אָנזען אירע נאַציאָנאַלע זייטן, און מען האָט געמוזט איבער-לאָזן די נאַציאָנאַלע שפּראַך און איר ליטעראַטור פאר „אַלטערטום-פאַרשער“. די רעזולטאַטן זיינען באוואוסט אלס נישט געלונגענע.

שפּעטער האָט זיך אָנגעהויבן אויך דער קריזיס אין די מורח-לענדער. מ'האַט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן מיטלען, און דאָ האָבן זיך צעטיילט די מיינונגען. אייניקע האָבן געזאָגט, אַז דאָס איינציקע מיטל איז פאַרשטאַרקן די רעליגיע. די רעליגיע האָט אויפגעהאַלטן אונדזער נאַציאָנאַלע עקסיסטענץ ביז היינט, און זי וועט עס אויך ווייטער טאָן אויב מען וועט נאָר אָפּגעבן אלע כוחות אויף צו דערציען דאָס פּאַלק אין רעליגיעזן גייסט. אַנדערע זאָגן אָבער, אז רעליגיע איז אָפּהענגיק פון גלויבן, און גלויבן ווידער איז אָפּהענגיק אין גייסט פון דער צייט, און דאָס ליגט נישט אין אונדזערע הענט, דעריבער איז בעסער אָפּצוגעבן אלע כוחות אויף צו אנטוויקלען די שפּראַך און די ליטע-ראַטור, די נאַציאָנאַלע עלעמענטן, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט דער רעליגיע אויפגעהאַלטן די עקסיסטענץ פון פּאַלק, און איצט ווען די רעליגיע איז שוואַך, דאַרף מען די דאָזיקע צוויי עלעמענטן פאַר-שטאַרקן, און זיי וועלן פאַרפּולן דאָס וואָס עס פעלט דורך דער רע-ליגיע. קומען ווידער אַנדערע און זאָגן: וואָס וועט העלפן די גאַנצע מי, אז די שפּראַך לעבט נישט מער און קאָן מער נישט לעבן אין מויל פון פּאַלק אין די גלות-לענדער, און זי וועט, אַלזאָ, צוליב דעם בלייבן שטענדיק צוזאַמען מיט דער ליטעראַטור נאָר דאָס אייגנטום פון „אַן אויסדערוויילטער מינדערהייט“. און וואָס וועט זיין מיט דער מער-הייט? מען מוז, אַלזאָ, ראטעווען אונדזער עקסיסטענץ נאָר דורך

צוריקקערן אונדזער „נאציאנאלן פארמעגן“ צו זיין שורש, און אים נאך אמאל „פארבינדן מיטן באדן“.

און אין דער צייט ווען די אלע גרופן — וואָס ביי יעדער איינער פון זיי זיינען איבערווייניק אויך פאַראַן מיינונגס-פאַרשידנהייטן — פירן צווישן זיך דיסקוסיעס, איז אין „גאָס“ אויפגעשטאַנען אַ נייע גרופע, וואָס לייזט די פראַגע פון אונדזער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ אויף אַ וואונדערבאר פשוטן און לייכטן וועג.

נאַראַנים! — זאָגט די דאָזיקע גרופע — צו וואָס גיט איר אַפּ אייערע כוחות אויף גאַרנישט, דער אויף דאָס און דער אויף יענעס, און איר קניט אונטער דער שווערער לאַסט פון דעם „פעקל ירושה“, וואָס האָט מער נישט קיין קראַפט אונדו צו ראַטעווען? די רעליגיע האָט 613 מצוות, די שפראַך און די ליטעראַטור דאַרף מען לערנען, און קיין ארץ-ישראל איז דער וועג ווייט.

און צו וואָס דאַרף מען דאָס אַלץ? מיר קאַנען עקזיסטירן אַלט באַזונדערע נאַציע, אפילו אַן דער הילף פון דעם אַלטן נאַציאָנאַלן לעבן, און מיר דאַרפן נאָר אַרויסרייסן פון אונדזער האַרץ „די אַריס-טאַקראַטישע שטאַלצקייט“ פון אַ פאַלק מיט אַן אַלטער קולטור, און מיר דאַרפן זיך פאַרשטעלן, אַז אונדזער פאַלק איז פּלוצלונג מיט 410 יאָר צוריק אַרויסגעוואַקסן פון פוילן און ליטע מיט דער יידיש-דייטשער שפראַך. מוז דען אַ פאַלק דווקא ברענגען אַ יחוס-בריוו פון דער עגיפטישער פּיראַמידן-עפאָכע?

אלזאָ, אַט אַזוי האָט איר, אַן איבעריקער מי, אַ נייעם באַזיס פאַר אונדזער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ: אַ נאַציאָנאַלע שפראַך! אַ שפראַך, וואָס לעבט נישט אין ביכער, נאָר אין מויל פון פאַלק. און אויב מיר זאָלן אַלע אונדזערע כוחות איר שענקען, זי לייטערן, אַנטוויקלען און פאַרגרעסערן איר ליטעראַריש פאַרמעגן — וועלן מיר אין פאַר-לויף פון דער צייט קומען דערצו, אַז מיר וועלן שאַפן אין איר אַ נייעם, באַנייטן „נאַציאָנאַלן קרן“, וואָס וועט אונדו דערנערן אין גייסט און אין כבוד, אַנשטאט די פאַרטריקנטע ביינער, וועלכע עס האָבן אונדו איבערגעלאָזט ירושה די „העברעער“ און דערפון זאָל מען לעבן בין סוף פון אַלע דורות.

פשוט און קלאַר! נאָר איין קליינער טעות האָט זיך אַריינגע-מישט אין דאָזיקן אַנגענעמען חלום, און מאַכט פון אים אַ תל „אַ נאַ-ציאָנאַלע שפראַך“ הייסט ניט אַ שפראַך אין וועלכער עס ריידן די מיטגלידער פון דער נאַציע. די דייטשן, פראַנצויזן, ענגלענדער, איטאַ-ליענער — יעדע איינע פון די דאָזיקע פעלקער, וואָס טראָגן די פאַן פון דער מענטשלעכער קולטור אין אונדזער צייט — צעטיילן זיך

אין ריידן אין אייניקע שפראכן, וואָס זיינען טיילמאָל אַזוי ווייט פון דער נאַציאָנאַלער שפראַך, אַז דער המון, וואָס האָט די שפראַך נישט געלערנט דורך לערער און ביכער, וועט זי אינגאַנצן נישט פאַרשטיין. כדי אַ שפראַך זאָל ווערן אַ נאַציאָנאַלע שפראַך, איז נישט גענוג וואָס זי איז די „מוטער־שפראַך“, נאָר זי דאַרף אויך אנטהאַלטן אין זיך דעם גאַנצן גייסטיקן אוצר פון פּאָלק פון אַלע דורות.

אַזוי, צום ביישפּיל, האָט די האַלענדישע שפראַך באַקומען דאָס רעכט צו הייסן אַ זעלבסטשטענדיקע נאַציאָנאַלע שפראַך, כאָטש זי איז זייער ענלעך צו דער דייטשער שפראַך, ווייל אויסער דעם וואָס מען באַנוצט זיך מיט איר צום ריידן, אנטהאַלט זי אויך דעם גייסטיקן אוצר פון דעם פּאָלק וואָס רעדט אין איר. אין דער זעלבער צייט עקזיסטירן אין דייטשלאַנד אין פּיל ערטער דיאַלעקטן, וואָס שיינן זיך אַפּ פון דער דייטשער שפראַך נישט ווייניקער ווי די האַלענדישע, פונדעסטוועגן וועלן די דייטשן, וואָס רעדן אַזאַ דיאַלעקט, זי נישט רעכענען פאַר זייער נאַציאָנאַלער שפראַך, וועלכע זיי האָבן געלערנט אין דער שול, יענע שפראַך, וואָס אנטהאַלט די נאַציאָנאַלע אידעאָלן, און וואָס דורך איר זיינען זיי געוואָרן דאָס באַזיץ פון פּאָלק פאַר אַלע צייטן.

און אויב עס איז אַזוי ביי די פעלקער, וואָס זינט זיי זיינען גע- וואָרן זעלבסטשטענדיק און באַקומען אַ נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט, האָבן זיי ניט געענדערט זייער שפראַך, און די שפראַך, וועלכע איז איצט ביי אַלעמען אין די מיילער, איז ווירקלעך זייערע פון ערשטן טאַג ביז היינט — טאָ וואָס זאָלן מיר נאָך זאָגן?

מיר האָבן אין פולן זינען פון וואָרט אַ „נאַציאָנאַלע שפראַך“. דאָס זיינען אַלע מודה, די פראגע איז אַלזאַ אויב זי עקזיסטירט נאָך היינט אויך, אָדער זי איז אונטערגעגאַנגען. זאָגן מיר, אַז זי עקזיסט- טירט מער ניט. אויב אַזוי, בלייבט אונדז אויסצורופן מיט אַ פאַר- ווייטאַקט האַרץ: „געשטאַרבן איז אונדזער נאַציאָנאַלע שפראַך! עס האָט אַ סוף גענומען צו דעם גייסטיקן אוצר פון וועלכן אונדזער נאָ- ציאָנאַליזם האָט זיך געשפּייזט און מיר האָבן נישט קיין ערזאַץ!“ אָבער ווען אַלע יידן זאָלן אין אַ שיינעם פּרימאַרגן זיך אויפהויבן און אויסשרייען מיט אַ דונערדיקער שטימע: געשטאַרבן די נאַציאָנאַל- שפראַך! — לעבן זאָל די נאַציאָנאַל שפראַך!“ — איז זייער שרייען גאַרנישט ווערט. „מ'קרוינט“ נישט קיין שפראַך דורך אַ „פּראַקלאַ- מאַציע“. אַ נאַציאָנאַל שפראַך אנטשטייט פון זיך אַליין, דורך דער אַרבעט פון אַלע דורות, וואָס זי אנטהאַלט אין זיך. און ווי זי שטאַרבט, שטאַרבט מיט איר אַפּ דער גייסט פון פּאָלק, און מען קאָן זיך דאָ

גארנישט העלפן. אין אונדזער נאציאנאלן לעבן קאן מען נישט איינ-
פירן „א צווייטן זיווג“.

און עס ווייזט זיך מיר אויס, אן נישט אומזיסט איז אויפגעהויבן
געווארן די פאן פון „זשארגאנישן נאציאנאליזם“ גראד איצט, אין
דער צייט ווען טאקע דער זשארגאן אליין הויבט אן פארגעסן צו ווערן.
אויך די „רעליגיעזע געמיינדע“ אין מערב איז אנשטאנען נאָר דאָן
ווען די רעליגיע גופא האָט זיך אָנגעהויבן צו וואַקלען. די דאָזיקע
צוויי דערשיינונגען האָבן איין סבה. אַ זאָך, וואָס איז נאָענט פאַר די
אויגן, באַהערשט זי נישט די פאנטאזיע צו ענדערן. ווען די זאך
ווערט אָבער דערווייטערט, און עס זעען זיך מער נישט אַלע אירע
ניואַנסן, קאָן מען מיט דער פאנטאזיע באצירן זי מיט דעם וואָס זי
באַזיצט נישט. אזוי לאנג ווי די יידן זיינען ווירקלעך געווען איבער-
געגעבן צו זייער רעליגיע, און זי האָט געהערשט אין זייער גאַנצן
לעבנס־שטייגער, האָבן זיי איר ווירקלעכע אייגנשאפט געפילט פון
דער גאַנצער, דירעקט, און עס האָט זיי נישט געקאנט איינפאַלן אזא
זאך, אָן מען קאָן די יידישע רעליגיע אָפטיילן פון יידישן נאציאנא-
ליזם. ווען איז דאָס אָבער יאָ געשען? ווען די רעליגיע האָט אויפגע-
הערט אַריינצודרינגען אין די טיפענישן פון דעם מערב־איראָפּעאישן
יידס לעבן, און ער האָט נישט געהאַט מער ווי אן „אויבערשטע וועלט“,
וואָס איז ווייט פון געוויינלעכן לעבן — דעמאָלט איז אויך פאַרשוואונדן
דער איבערלעכער געפיל צו דעם ווירקלעכן מהות פון דער רעליגיע,
און עס איז שוין נישט שווער געווען זי צו זען פון דער ווייטנס אין
אַזאַ כאַראַקטער, וועלכן זי האָט גאָר קיינמאָל נישט געהאט.

דאָס זעלבע איז מיט זשארגאן. אזוי לאנג ווי ער איז ווירקלעך
געווען די שפראך אין וועלכער עס האָבן גערעדט אַלע יידן אין מזרח־
איראָפּע, סיי די עלטערן, סיי די קינדער, און ער איז געווען שטאַרק
פאַרבונדן מיט זייער שטענדיק לעבן, האָט ביי קיינעם אין מוח נישט
געקאנט געבוירן ווערן אַזא געדאַנק, אז דער זשארגאן איז „אונדזער
נאציאנאל שפראך“, ווייל צוזאַמען מיטן זשארגאן האָט אויך גע-
לעבט אין גייסט פון פּאָלק דאָס באַוואוסטזיין פון זיין ווירקלעכער באַ-
דייטונג. אַלע האָבן אים געקענט, געוואוסט פון דער נאָענט וועלכע
עס איז אונדזער נאציאנאל שפראך, וואָס מיט איר איז פאַרבונדן די
נשמה פון פּאָלק מיט געפילן פון ליבע און כבוד און נאציאנאלן שטאַלץ.
אין די טאַג־טעגלעכע געשעפטן, אין דער שטוב און אין מאַרק פלעגט
מען זיך באַנוצן מיט דער „געבאָרגטער“ שפראך, אָבער זייער מוח
און האַרץ, זייערע טרערן און קרעכצן, אַלץ וואָס זיי האָבן געהאַלטן
פאַר וויכטיק צו שטעלן אָן אַנדענק און עס איבערצולאָזן פאַר די קור

מענדיקע דורות, דאָס אלץ האָט מען אריינגעטראַגן אין אוצר פון דער איינציקער נאַציאָנאַלער שפּראַך.

אפילו די ווייבער און דאָס פּראָסטע פּאָלק, וועלכע האָבן נישט זוכה געווען צו קענען די נאַציאָנאַלע שפּראַך, און פאר זיי האָט מען מחבר געווען די תּחינות און ביכער צום לייענען אויף דער גערעדט־טער שפּראַך, אפילו זיי האָבן געוואוסט, אָז זייער שפּראַך איז נישט די נאַציאָנאַלע שפּראַך, און זיי האָבן דערפילט זייער פליכט פאַר דער נאַציאָנאַלער שפּראַך, וועלכע זיי האָבן נישט געקענט, דורך דעם, וואָס זיי האָבן זיך באַמיט מיט אלע כּוחות, אָז זייערע קינדער זאָלן זי קע־נען, און די אנדערע שפּראַך, וועלכע זיי האָבן געקענט, האָבן זיי גע־רעכנט נאָר ווי אַ זאָך מיט וועלכער מ'באַנוצט זיך צו געוויסע צוועקן, און זיי האָבן אין זייער האַרץ ניט געפילט קיין באַזונדערע ליבע צו איר (די זשאַרגאַנישע פּאָלקס־לידער וועלכע גינצבורג און מאַרעק האָבן געזאַמלט און ארויסגעגעבן, וואָס זיינען לידער, וואָס האָבן אין זיך נישט קיין שאַטן פון פּאַעזיע, אָדער געדאַנק נאָר בלויז פּלוידע־רייען, זיינען דער בעסטער באַווייז, אָז דאָס פּאָלק אין אלגעמיין האָט גאַרנישט געטראַכט ווירקלעך אויסצוגיטן אין דער שפּראַך זיין האַרץ און זי מאַכן פאַר אַן אָפּשפּיגלונג פון זיין איבערלעבן גייסט).

נאָר איצט, ווען די לעבנס באַדינגונגען האָבן אָנגעהויבן אַרויס־צורייסן דעם זשאַרגאַן פון פּאָלקס־מויל, און אין פיל יידישע הייזער (באַזונדערס אין די הייזער וואָס פון זיי גייט אַרויס די זשאַרגאַנישע תּורה . . .) הערט מען שוין נישט דעם קול פון זשאַרגאַן, און דער יונגער דור באַמיט זיך אפילו אים נישט צו פאַרשטיין, איצט ווען דער זשאַרגאַן אַליין געזעגנט זיך אָפּ מיטן לעבן, ווערט אויך פאַר־טונקלט דאָס לעבעדיקע געפיל פאַר דעם אַרט, וואָס ער פארנעמט און פאַר דער באַדייטונג, וואָס ער האָט זיך דערוואַרבן אין האַרץ פון פּאָלק, און דעריבער קאָן מען אים איצט באַטראַכטן דורך אַ „ראַ־מאַנטישן“ שפּאַקטיוו און אים צובינדן קרוינען וועלכע עקסיסטירן גאַרנישט, פונקט ווי ער וואָלט באמת געווען באַליבט און אָנגעזען ביים פּאָלק אַזוי ווי עס איז טאקע מיט אַ „נאַציאָנאַל שפּראַך“, און ווען עס ווייזט זיך אמאָל ארויס די ווירקלעכע באַציאָנונג פון „פּאָלק“, איבן וועמענס נאָמען מען רעדט, צו זיין שפּראַך — דעמאָלט דרייט מען איבער די אַרדענונג, און מען ווענדט זיך צו אים, צום פּאָלק, מיט מוסר פארוואָס ער ליבט נישט די נאַציאָנאַלע שפּראַך.*

(* אחד העם פאַררופט זיך אויפן אַרטיקל „וואו איז דער ווילן פון פּאָלק?“ געדרוקט אין „פריינד“ נומער 23, 1910 (I.T.)

און איך מוז מודה זיין, אַז די גאַנצע „פּראַגע“ וועגן דער „נאַ-
ציאָנאַלער שפּראַך“, וועלכע רופט אין דער לעצטער צייט אַרויס „לעב-
האַפּטע דיסקוסיעס“ אין דער פּרעסע און אויף פּאַרזאַמלונגען, געפֿין
איך אלס זייער פּאַסיק פאַר אַ שיינעם פּעליעטאַן. די זאַגן: דאָס איז
זי און די זאַגן: ניין, דאָס איז זי, און דאָ קומען די „רודפי שלום“
און מאַכן אַ פּשרה; זאָלן ביידע שפּראַכן צוזאַמען זיין די „נאַציאָנאַלע“
און לאַמיר זיך נישט אַרומקריגן! . . . עפנט, זייט מוחל, די געשיכ-
טע־ביכער פון אלע פעלקער און שפּראַכן און זוכט גוט נאָך אויב
איר וועט געפֿינען אַזאַ ענלעכע דערשיינונג.

(איך געדענק, אַז כִּהאַב אַמאָל געלייענט אין אַ צייטונג אַ „באַ-
ווייז“, אז אַ פּאַלק קאָן האָבן צוויי נאַציאָנאַלע שפּראַכן, אַז אָט האָט
דאָס שווייצאַרישע פּאַלק דריי נאַציאָנאַלע שפּראַכן! און איך ווייס
נישט, אויב דער, וואָס ברענגט דעם „באווייז“, האָט געוואָלט חוּזק
מאַכן פון זיינע לייענער, אָדער ער האָט ווירקלעך פאַרגעסן, אַז דאָס
שווייצאַרישע פּאַלק באַשטייט פון דריי קאַנטאָנען, וועלכע שטאַמען
פון דריי פאַרשידענע פעלקער, און יעדער קאַנטאָן באַנוצט זיך נאָר
מיט דער שפּראַך פון זיין פּאַלק).

עס איז אָבער פאַראַן איין שטעל אין דער זאַך, וואָס פּאַרטרייבט
יעדן שמיכל אויף אונדזערע ליפֿן, און דאָס איז די שרעק, וואָס די
„זשאַרגאַנישע באַוועגונג“ האָט אָנגעוואָרפֿן אויף די „העברעער“, פּונקט
אַזוי ווי אין דער טיפּעניש פון זייער האַרץ גלויבן זיי אויך אין דער
מעגלעכקייט, אַז דער זשאַרגאַן וועט דערגרייכן די מדרגה פון דער
נאַציאָנאַלער שפּראַך, און זיי שרעקן זיך ווירקלעך טאַמער וועט „די
דינסט ירשענען די בעל־הביתטע“.

די דאָזיקע פּאַלשע שרעק, וואָס בלויז דאָס וואָס עס איז פאַראַן
אַנעלכע, איז שוין אַ שלעכטער סימן פאַר אונדז, ברענגט אויך צו
טרויעריקע זאַכן, און זי רופט אַרויס אַ צעטומלעניש אין אונדזער וועלט.
איז דען, צום ביישפּיל, פאַראַן אַ ווילדערע זאַך ווי דאָס, אַז
אויף יידישע נאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונגען אויף וועלכע מ'רעדט אלער-
ליי שפּראַכן, הערן זיך פּראָטעסטן קעגן באַנוצן זיך מיט אַ שפּראַך
אין וועלכער עס רייזן נאָך היינט דער רוב יידן און וועלן נאָך געוויס
אין איר רייזן צוויי־דריי דורות?

און די שנאה צו דער זשאַרגאַנישער ליטעראַטור און די קנאה
צוליב איר „דערפאַלג“ — דאָס זיינען אויך מערקווירדיקע דערשיי-
נונגען, קינדער פון דעם „שרעק“.

גרויסע צאָלן פון אונדזערע פּאַלקס־מאַסן קענען נישט לייענען
קיין אַנדער שפּראַך אויסער דעם זשאַרגאַן, וואָס איז זיי היימיש. האָבן

זיי צוליב דעם קיין רעכט גישט אַרויסצוגיין פון זייער פינסטערניש און פאַרברייטערן זייער וויסן און דעם קרייז פון זייער וועלט-אנ-שויאונג? און די, וועלכע לייווערן זיי, אָט די אַלע מאַסן, די מיטלען פאַר זייער גייסטיקער אַנטוויקלונג, טוען זיי אַן עברה, אָן מ'זאָל זיך צו זייערע מעשים פאַרהאַלטן מיט שנאה, און וויינען אויף דעם „וואָס די רשעים האָבן דערפאַלג?" געוויס, עס וואָלט געווען פיל שעה-נער ווען אַלע יידן, מענער, פרויען און קינדער, וואָלטן געקענט זייער נאַציאָנאַלע שפּראַך און וואָלטן באַפּרידיקט אַלע זייערע גייסטיקע באַ-דערפענישן פון איר ליטעראַטור, אַבער אַזאָ גליקלעכער צושטאַנד איז אוממעגלעך אין גלות.

גישט דער זשאַרגאָן האָט אַרויסגעשניטן אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך פון אונדזער פּאָלקס-מויל. זי האָט נאָך מיט טויזנטער יאָרן געהאַט אנדערע „שניידער", און ווייל עס איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדזער מויל אונדזער נאַטירלעכע שפּראַך, אונדזער אייגנאַר-טיקע, דעריבער האָבן זיך געקאַנט האַלטן ביי אונדז אַלע זיבעציק לשונות און אַלע מינים זשאַרגאַנען, אריינגערעכנט אויך דעם היינטיקן. אַבער קיין שום שפּראַך קאָן זיך גישט איינוואַרצלען אין אונדזער נשמה. אַ שפּראַך קומט אָן און פאַרשווינדט, אַלץ לויט די באַדערפענישן פון דער צייט; מיר באַנוצן זיך מיט אַלע און אַלע זיינען זיי אונדז פּרעמד, און עס איז אונדז קיין אונטערשייד גישט, וועלכע הערשט היינט און וועלכע וועט מאַרגן הערשן. די נאַציאָנאַלע שפּראַך פאַרלירט גאָר-גישט און פאַרדינט גאַרנישט ביים דאָזיקן אומבייט. זי קאָן מיט זיי גישט קאָנקורירן אין זייערע גרענעצן, און טאקע צוליב דעם קאָ-נען זיי גישט קאָנקורירן מיט איר אין איר גרענעץ.

דאָס היינטיקע העברעאישע פּובליקום פילט גישט קיין „קאַנ-קורעניץ". ער פאַרלאַנגט גישט אין העברעאיש דאָס „ערשטע וויסן" אַזוי ווי אין דער צייט פון השכלה, כדי דערנאָך אריבערצוגיין אין אַן אַנדערער וועלט. ער לייענט העברעאיש, ווייל ער איז אַ העברעער און פילט אין זיין נשמה אַן אינערלעכן באַנד מיט דער נאַציאָנאַלער שפּראַך און איר ליטעראַטור. אזא אינערלעכע באַדערפעניש איז גישט קיין „סחורה" מיט וועלכער מ'קאָנקורירט אויפן מאַרק דורכן אַראַפּ-לאָזן דעם פרייז, און אויב עס ווייזט זיך טיילמאַל אויס, אַז דער זשאַר-גאַן „רייבט" צו פון העברעאיש זיינע לייענער, איז עס גישט מער ווי אַ פּאַנטאַזיע. אויף העברעאיש לזייערן שרעקלעכערע „גולגים", און אויך זיי, בין איך זיכער, וועט גישט געלינגען אַוועקצוברענגען זי פון דער וועלט. אמת, אַז איצט הערשט אַן עפאַכע פון דעגראַדאַציע פאַר אונדזער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור. אַבער אַזוי איז שוין דער

וועג פון א פאלק, וואָס איז אָפּהענגיק פון אנדערע; זיין אנטוויקלונג גייט נישט אויף אַ גלייכער ליניע, נאָר דורך זיגזאַגן, פּלוצלונגע פּראָג-רעסן און רעגּרעסן, דורך אינציאטיוועס פון דרויסן. און שטענדיק אין אַ צייט פון אַ ירידה האָט אונדזער פּאָלק געלעבט מיט דער האַר-פענונג פון אַ נייער עליה און איז נישט אריינגעפאלן אין פּאַרצווייפלונג. איך ווייס, אַז מיינע קאָלעגן וועלן נישט זיין צופרידן פון מיינע ווערטער, אָבער מיין פליכט איז צו זאָגן אָפּן וואָס איך טראַכט. איך זע נישט די „שרעק פּאַרן זשאַרגאָן“! זאָל מען אָנשרייבן גוטע בי-כער אויף זשאַרגאָן און זאָל דער המון לייענען און ווערן קולטורעל. קיין „נאַציאָנאַלע ליטעראַטור“ וועט אויף זשאַרגאָן נישט געשאַפּן ווערן. דאָס וואָס איז ווערט אָפּגעהיט צו ווערן פאַר דורות, וועט אָפּגעהיט ווערן אין אַ העברעאישער איבערזעצונג, פונקט אַזוי ווי עס זיינען אָפּגעהיט געוואָרן ביכער, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן אויף אַראַ-ביש א. ד. ג., און אַלץ איבעריקע וועט פּאַרגעסן ווערן צוזאַמען מיטן זשאַרגאָן און וועט פּאַרשווינדן ווערן ווי עס וואָלט גאַרנישט געווען.

און קאָן דען ווער עס איז צווייפלעך, אַז דער זשאַרגאָן וועט אין צוויי-דריי דורות אַרום פּאַרגעסן ווערן? עס איז נישט קיין אונטער-שיד אויב מיר ווילן דאָס אָדער נישט, מיר קאָנען נישט ענדערן דעם גאַנג פון לעבן. דאָס לעבעדיקע ריידן איז געבונדן צו שטענדיקע לעבנס-באַדערפענישן, און אויב זיי לייגן אַריין אין מויל פון פּאָלק אַן אנדערע שפּראַך, וועט קיין שום „מוסר זאָגן“ נישט ראַטעווען די שפּראַך, וואָס גייט אָפּשטאַרבן. און ווען עס וועט קומען דער טאַג ווען דער זשאַרגאָן וועט אויפהערן צו זיין אַ גערעדטע שפּראַך, וועט ער קיין שעה נישט קאָנען עקסיסטירן אַלס ליטעראַרישע שפּראַך, אַזוי ווי אונדזער נאַציאָנאַל שפּראַך האָט עקסיסטירט צוויי טויזנט יאָר, ווייל עס וועט זיך דעמאָלט נישט געפינען אפילו איין ייד, וואָס וועט עס האַלטן פאַר אַ נאַציאָנאַלע פליכט צו לערנען זיך אָדער זיינע קינדער דעם טויטן זשאַרגאָן אַזוי ווי עס האָבן זיך געפונען, און עס וועלן זיך שטענדיק געפינען, יידן, וואָס אנערקענען זייער פליכט צו אונדזער ריכטיקער נאַציאָנאַל-שפּראַך.

און נישט נאָר דאָס, מיר דוכט זיך בכלל, אַז דער גאַנצער „יונ-גער נאַציאָנאַליזם“, וואָס קאָנצענטרירט זיך אַרום זשאַרגאָן און פּאַר-שרייט אַזוי הויך די „פאַרשטאַרבענע פאַרגאַנגענהייט“, באַשטייט נישט פון אַזאַ גרויסער „געפאַר“. היינט איז ער שכור פון שמחה צוליב דער גרויסער „דערפֿינדונג“ פון אַ „לעבעדיקע נאַציאָנאַל שפּראַך“ און גלויבט ווירקלעך, אַז מיטן צויבער פון די דאָזיקע ווערטער וועט ער איבערקערן וועלטן און באַזירן אונדזער נאַציאָנאַל לעבן אויף אַ פעסטן

יסוד נישט נאָר פון אינעווייניק, נאָר אויך פון דרויסן. ווייל אַ פּאָלק, וועלכע האָט אַ לעבעדיקע נאציאָנאַל־שפּראַך, מוזן דאָך דאָך אַלע מודה זיין אין איר עקסיסטענץ, און אויך ממילא אין אירע נאציאָנאַלע רעכט. אָבער אין אַ קורצער צייט ארום וועט דער יוגנט־נאַציאָנאַליזם דערלעבן דורך דער פּראַקטיק דעם ביטערן אמת, און ער האָט געמאַכט אַ חשובן אָן די בעלי־הבתיים: „די לעבעדיקע נאציאָנאַל־שפּראַך“ וועט נישט צוציען פון אינעווייניק דעם אינטערעס פון פּאָלק צו מאַכן זי אַלס צענטער פאַר זיין נאציאָנאַלן לעבן און אַלס גרונט פאַר דער נאציאָנאַלער דערציאונג, און פאַרשטייט זיך, אז זי וועט זי כער נישט ברענגען אונדזערע שכנים פון דרויסן, און זיי זאָלן אנער־קענען אונדזערע נאציאָנאַלע רעכט צוליב איר.

ווען אפילו מיר וועלן זיך באַמיען צו פאַרגעסן, וועלן זיי נישט פאַרגעסן ווען, ווי אַזוי און פון וואָנען עס איז צו אונדז געקומען די דאָזיקע „נאציאָנאַלע שפּראַך“. און זיי וועלן זיך מיט איר נישט רע־כענען ווי מיט אַ גענוגנדן „דאָקומענט“. שוין היינט, פון ברעקלעך ווערטער, וואָס מען הערט טיילמאָל פון די סאַמע בעסטע גויים, קאָן מען שוין דערקענען דעם כאַראַקטער פון דער „קלאַרער תשובה“, וועל־כע מיר וועלן הערן ווען מיר וועלן קומען פאַדערן „נאציאָנאַלע רעכט“ נישט אויפן גרונט פון „דער פאַרשטאַרבענער פאַרגאַנגענהייט“, נאָר אויפן גרונט פון דער „לעבעדיקער שפּראַך“.

און דער ענטפער וועט אומגעפער זיין אַזעלכער:

„אויב איר אנערקענט, און עס איז איבערגעריסן געוואָרן דער בונד צווישן אייך און די נאציאָנאַלע אייגנשאַפטן פון אייערע עלטערן, האָט דאָך אייער נאציאָנאַליזם אויך נישט קיין ווערט, און ער האָט נישט קיין עקסיסטענץ־רעכט. אומזיסט „ווייזט“ איר מיר די קראַפט פון „גורות שוות“, און אַ פּאָלק קאָן לעבן אויך אָן דער „ירושא פון על־טערן“, וואָרום אַט דאָס און דאָס פּאָלק האָט נישט אַזאַ טייל ירושה, און פונדעסטוועגן עקסיסטירט עס און אן אנדער פּאָלק האָט ווידער נישט אָן אַנדערן טייל ירושה, און פונדעסטוועגן עקסיסטירט עס, א. א. וו.“

מיט אַזאַ באווייזן קאָן מען אויך אַפּשאַפן די סאַציאַלע פראַגן און אויפווייזן דייטלעך, און דער גרעסטער אַרימאן קאָן ווערן אַן עושר, אויב ער וויל עס נאָר, ווייל אַט יענער גביר האָט נישט קיין מזומנים, און אַ צווייטער גביר האָט נישט קיין באַדן, אַ דריטער גביר האָט ווידער נישט קיין סחורה, און אזוי דער פּערטער, דער פינפטער א. א. וו. מ'קאָן, אַלואָ, זיין אַ גביר אָן מזומנים, אָן באַדן און אָן שום אַנדערן פאַרמעגן, ווען אָן אַרימאָן וועט אָבער קומען צום בעקער

נאך ברויט מיטן כח פון דאזיקן באווייז, וועט מען אים ענטפערן: א גביר אין דער, וואָס האָט. אָן אונטערשיד, אָדער געלט אָדער אַ ווערט־זאָך, באַדן אָדער זאָכן. דאָס „האַבן“ קאָן פארווירקלעכט ווערן אין פארשידענע געשטאַלטן, און עס קאָן זיך ענדערן, אָבער איין שטענדיקן כאַראַקטער מוז עס האָבן אין אַלע געשטאַלטן: — דאָס איז די פאַרקערטע זייט פון נישט־האַבן.

און איר זענט ווירקלעך גלייך צו די גבירים מיט דעם, וואָס זיי האָבן נישט, אָבער איר זענט נישט גלייך צו זיי מיט דעם וואָס זיי האָבן יאָ, און דעריבער האָבן זיי אַ רעכט צום נאַמען גביר, און נישט איר. אויך אַ פאַלק הייסט נאָר דאָס פאַלק, וואָס האָט אַ „נאַציאָנאַלן קרן“, וועלכער ווערט צונויפגעקליבן פון דור צו דור און גילט אַלס באַזיס פאַר דעם נאַציאָנאַלן לעבן. דער דאָזיקער „קרן“, אַ גרויסער אָדער אַ קליינער, באַקומט טיילמאַל אזא אָדער אַן אנדער געשטאַלט, ס׳פאַרברייטערט זיך און טיילמאַל פאַרשמעלערט עס זיך, אָבער די וועלט האָט נאָך נישט געזען אַ „פּראַעטאַריש“ פאַלק, וואָס האָט פאַר־שווענדט זיין נאַציאָנאַלן קרן, „דעם באַדן און די זאַכן“, ביז צום סאַמע לעצטן ברעקל, און עס איז גאַרנישט געבליבן אויסער אַ ליידיקע שפּראַך, וועלכע זי האָט געבאַרגט ביי אַנדערע, און ליידיקע הענט, מיט וועלכע זי גרייט זיך אָנצוהויבן די אַרבעט פון „בראַשית“. מיט ליידיקע הענט גייט מען אַרבעטן אין פאַבריקן פון פרעמדע״.

מיט אַלע כוחות ווערט זיך אַחד העם קעגן דער מיינונג, אָז ער איז אַ שונא פון יידיש. ער וויל גאַרנישט דערלאָזן דעם געדאַנק, אָז יידיש איז די שפּראַך פון יידישן פאַלק, אַזוי ווי פון דער מאַסע, אַזוי אויך פון דער אינטעליגענץ. ביי אים האָט יידיש אַ רעכט אויף איין טייל — אויף דער מאַסע.

וועגן דעם שרייבט ער אַן אינטערעסאַנטן בריוו (לאַנדאָן, 27 דעצ. 1908) צו ראַווינצקי. דער בריוו וואַרפט אויך אַ געוויסן ליכט אויף ראַובן בריינינגען, וועלכער האָט דאָן אָנגעהויבן שרייבן יידיש.

„ . . . די זשאַרגאַנישע“ פּראַגע איז איינע פון יענע פּראַגן, וואָס צוליב זייער פולער איינפאַכקייט קאָנען די לייט זי נישט גוט באַגרייפן און עס נעמט גאַרנישט קיין סוף צו די נאַרישע פּלפּולים פון ביידע צדדים. מיין מיינונג וועגן דער דאָזיקער פּראַגע האָב איך אַרויס־געזאַגט מיט אייניקע יאָר צוריק (אין מיין אַרטיקל „די אויפּלעבונג פון גייסט“). און אויב איר געדענקט, וואָס איך האָב דאָרט געשריבן,

אָדער איר וועט די ווערטער נאָך אַמאָל איבערלייענען, וועט איר מוזן מודה זיין, אַז איר זענט מיך אומזיסט און אומנישט חושד. אמת, אַז איך בין נישט צופרידן דערפון, וואָס מען שרייבט „דברי נבואה“ אין דער דאָזיקער שפראַך, אָדער ענלעכע זאַכן, וואָס די מאַסע פאַר-שטייט נישט, און ווער עס פאַרשטייט עס יאָ, וואָלט עס נאָך בעסער פאַרשטאַנען ווען עס וואָלט געווען געשריבן אויף העברעאיש. אָבער ריידן צו דער מאַסע זאַכן, וועלכע זי פאַרשטייט און דארף פאַרשטיין — געוויס איז עס מעגלעך און אפילו אַ פליכט עס צו טאָן אין יעדער שפראַך, וועלכע זי פאַרשטייט. אַט איז נאָר וואָס ביי מיר געווען בריינין . . . און מיר האָבן זייער פיל געשמעסט וועגן דעם דאָזיקן ענין. עס זעט אויס, אַז ער האָט אויך געמיינט, אַז איך בין אויף אים שטאַרק ביזו וואָס ער שרייבט אין זשאַרגאַנישע בלעטער, און ער האָט געפונען פאַר נויטיק זיך פאַר מיר צו אַנטשולדיקן וועגן דעם.“

און אַט איז אַ בריוויל (לאַנדאָן 27 מערץ 1910) צום דר. קלוינער אין אדעס, וואָס איז אינגאַנצן אומקלאַר:

„מיך וואונדערט וואָס איר זענט מיך חושד, אַז איך האָב אין מיין ארטיקל ארויסגעלאָזט די באַמערקונג וועגן די ס״ד מורא האָבן-דיק פאַר אַן „אַנפאל“ פון די זשאַרגאַניסטן. ווען האָב איך דאָס מורא געהאַט פאַר אַן אַנפאל? איך האָב דאָס נאָר געטאָן דערפאַר ווייל, ווי כ׳האָב אייך שוין געשריבן (עס זעט אויס, אַז עס איז אייך נישט געווען גענוג קלאַר). כ׳האָב נישט געוואָלט געבן די אַנפאלער אַ מעגלעכקייט אַזעקצורייען די לייענער אין דער דאָזיקער זייט און מאַכן דורך דעם פאַרגעסן די עיקר זאַך. די דאָזיקע טאַקטיק איז מיר באַ-קאַנט פון דער פראַקטיק, עס האָט מיר שוין מער ווי איינמאָל גע-טראָפן, אַז מיינע קעגנער האָבן זיך אַנגעכאַפט אין אַ פראַזע, אין וועלכער זיי האָבן געפונען די מעגלעכקייט צו פשטלען זיך, און דער-מיט האָבן זיי זיך ארויסגעדרייט פון ענטפערן אויף דעם עצם טייל פון מיינע ווערטער . . .“

דער „הדור“ האָט שוין אויפגעהערט צו דערשיינען, דאַקעגן איז אין ווילנע אונטער א. דרויאַנאָוו רעדאַקציע דערשינען אַלס וואָכנ-בלאַט דער „העולם“ ווי אַן אַרגאַן פון דער ציוניסטישער אַרגאַני-זאַציע. דער קאַמף העברעאיש-יידיש, צוליב דער טשערנאָוויצער קאַנ-פערענץ, איז דעמאָלט געווען דאָס אַקטועלסטע אין דער יידישער וועלט, און די אָנהענגער פון יידיש האָבן באַמבאַרדירט דעם „העולם“ מיט אַרטיקלען פאַר יידיש. דרויאַנאָוו, וועלכער איז געווען איינער פון אדעסער קרייזל (מענדעלע, ביאליק, אחד העם, קלוינער א. א. ו.), האָט די דאָזיקע ארטיקלען נישט געדרוקט, און ער האָט וועגן דעם

געשריבן אחד העם'ן, אויף וואָס דער לעצטער ענטפערט אים (לאַנדאָן, 13 אַפּריל 1910):

„ . . . איך קאָן פון אייער שרייבן נישט פאַרשטיין דעם הויפּט־מאָטיוו צוליב וועלכן איר האָט געגעבן אַ נעגאטיוון ענטפער די באַ־שיצער פון זשאַרגאָן, אויב איר האָט דאָס געטאָן דערפאַר, וואָס איר ווילט נישט אָפּגעבן אין „העולם“ פּלאַץ פאַר דער דאָזיקער פּראַגע, איז דאָס אַן איבערלעכע אנגעלעגנהייט פון דער רעדאַקציע, און איך אינטערעסיר זיך נישט דערמיט. אָבער אויב איר האָט דאָס געטאָן צוליב מײַן כבוד, האָט איר נישט גוט געטאָן. איך האָב קיינמאַל נישט געהאַט פאַראַיבעל אויף די, וואָס ענטפערן אויף מײַן שרייבן, אפילו אין אַ שווערן סטיל; פאַרקערט, איך בין שטענדיק צופרידן ווען איך זע, אַז מײַן אַרטיקל רופט ארויס כּעס און אַ שטורעם אין אונז דוער גלאַז!“ דאָס איז אַ סימן, אז ס'איז געווען געשריבן אין דער צייט . . .”

אַ מיטגליד פון דעם „אדעסער קרייזל“ איז אויך געווען י. ת. ראור־ניצקי, אָבער ער איז דער „יידישיסט“. אַלנפאלס באטראכט אים אזוי אחד העם, וואָס האָט אים „געמאַכט“ פאַר רעדאַקטאָר פון יידישן וואַכנבלאַט „דער יוד“, און ראווניצקי באמיט זיך טאַקע צו באַקור־מען פון אחד העם'ן דעם מאסקימום פאַר יידיש. אין יעדן בריוו לאָזט ער נישט דורך די פּראַגע, אָבער אחד העם ציט זיך נישט צו־ריק. פאַרקערט, ער רעדט שוין פעסט (לאַנדאָן 17 אַפּריל 1910) וועגן צוויי באזונדערע פעלקער: דאָס העברעאישע און דאָס יידישע:

„אייער בריוו פון י״ג אָדר שני — שרייבט ער צו ראווניצקין — האָב איך דערהאַלטן אין צייט, און איך ענטפער אייך דערפאַר כדי נישט איבערצורייסן דעם בריוו־אויסטויש צווישן אונדז פון צייט צו צייט, כאָטש אין אייער בריוו זיינען נישט פאַראן זאַכן, וועלכע פאַ־דערן אַן ענטפער, ווייל ער אנטהאַלט נאָר פאַרשידענע אינפאַרמאַ־ציעס אויף וועלכע עס איז נישטאַ וואָס צו באמערקען. אַן אויסנאַם איז די שטעלע פון זשאַרגאָן. אָבער אין דער דאָזיקער פּראַגע איז נישטאַ קיין האַפּענונג, אַז מיר וועלן קאָנען קומען צו איין מיינונג, און אַ דיסקוסיע האָט נישט קיין נוצן. דאָס איינע וויל איך אייך נאָר זאָגן: ביי מיר איז קלאַר, אַז דער זשאַרגאַנישער נאַציאָנאַליזם איז נישט מער ווי אַ פאַרבייגייענדיקע דערשיינונג. אָבער ווען מיר זאָלן צוגעבן, אז אַ גרויסע מאַסע פון אונדזער פּאָלק וועט ווירקלעך שטיצן דעם יידישן נאַציאָנאַליזם אויפן זשאַרגאָן און זיין ליטעראַטור, וועט אונדזער פּאָלק צעטיילט ווערן אין צוויי טיילן. און דאָס זשאַרגאַ־נישע פּאָלק וועט מיט דער צייט אַליין פון זיך פאַרשווינדן. ווארם

— זאגט וואס איר ווילט — פאר דער הייליקייט פון פרץ און שלום-
עליכם וועלן אונדזערע ברידער זיך נישט מוסר נפש זיין דור נאך
דור, און עס לוינט זיך נישט . . .

איר ווילט נישט פארשטיין, אז אונדזער גאנצע עקסיסטענץ אין
גלות איז מעגלעך נאָר ווען מיר פילן זיך ווי אַ „היסטאָרישע אַריס-
טאָקראַטיע“, און ווען דאָס דאָזיקע געפיל וועט אויפהערן און מיר וועלן
אין אונדזערע אויגן זיין ווי די אַנדערע קליינע פעלקער, אָן אַ קול-
טור-היסטאָרישער באַדייטונג, נאָר מיט אַ נייער שפראַך און מיט אַ
נייעם נאַציאָנאַליזם, אַ „דעמאָקראַטישן“, דעמאָלט וועלן מיר ווירק-
לעך זיין דאָס נידעריקסטע פּאָלק אין דער וועלט, ווייל מיר האָבן
נישט יענעם ממשות'דיקן באַזיס — דעם נאַציאָנאַלן צובונד צו אַ גע-
וויס לאַנד, וואָס דאָרט קאָנצענטרירט זיך די מערהייט פון פּאָלק,
אויף וואָס עס שטיצן זיך די אַנדערע קליינע פעלקער, וועלכע קעמפן
פאר זייער עקסיסטענץ“.

אַבער אחד העם גלויבט נישט, אָז עס וועט קומען צו אַזאַ צעטיי-
לונג פון יידישן פּאָלק, ווארום די זשארגאַנישע באוועגונג איז נאָר אַ
צייטווייליקע. אזוי באַרואיקט ער זיין פריינט דר. קלויזנער אין אָדעס
(לאַנדאן, 30 מאי 1910).

„אַלע פּאַקטן, וואָס איר האָט געבראַכט וועגן זשאַרגאַן זאָגן גאָר“
נישט קעגן מיין מיינונג, און דאַרף מען דען האָבן באַוווּיזן, אז דער
זשאַרגאַן איז איצט דער אָפּגאַט פון טאַגן דאָס האָב איך אויך נישט
געלייקנט, נאָר איך בין זיכער, אָז דאָס איז נאָר אַ פאַראַיבערגייענדע
באַוועגונג. עס איז אוממעגלעך אָז עס זאָל לאַנג אָנהאַלטן אַזאַ „נאַ-
ציאָנאַלער“ אידעאַל, וואָס האָט נישט קיין באַדן אין גייסט פון פּאָלק
זינט דורות לאַנג. אין דער צייט פון רעוואָלוציע האָט איר דאָך כמעט
אַלע געגלויבט, אָז עס האָט שוין גענומען אַ סוף צו אלע אונדזערע
שטרעבונגען, און פונדעסטוועגן האָב איך זיך נישט געשעמט צו פאַר-
ענדיקן דעמאָלט מיין ארטיקל „פאַרגעסענע זאַכן“ מיט דער פולער
זיכערקייט, אָז „דאָס וועט אויך אַריבער“, און דאָס זעלבע זאָג איך איצט
וועגן זשאַרגאַן . . .“

דער קאַמף העברעאיש-יידיש פאַרשטאַרקט זיך וואָס אמאָל וויי-
טער. די יידישע שריפטשטעלער און עסקנים טרעטן ארויס אויף
דער עפנטלעכער ארענע, ווער אלס פייערדיקער אָנהענגער פון העב-
רעאיש, ווער פון יידיש. יעדער צד ווארפט פייער און גיפט אויפן
אַנדערן. עס זיינען אַבער אויך פאַראן אַזעלכע, וואָס ווילן דורכפירן
אַ פשרה. ביידע שפראַכן זיינען זיי זייער נאָענט, אַבער זיי האַלטן

דעם קאמף אפילו מיט א נצחון אלס מפלה פאר ביידע צדדים, און דע-
ריבער ווילן זיי א קאמפראמיס.

אחד העם, דער מאן, וואס האט פיינט קאמפראמיסן, טרעט ארויס
קעגן די דאזיקע פשרה-לייט. ער האלט, אז עס איז איצט מלחמה-
צייט, און יעדער מוז האבן זיין באשטימטן פראנט. דרך-אגב רעדט ער
שוין ווידער וועגן דער פאנאנדערטיילונג פון יידישן פאלק.

די דאזיקע געדאנקען דריקט ער אויס אין זיין בריוו פון לאנדאן
(1 יאנואר, 1911) צו ראוניצקין אין אדעס:

„אויב, פריינט מיינער, איר קוקט זיך צו מיט אפענע אויגן צו
דעם וואס עס קומט פאן אין אונדזער לעבן, מוזט איר דאך זען, אז
עס איז נאענט דער טאג וואס די פשרה-לייט וועלן מער נישט האבן
קיין פלאץ אין דעם „שפראכן-קאמף“, און יעדערער וועט דארפן
באטראכטן די פראגע, „געהערט ער צו אונדו אָדער צו אונדזערע
פיינט?“ — א פראגע וואס ביידע צדדים שטעלן איצט מיט גרויסע
אותיות פאר יעדן, וועלכער איז זיי נאענט, און וואס וויל אריינטרעטן
אין איינעם אָדער אין אַנדערן לאַגער.

און אויב איר צווייפלט אין דעם, טאָ לייענט איבער די אַרטיקל-
לען פון מעדעם און ראטנער אין „יעוורעסקי מיר“ און פארשידענע
אנדערע אַרטיקלען אין די אנדערע צייטונגען פון די זשארגאַניסטן.
וויפיל קנאה און שנאה שטעקט אין זיי צו יעדן צייכן פון אַ באַווע-
גונג און אַרבעט פאר דער העברעאישער שפראך און איר ליטעראַטור!
און די געשיכטע אין דער ווארשעווער ליטעראַרישער געזעל-
שאַפט — וואָס לערנט זי אונדו?

בקיצור, די מלחמה שפרייט זיך אויס און באקומט אַן ענלעכן
כאַראַקטער ווי זי האָט אויסגעזען אין די צייטן פון די ערשטע קריסטן,
און גראַד אַזוי ווי סוף כל סוף זיינען בטל געוואָרן די „ייִדנקריסטן“,
און די אַנגעהערדיקע צו דער דאָזיקער סעקטע זיינען געווען גע-
צוואונגען זיך פולשטענדיק צו פאַראייניקן מיט איינער פון די צוויי
לאַגערן: „ייִדן“ אָדער „קריסטן“, פונקט אַזוי וועלן „זשאַרגאַן-העב-
רעאייסטן“ צוקומען צו אַזאַ לאַגע, אַז זיי וועלן מוזן פולשטענדיק אַר-
בערגיין אין דעם אָדער יענעם לאַגער. אין אַ צייט פון מלחמה קאָן
מען נישט שטיין אין מיטן צווישן ביידע לאַגערן, ווארום עס טרעפן
דאָן די קוילן פון ביידע זייטן.

נאָך מיט צוויי יאָר צוריק האָב איך געשריבן צו דובנאַוון, אַז
די אַנטוויקלונג פון דער מלחמה פאַר זשאַרגאַן דערמאַנט מיך די אַמאָ-
ליקע מלחמה, און פון דעמאָלט ביז היינט איז די זאך געוואָרן קלאַר
און דייטלעכער . . .”

דערמאנט זיך אין דובנאָוון, שרייבט ער אים טאָקע אַ בריוול
(לאַנדאָן 26 יאנואר, 1911):

„ . . . עס איז מיר אומאנגענעם צו באַרירן אונדזער אַלטע
מחלוקה — וועגן זשארגאָן. אָבער איך קאָן זיך נישט איינהאַלטן פון
זאָגן אייך, אַז אויב איר האָט געלייענט מעדעמס אַרטיקל אין זאַמל-
בוך פון „יעוורעסקי מיר“ איז אוממעגלעך, אַז איר זאָלט נישט האָבן
געזען וואוהיין די דאָזיקע באַוועגונג וועט אונדז צופירן. און על פי
לאַגיק איז ער דאָך גערעכט. אויב דער זשארגאָן איז דער יסוד וואָס
אויף אים איז געבויט אונדזער נאַציאָנאַליזם, איז דאָך ווירקלעך שוין
נישט פאַראַן איין יידיש פּאָלק, נאָר פעלקער. און איך וויל אייך נאָך
אויף דעם אויפמערקזאַם מאַכן: די געפאר פון אַ צעטיילונג אויף פאַר-
שידענע פעלקער האָב איך נאָך באַמערקט מיט צוואַנציק יאָר צוריק,
און איך האָב דעמאָלט אויף איר אויפמערקזאַם געמאַכט („על פרשת
דרכים“ 1, זו. 77—176), אָבער איך האָב דערפון אַרויסגעטראָגן
אַ גאַנץ אַנדערן באַשלוס. און אין דעם קאַנט איר זען דעם אונטער-
שיד צווישן העברעאישן און זשארגאַנישן יידנטום.“

דער קאַמף העברעאיש-יידיש פּלאַקערט ווייטער. די יידישיסטן
נוצן אויס מענדעלעס יובילעאום כדי צו פייערן דעם יום-טוב פון
דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור. מען מאַכט מענדעלען אַזעלכע
פייערונגען, וואָס קיין יידישער שרייבער האָט נאָך נישט געהאַט. דאָס
זעט יעדער איינער, אָבער ראַווינצקי באַמיט זיך איינצושטילן אַחד
העם'ס כּעס קעגן יידישיסטן, טענהנדיק, אַז אַחד העם איז סתּם אַ
יידיש-פרעסער, נאָר אַחד העם באַרואיקט זיך נישט, און אין זיין
בריוו פון 12 פעברואר 1911 שרייבט ער צו ראַווינצקי:

„ . . . אויב מען וואָלט נאָך געדאַרפט באַווייזן ווי שווער עס
איז איינער דעם אַנדערן צו פאַרשטיין אין דער פּראַגע פון זשארגאָן,
האָט מיר דאָס אייער בריוו אויסגעצייכנט באַווייזן. אַט האָב איך אויך
אין מיין פּריערדיקן בריוו געשריבן וואָס איך זע איצט אין אונדזער
וועלט, און ווער עס איז נישט פאַרבּלענדעט געוואָרן דורך זיין איי-
גענער נייגונג, איז אוממעגלעך, אַז ער זאָל נישט זען די אַזוי דייט-
לעכע און קלאַרע דערשיינונגען. וואָס האָט איר געענטפּערט? נישט
גענוג וואָס איר האָט אַוועקגעמאַכט די אלע דערשיינונגען מיט דער
האַנט, ווי זיי וואָלטן געווען נאָר איינצלע צופאַל, די מעשים פון
זעלטענע „נאַראַנים“ (ווערנד אין דער ווירקלעכקייט איז נישטאָ קיין
איין נומער פון „יעוור. מיר“ אָדער „פּריינד“ — אַנדערע צייטונגען
פון דעם מיין ליען איך נישט — אַז עס זאָל זיך דאַרט נישט אויס-
דריקן דער דאָזיקער גייסט), נאָר איר האָט זיך פאַרטיפּט אַריינצו-

קוקן אין די טיפענישן פון מיין נשמה און איר האָט דאָרט געפונען „אָ נאַטירלעך געפיל פון פאראכטונג און גרינגשעצונג צו דער דאָ- זיקער געמישטער שפראַך פון גראַבן פּאַלק“, און נישט נאָר דאָס, נאָר אויך „עקסטע אייפּעריקייט“ און „מאַנגל פון טאַלעראַנץ“, און אַז אַיך „האַלט“ מיט קלויזנערן, „צו דערנענטערן זיין סוף (פון זשאַרגאַן) און מאַכן אַ תל פון די אַלע, וועלכע האַלטן מיט אים“, א. א.ז. וו.

אוי, פריינט מיינער, ווען איר וואָלט נישט געווען בלינד פאַר דער דאָזיקער זאַך, וואָלט איר געזען דאָס וואָס איך האָב אייך גע- שריבן אין אייער אייגן ווינקעלט, אין די דרשות וועגן דער יובילעאום- פייערונג פון ר' מענדעלע.

האַט איר ווירקלעך נישט געפילט דאָס וואָס איך האָב דערפילט פון דערווייטנס, אַז צווישן די שורות פון די אַרטיקלען און צווישן די ווערטער פון די דרשות האָט געשוועבט אַ גאַנץ אַנדערער גייסט, אַ גייסט פון „צוויי, וואָס האַלטן איין טלית“ א. א.ז. וו. און דער טריי- אומף אין אַלע „אייערע“ צייטונגען וועגן דער פּאַלקס- ציילונג אין גאַליציען — איז דען פאַראַן אַ גרעסערע פעלשונג פון פאַקטן צו- ליב אַ געוויסער טענהעניץ? מען שרייבט: „ידיש“ האָט געזיגט, אין דער צייט ווען באמת האָט געזיגט דער ריכטיקער נאַציאָנאַלער גע- פיל, וואָס שטיצט זיך נישט אויף „ידיש“, נאָר ווייל די רעגירונג האָט געמאַכט די שפראַך אַלס סימן פאַרן נאַציאָנאַליזם, זיינען אַלע נאַציאָנאַליסטן געווען געצוואונגען צו פאַרשרייבן „ידיש“, כדי מען זאָל זיי נישט פאַררעכענען צו אַן אַנדער פּאַלק . . .“

אחד העם פּאַלגט נאָך אַלץ וואָס דובנאָוו שרייבט, און וועגן איינעם אזא אַרטיקל אין „דזשואיש רעוויז“ געפינט ער פאַר נויטיק אים אַנצושרייבן אַ באַזונדערן בריוו (29 פעברואַר 1911), ווידער באַ- רירנדיק די פּראַגע וועגן ידיש:

„איין שטעל איז דאָרט פאַראַן, וועלכע איר האָט, לויט מיין מיי- נונג, נישט געדאַרפט אַריינברענגען, ווייל דערפון זעט זיך דייטלעך אַרויס אייער „זשאַרגאַנישע“ טענדענץ פון דער לעצטער צייט. וואָר- שיינלעך פאַרשטייט איר, אז איך מיינ אייערע ווערטער וועגן פאַר- לאָזן דעם „ספעציעלן דיאַלעקט“, אין וואָס איר זעט אַ נייגונג צו אַסימילאַציע, פונקט ווי די גאַנצע צייט פון גלות ביז דעמאָלט וואַלטן די יידן שטענדיק גערעדט אין אַ ספעציעלן דיאַלעקט, וואָס האָט זיי פאַרהיט פון אַסימילאַציע, און נאָר דעמאָלט, אין דור פון עמאַנסיי- פאַציע, האָבן זיי אַנגעהויבן ריידן אויף די שפראַכן פון די פעלקער צווישן וועלכע זיי האָבן געוואוינט!“

אויסער די בריוו צו דובנאָוו, האָט אחד העם געשריבן אַרטיק-

לען וועגן דובנאווס אנשויאונגען. און אין איין אַרטיקל אַזאַ אונטערן נאָמען "שליטת הרשות", וואָס איז אַן ענטפער דובנאוון וועגן "נאַציאַ" נאַלער אַוואָקאַטע", און איז אַפּגעדרוקט אין 4טן באַנד "על פרשת דרכים" (ז"ו 106-116). קומט אַחד העם'ן אויס צו מאַכן פּאַלגנדע באַמערקונג וועגן ייִדיש:

"און עס איז מעגלעך, אַז די לייט פון דער אַוואָקאַטע פון זשאַר-גאַנישן בית-המדרש מיינען ווירקלעך, אַז נאַציאַנאַלע קולטור הייסט פאַר זיי די זשאַרגאַנישע ליטעראַטור, נאַציאַנאַלע דערציאונג — דאָס ריידן זשאַרגאַן, און דער נאַציאַנאַלער אידעאַל — די מדרגה פון ליטווישן אַדער סלאַווישן פּאַלק א. ד. ג., וואָס האָבן ביז היינט נאָך נישט צוגעלייגט איין קליינעם ציגל צום בנין פון דער אַלגעמיין מענטש-לעכער קולטור".

און דאָ קומט אַ מערקווירדיקע באַמערקונג פון אַחד העם'ן פאַר-וואָס ער באַנוצט דעם טערמין "זשאַרגאַן" נישט "ייִדיש":

"איך בעט אַנטשולדיקונג פאַרן באַנוצן דאָס וואָרט "זשאַרגאַן", כאַטש עס איז שוין באַשלאָסן געוואָרן אוועקצולייגן דאָס דאָזיקע וואָרט אין אַרכיוו און באַנוצן אַנשטאט דעם "ייִדיש". מיר, וואָס שרייבן העברעאיש, קאַנען אָבער אַזוי נישט טאָן צוליב צוויי זאַכן: ערשטנס ווייל מיר האָבן לייגענער אין ווייטע לענדער, וועלכע רעכענען זיך אויך פאַר "ייִדן", כאַטש נישט זיי און נישט זייערע עלטערן האָבן נישט געקענט דאָס דאָזיקע "ייִדיש" און, צווייטנס, ווייל מיר האָבן אַן אַנדער "ייִדיש", וואָס האָט זיך דערוואָרבן אַ נאָמען נאָך אידער אונ-דזערע עלטערן האָבן געקענט די גערמאַנען און זייער שפּראַך (מלכים ב. י"ח, כ"ו; נחמיה י"ג, כ"ד)".

ווי באַקאַנט ווערט אין די אַנגעוויזענע שטעלן פון תנ"ך דער-מאַנט דאָס וואָרט "יהודית", מיט וואָס מען מיינט, זעלבסטפאַרשטענד-לעך, נישט אונדזער ייִדיש.

דער לעצטער בריוו, וואָס געהערט צו דער עפאָכע, איז געשריבן פון מאַנטיא דעם 3טן סעפטעמבער 1912 צו דובנאוון. אין דאָזיקן בריוו טרעט ארויס אַחד העם ווידער מיט זיין אַלטער טענה, אַז מען דאַרף אין ייִדיש נישט שרייבן קיין זאַכן פאַר דער אינטעליגענץ, נאָר פאַר דער מאַסע.

"... איך באַקום די העפטן פון דער "יודישע וועלט" און איך לייען דאָרט וואָס עס אינטערעסירט מיר, און פאַרוואָס זאַל איך פאַר אייך לייקענען? אויסער דעם טייל פון דער בעלעטריסטיק, זעט מיר אַלץ איבעריקע אויס ווי געקניסטלט. אַרטיקלען, צום ביישפּיל, וועגן שפּינאַזאַן, אויף ייִדיש — זעען אויס ווי אַ "גולם" אין דער

פאָרם פֿון אַ מענטש. אלע אברים זיינען פאָראַן. נאָר עס איז זיי
נישט פאָראַן קיין נאַטירלעכער לעבעדיקער גייסט. און איך פרעג זיך
אַליין: פאָר וועלכער קאטעגאָריע ליינער ווערט די דאָזיגע ליטע-
ראַטור געשאַפֿן? זיינען ווירקלעך צווישן די פֿאַלקס-מאַסן פאָראַן
אזעלכע, וואָס דער זשאַרגאָן איז באַמחַת זייער שפּראַך, מענטשן, וואָס
פאָרשטייען די דאָזיקע „יידישע“ שפּראַך, וואָס אירע דייטשע ווערטער
(כאָטש אין אַ צעקאַליעטשעטער פאָרם) שטייגן אַריבער די יידישע?...“
עס איז די זעלבע טענה וואָס ער האָט געטענהט אין יאָר 1899
ווען דער „יוד“ איז געגרינדעט געוואָרן.

13 יאָר זיינען אַריבער אין משך פֿון דער דאָזיקער צייט. עס
האָט זיך אָנגעהויבן די רענעסאַנס-באַוועגונג אין דער יידישער לי-
טעראַטור. עס זיינען אויפגעוואקסן אַ ריי יונגע, טאַלאַנטפולע שריפט-
שטעלער אויף יידיש, די פריערדיקע זיינען פֿאַפּולערער געוואָרן. די
יידישע פרעסע האָט זיך פֿאַנאַדערגעבליט און אָפּגעִירש׳נט די
העברעאישע. אחד העם האָט דאָס אַלץ געזען, אָבער נישט געוואַלט זען.
פאָר אים איז יידיש געבליבן די צייטווייליקע שפּראַך פֿון און פאָרן
יידישן המון.

3

מיר קומען איצט צו דער דריטער און לעצטער עפֿאַכע פֿון אחד
העם'ס באַציאונג צו יידיש. דאָס איז די צייט פֿון 1921, ווען ער איז
געקומען אין ארץ-ישראל ביון סוף 1926, ווען ער איז דאָרט געשטאַרבן.
דאָס פריערדיקע קאָפיטל האָבן מיר פֿאַרענדיקט מיטן יאָר 1912.
עס פעלן אונדז אַלזאָ 9 יאָר. אין פֿאַרלויף פֿון דער דאָזיקער צייט
האָט אחד העם זייער ווייניק געשריבן וועגן דער פּראָגע פֿון יידיש,
און די עטלעכע בריוו וואָס ער האָט יאָ געשריבן, זיינען בוגע כמעט
נאָר וועגן דער איבערזעצונג פֿון זיינע ווערק אויף יידיש, און וועגן
די רעכט פֿון דער יידישער שפּראַך אין ארץ-ישראל.
אָבער אַזוי ווי וועגן די דאָזיקע פּראָגן האָט ער נאָך פריער אויך
גענומען אַ וואָרט, האָבן איך די פריערדיקע בריוו נישט געבראַכט
אין זייער צייט, נאָר צוליב דער סיסטעמאַטיוורונג ברענג איך זיי
איצט דאָ.

דער ערשטער בריוו אויף דער פּראָגע פֿון איבערזעצן זיינע
ווערק אויף אַן אַנדערער שפּראַך, איז דאָטירט פֿון אדעס 6 מערץ 1898
צום פֿאַרוואַלטער פֿון פֿאַרלאַג „אחיאסף“, ה' קאַפּלאַן.
אחד העם שרייבט:

„איך פון מיין זייט האָב דאָך אייך שוין געגעבן מיין דערלויבע-
ניש איבערצוזעצן מיינע אַרטיקלען אין וועלכער שפראַך איר ווילט.
אַבער, אַז איך זאָל זיך אין דעם אַקטיוו באטייליקן, רעכן איך ניט
פאַר פאַסיק“.

אין דעם דאָזיקן בריוו רעדט זיך, ווי עס איז צו זען, סתם וועגן
דער פראַגע פון איבערזעצן, אַבער שוין דערביי מאכט אַחד העם נישט
קײן אויסנאַם פאַר ייִדיש. כאַטש ער האָט גוט געוואוסט, אַז זיינע
אַרטיקלען זיינען נישט באַשטימט פאַרן פראַסטן המון, און ייִדיש האָט
ער דאָך באַטראַכט נאָר אלס די שפראַך פון המון.

אין עטלעכע יאָר ארום געפינען מיר שוין אַ דייטלעכע דער-
לויבעניש איבערצוזעצן זיינע אַרטיקלען אויף ייִדיש. וועגן דעם
ווענדעט זיך צו אים גרשם באַדער, וואָס וואוינט דעמאָלט אין לעמ-
בערג, און אַחד העם ענטפערט אים (אדעס, 2 אפריל 1903):

„ . . . איך בין נישט מקפיד אויף די איבערזעצונגען פון מיינע
אַרטיקלען, און זיי ווערן מערסטנטייל געמאַכט אפילו אַן מיין וויסן.
אויב איר ווילט איבערזעצן דעם אַרטיקל „תחית הרוח“ אויף זשאַרגאָן,
האַט איר דאָס רעכט דערצו, נאָר אויב איר ווילט אים קירצן, זאָלט
איר מעלדן אין אַ באַמערקונג, אַז עס איז נישט מער ווי אַ קירצונג“.

עס גייען ווידער אַריבער עטלעכע יאָר. אַחד העם איז ארויס
פון די ענגע ראַמען פון העברעאיש. יער שרייבט אליין אין רוסיש,
און אויף דייטש און ענגליש זעצט מען אים איבער, און דאָן מעלדעט
זיך ווידער איינער, נ. הובערסאן אין קעשענעוו, מיט אַ ביטע צו
אַחד העם'ן, אַז ער זאָל אים דערלויבן איבערזעצן זיינעם אַן אַרטיקל
אויף ייִדיש. אַחד העם גיט גערן די דערלויבעניש, און ער בעט אפילו
אים צוזושטעלן דעם שפעטער געדרוקטן עקזעמפלאַר.

וועגן דעם שרייבט אַחד העם (יעקאָטערינבורג 1 יוני 1906):

„צווישן די בריוו, וועלכע מען האָט מיר די טעג צוגעשיקט פון
אדעס, האָב איך געפונען אייער בריוו. אומזיסט באַמיט איר זיך
צו פאַרענטפערן“ פאַרן איבערזעצן מיין אַרטיקל אויף זשאַרגאָן.
איך האָב קיינמאָל נישט געטראַכט, אַז מען טאָר זיך נישט באַנוצן
מיטן זשאַרגאָן כדי צו ריידן צום פאַלק אין דער שפראַך, וועלכע ער
פאַרשטייט, און איך בין נישט געווען קיין קעגנער נאָר בלויז צו
די „נאַציאָנאַליסטן“, וועלכע מיינען, אַז מען קאָן דערהויבן דעם זשאַר-
גאָן צו דער הויך פון אַ נאַציאָנאַלער שפראַך אַנשטאט העברעאיש.

אייער איבערזעצונג דאַרף, אַלזא, אַן און פאַר זיך קיין שום
„היתר“ נישט, און איך פאַרווער עס אויך נישט קיין איבערזעצער, אויב
ער קען נאָר זיין ארבעט און זעצט גוט איבער. און פון דאָזיקן שטאַנד-

פונקט וואלט איך געהאט חשק צו זען אייער איבערזעצונג, ווארום איך צווייפל ווירקלעך אויב מען קאן איבערזעצן אויף זשארגאן אן ארטיקל ווי „משה“, אז ער זאל נישט פארלירן זיין ליטערארישע פאָרם. איך וועל זייער דאָנקבאַר זיין ווען איר וועט מיר צושיקן אייער איבערזעצונג נאָכדעם ווי זי וועט געדרוקט ווערן.“

דער זעלבער ארטיקל פון אחד העם, „משה“, ווערט אויך שפע־טער געדרוקט אין אַ נייער איבערזעצונג אין אַן אילוסטרירט יום־טוב־בלאַט „פסח“, וואָס דער דראַמאַטורג און פאַרלעגער, ה. עפּפּעל־בערג, גיט אַרויס אין וואַרשע, און אין אַ דריטער איבערזעצונג קומט ער אַריין אין אַ בוך „משה“, אַ זאַמלונג פון ארטיקלען אויף דער טעמע פון פאַרשידענע שרייבער, איבערזעצט דורך ק—י (קאַרלינסקי).

אַבער אויסער די דאָזיקע איינציקע ארטיקלען האָבן מיר אויך אויף יידיש אַ גאַנץ בוך פון אחד העם'ס ארטיקלען. דאָס בוך האַלט 130 זייטן און הייסט „אויסדערוויילטע שריפטן פון אחד העם“, אי־בערזעצט (מיט דערלויבעניש פונם מחבר) דורך ש. צ. זעצער, פאַרלאַג „ביכער פאַר אַלע“, וואַרשע, תרע"ז.

דאָס בוך אַנטהאַלט פאַלגנדע ארטיקלען, אַלע גענומען פון ערשטן באַנד „על פרשת דרכים“:

„חשבון הנפש, פרייהייט־שקלאָפּן, אַ האַלבע טרייסט, הייליקעס און אַלמעגלעכקייט, מדת הדין און מדת הרחמים, פּאָזיטיוועס און נעגאַטיוועס, מאַרגן־אידייען און נעכטן־אידייען, פאַרגאַנגענהייט און צוקונפט, נאָכאַמונג און אַסימילאַציע, דער כהן און דער נביא, און צוויי וועלטן“.

וועגן דעם דאָזיקן בוך האָט אחד העם געשריבן אַ בריוו (לאַנדאָן 17 יאַנואַר 1913) צום איבערזעצער אין ברוקלין:
„איך האָב באַקומען דעם עקזעמפּליאַר פון אייער איבערזעצונג, וואָס איר האָט מיר פריינטלעך צוגעשיקט, און איך דריק אייך דער־מיט אויס מיין דאַנק.“

איך האָב ביז איצט נישט געהאַט גענוג פרייע צייט צו לייענען אייער איבערזעצונג כסדר פון אָנהויב ביזן סוף, אָבער דאָס וואָס איך האָב געלייענט דורכלויפּנדיק האָט מיך געבראַכט צו דער איבער־צייגונג, אז דער איבערזעצער האָט זיין אַרבעט ערלעך געטאָן, דאָס הייסט, ער האָט זיך באַמיט פריער גוט צו פאַרשטיין דעם אַריגינאַל, און דערנאָך — איבערצוגעבן דעם אינהאַלט אויף אזא אַרט, אז די לייענער פון דער איבערזעצונג זאָלן עס אויך גוט פאַרשטיין, און אויב דער זשארגאן אן און פאַר זיך איז אינגאַנצן נישט פאַסיק, אז מען זאָל אין אים באַהאַנדלען אַזעלכע פּראָגן, איז דער איבערזעצער ניט שולדיק.

איר האָט זייער גוט געטאָן, וואָס איר האָט זיך באַנוצט מיט העברעאישע ווערטער און אויסדרוקן דאָרט וואו דער זשארגאָן האָט נישט זיינע אייגענע, און ניט, ווי אַנדערע פירן זיך, צו פאַרפולן דעם דאָזיקן מאַנגל פון זייטשן שפּראַך-אוצר.

צווישן די לייענער פון זשארגאָן איז די צאָל וואָס פאַרשטייט העברעאיש זיכער גרעסער ווי די, וועלכע פאַרשטייען דייטש. פּונ-דעסטוועגן, דוכט זיך מיר, אַז דער גרעסטער טייל לייענער פון זשארגאָן וועלן אפילו די העברעאישע אויסדרוקן אין אייער איבערזעצונג אויך נישט קיין סך פאַרשטיין. און דעריבער ווידערהאַל איך דאָס וואָס איך האָב אייך שוין אמאָל געשריבן: איך צווייפל אויב עס איז פאַראַן אַ גענוגנדרע קאָנטיגענט לייענער פאַר אַזעלכע ביכער אויף זשארגאָן... לויט דעם וואָס אין דאָזיקן בוך זיינען אַריין אַרטיקלען בלויז פון ערשטן באַנד „על פרשת דרכים“, איז צו זען, אַז עס איז געווען געפלאָגט אַרויסצוגעבן אויף יידיש די אַרטיקלען אויך פון די איבע-ריקע בענדער „על פרשת דרכים“. פון דעם פלאַן איז אָבער גאַרנישט געוואָרן. ערשט אין 1917 האָט אַחד העם'ס פּריינט לובאַרסקי אין ניואַרק אים געשריבן, אַז דאָס וואָכנבלאַט „אַמעריקאַנער“ וויל אָנהויבן דרוקן זיינע אַרטיקלען.

אַחד העם איז דערצו (לאַנדאָן 30 יאַנואַר, 1917) מסכים. ער וויל אפילו דעם האַנגאַראַר נישט פאַר זיך, נאָר ער איז גלאַט מסופק אויב פון דער גאַנצער זאָך וועט עפעס ווערן:

„... און וועגן פאַרשלאַג פון דער צייטונג „אַמעריקאַנער“, אויב עס האָט ווירקלעך אַ גרונט, האָב איך גאַרנישט קעגן דעם — שרייבט אַחד העם — איך האָב קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט מיין צושטימונג צום איבערזעצן מיינע אַרטיקלען אין וועלכער עס איז שפּראַך. אָבער שטענדיק רייד איך אויס, אַז דער איבערזעצער זאָל זיין פּאַסיק דער-צו, און די קאַרעקטור זאָל געמאַכט ווערן ווי געהעריק. אין אַנדערע שפּראַכן בין איך זיך נוהג צו לייענען די קאַרעקטורן, אָבער אין זשאַר-גאַן וויל איך דאָס נישט, ווייל אויב איך וועל געפּינען אַ פּאַלשן אויס-דרוק, וועט מיר זיין שווער אים אויסצובעסערן, ווייל דער זשארגאָ-נישער סטיל (אויב עס איז פאַראַן אַזאַ סטיל) אין אבסטראַקטע ענינים איז מיר נישט באַקאַנט. און וועגן האַנגאַראַר, האָב איך קיינמאָל נישט גענאָסן פון די איבערזעצונגען פון מיינע אַרטיקלען, און אויך דאָס מאָל וויל איך נישט קיין געלט דערפאַר. אָבער איך גיב אייך איבער די זאָך, און אויב איר וועט ווירקלעך פון זיי קאָנען אַרויסבאַקומען געלט, גיט עס אינגאַנצן אַריין אין דער קאַסע פאַר דער העברע-אישער ליטעראַטור אין אַמעריקע (פאַרן „התורן“ אָדער אַנדערע

באדרפענישן). מער האָב איך נישט וואָס צוצוגעבן, ווארום באמת זעט מיר די גאַנצע זאַך אויס ווי געפלוידערט, אַביסל אמעריקאנער „בלאַף“ . . .

דאָס איז אייגנטלעך דער לעצטער בריוו וועגן דער פראַגע פון איבערזעצונגען אויף יידיש. אחד העם'ס השערה איז געווען באַ גרינדעט. פון פלאַן פון „אמעריקאנער“ איז, צוליב פארשידענע סבות, גאַרנישט געוואָרן.

עס קאָן זיין, אַז עס זיינען נאָך געווען פאַרשלאגן און ווענדונגן גען צו אחד העם'ן וועגן יידישע איבערזעצונגען פון זיינע ווערק, נאָר זיי זיינען געמאַכט געוואָרן שוין שפעטער.

דער שרייבער פון די שורות ווייסט נאָר צו דערציילן, אַז אין אָנהויב 1925 האָט ער זיך געווענדעט צו אחד העם'ן וועגן אַ דער־לויבעניש פאַר זיינעם אַ חבר איבערזעצונגען אַלע אחד העם'ס שריפטן אויף יידיש, און אחד העם האָט אים גערן מינדלעך געגעבן די דער־לויבעניש דערצו.

ווען עס איז געקומען צו ריידן וועגן האַנאַראַר, האָט ער מיר געענטפערט, אַז אויב מען וועט אים געבן געלט, וועט ער זיך נישט אַפּוואָגן צו נעמען, נאָר ער גלויבט נישט, אַז מען וועט אים געבן.

צוליב ריינע טעכנישע טעמים איז מיר נישט אויסגעקומען אַרייַן־צוגיין מער צו אחד העם'ן און נעמען ביי אים אַ שריפטלעכע דער־לויבעניש, און אַזוי איז דער ענין געבליבן נישט דערליידיקט.

איין מאָל נאָך איז אויסגעקומען אחד העם'ן זיך צו דרוקן אין אַ יידישער צייטונג. דאָס איז געווען אין מאי 1919. מיר דערוויסן זיך וועגן דעם אין אַ בריוו צו שמריהו לעווין אין לאַנדאָן.

עפעס האָט אַ זשורנאַליסט געהאַט אין לאַנדאָן אַן אינטערוויו מיט אחד העם'ן, און אחד העם האָט זיך געזען געצוואונגען, אין צו־זאַמענהאַנג מיטן דאָזיקן אינטערוויו, אַפּצודרוקן אַ „וואַרונג“ אין נויאַרקער „טאָג“.

איצט קומען מיר צו אַן אינטערעסאַנט קאַפיטל: אחד העם און זיין באַציאונג צו יידיש אין ארץ־ישראל, אַבער פאַר דעם איז אינ־טערעסאַנט צו ברענגען אַ בריוו צו ש. בן־ציון אין יפו, וועגן אַ מערק־ווירדיקער געשיכטע. דער בריוו דערציילט וועגן דעם, אַז אחד העם האָט עפנטלעך גערעדט העברעאיש.

אַזוי פלעגט אחד העם אין די לעצטע יאָרן זיך באַמיען צו ריידן העברעאיש, הגם ער האָט אויך, ווי איך וועל שפעטער דערציילן, גע־רעדט אין אַנדערע שפראַכן, און דערונטער טאקע יידיש. אַבער עפנט־לעך פלעגט אחד העם קיינמאָל נישט ריידן העברעאיש, נאָר איין מאָל,

ווען ער איז אין 1907 געקומען קיין לאַנדאָן, און דאָרט באַקומען אַן איינלאַדונג זיך צו באַטייליקן אין אַ העברעאישן אַוונט, איז ער אַזוי גערירט געוואָרן, אַז ער האָט די איינלאַדונג אָנגענומען, און וועגן דעם שרייבט ער אין אויבנדערמאָנטן בריוו:

„איך וועל אייך עפעס דערציילן פון וואָס איר וועט האָבן צו לאַכן: דאָס וואָס איך האָב אַבוֹכטלעך נישט געטאָן נישט אין רוס-לאַנד און נישט אין ארץ-ישראל, טו איך געצוואַנגענערהייט אין לאַנד-דאָן; איך רעד דאָ אָפּט העברעאיש. דאָ איז פאַראַן אַ געזעלשאַפּט „דוברי שפת עבר“, וואָס איר גרעסטער טייל מיטגלידער זיינען, נאַטירלעך, פון די מזרח-לענדער, אָבער עס זיינען אויך פאַראַן מענטשן פון אייראָפּע, און זיי קומען צו מיר און ריידן העברעאיש, און די דאָזיקע שטימען זיינען מיר אין לאַנדאָן אַזוי ליב, אַז איך האָב נישט די דרייַסטיקייט זיי צו ענטפערן אין אַן אַנדערער שפּראַך. און נישט נאָר דאָס — הערט און שטוינט! — דער דאָזיקער פאַראַין רופּט אין אייניקע וואָכן אַרום צונויף אַ „העברעאישע“ פּאַרזאַמלונג, און איך וועל אויך זיין צווישן די רעדנער, ווייל איך האָב נישט געקענט אָפּ-זאָגן די דאָזיקע יחידים, וואָס טראָגן די פּאָן פון העברעאיש אין מיטן גערויש פון לאַנדאָן . . .“

אויב אין גלות האָט אחד העם נישט געהאַלטן העברעאיש אַלס די שפּראַך, וועלכע יידן ריידן, האָט ער אָבער געלייגט די גרעסטע האַפּענונגען אויף העברעאיש אין ארץ-ישראל. אָבער דערביי שייטט ער זיך שטאַרק אָפּ פון די ארץ-ישראלדיקע העברעאיסטן. די דאָזיקע שטעלונג זיינע האָט ער פריער אַרויסגעוויזן אין די בריוו, וועלכע מיר וועלן דאָ ווייטער ברענגען, און שפּעטער, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין ארץ-ישראל, איז ער געקומען אין אָפּטע קאָנפּליקטן מיטן „גודד מגיני השפה“.

אין 1910 איז קיין ארץ-ישראל געקומען דער שריפטשטעלער אנכי, וועלכער האָט זיך אויך אויסגעצייכנט אַלס רעציטאַטאָר. עס איז געווען באַלד נאָכדעם ווי אנכי האָט אָנגעשריבן זיין באַרימטן ציקל חסידישע מעשיות „ר' אבא“, און אנכי האָט זיי געוואַלט פאַר-לייענען אין יפו, נאַטירלעך, אויף יידיש. עס איז אויסגעבראַכן אַ שרעקלעכער סקאַנדאַל. ראַוויצקי, דער „יידישיסט“, האָט דאָס אויס-גענוצט צו ווייזן אחד העם'ן ווי ווייט עס דערגרייכט דער פּאַנאַטיזם פון די העברעאיסטן אין ארץ-ישראל, און אחד העם ענטפערט אים דערויף (באדן-באדן 23 סעפטעמבער, 1910):

„ . . . און וועגן אינצידענט פון „אנכי“ אין יפו קאָן איך נאָר ווידערהאַלן דאָס וואָס איך האָב געטראַכט נעכטן, ווען איך האָב גע-

לייענט אין צייטונג דעם באַשלוס פון דער קאָנפּערענץ פון די דייטשע סאַציאַל־דעמאָקראַטן אין מאַגדענבורג וועגן דער בודזשעט־פּראָגנא (וואַרשיינלעך האָט איר דאָך געלייענט די איינצלעהייטן, וואַרום אונז דזערע צייטונגען זיינען דאָך פול מיט באַריכטן פון סאַציאַל־דעמאָ־קראַטישע קאָנפּערענצן פון דער גאַנצער וועלט): אויב די זאך איז געשען אויסגערעכנט צוליב „פּאָליטישע“ צוועקן, איז עס אַ נאַרישע פּאָליטיק. אויב אָבער עס האַנדלט זיך וועגן אַן אויסברוך פון געפילן פון עקסטער איבערגעבנהייט צו אַן אידעאַל, אַן אויסרעכענונגען וועגן די רעזולטאַטן, איז עס אַ שיינער פּאַנאַטיזם, וועלכן מען דאַרף שעצן. אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען אחד העם האָט אליין געלעבט אין ארץ־ישׂראל, האָט ער ערשט געהאַט די געלעגנהייט צו זען וואָס פאַר אַ כאַראַקטער די דאָזיקע „אויסברוכן פון געפילן“ טראַגן, און ער האָט ביי יעדער געלעגנהייט געזאָגט נישט קיין גוטע ווערטער אויף דעם אַדרעס פון די פּאַנאַטישע יונגעלייט פון „גדוד מגיני השפה“. אָבער נישט געקוקט דערויף וואָס אחד העם האָט פיינט געהאַט דעם איבערגעטריבענעם פּאַנאַטיזם פאַר העברעאיש אין ארץ־ישׂראל, איז ער געווען זיכער, אַז די שפּראַך פון די יידן אין ארץ־ישׂראל וועט זיין העברעאיש, און ער האָט געהאַלטן, אַז דאָס איז נישט קיין זאך פון דער צוקונפט, נאָר שוין פון דער איצטיקער קעגנוואַרט. די דאָ־זיקע פּראָגע באַרירט ער אין אַ בריוו (לאַנדאָן 27 מערץ, 1912) צו מרדכי בן הלל הכהן אין יפו:

„ . . . איר דערמאָנט מיך דעם ענין פון די שפּראַכן, וועלכע מען רעדט אין תל־אביב, און דורכדעם האָב איך זיך דערמאנט, אַז אין „ראַזסוויעט“ איז געווען וועגן דעם אַ סטאַטיסטיק, וועלכע איז, לויט אַ מעלדונג פון דער רעדאַקציע, זיי צוגעשיקט געוואָרן פון בצלאל יפה. לויט דער דאָזיקער סטאַטיסטיק קומט אויס, אַז נאָר דריי־און־פּערציק פּראָצענט איינוואוינער ריידן העברעאיש, און יידיש ריידן פינף־און־דרייסיק פּראָצענט. איך וואונדער זיך זייער אויף אונדזער רב בצלאל, אַז ער האָט ארויסגעלאָזט פון אונטער זיין האַנט אַ נישט־פּאַרטיקע זאך, וואָס קאָן דינען אַלס געווער אין די הענט פון די שונאים פון העברעאיש. וואַרום אויב אין תל־אביב רעדט די מער־הייט באַפעלקערונג אין פרעמדע שפּראַכן, און דער זשאַראַגאָן הערשט דאַרט כמעט אין אַ גלייכער מאָס מיטן העברעאיש, וואו זשע איז, אלזאָ, די אויפֿלעבונג פון העברעאיש? כדי צו געבן אַ ריכטיקן באַ־גריף ווי די לאַגע איז ווירקלעך, האָט מען געדאַרפט געבן אויס־פירלעכע ציפּערן: קינדער באַזונדער, מענער באַזונדער און פרויען באַזונדער, און דעמאָלט וואָלט דאָס בילד געווען גאָר אַנדערש, און

אלע וואלטן געזען, אז די קינדער ריידן כמעט אלע העברעאיש, און די מענער — דער גרעסטער טייל“.

די פראגע וועגן העברעאיש אָדער יידיש אין ארץ־ישראל איז ביי אחד העם'ן נישט נאָר אַ נאַציאָנאַלע, נאָר אויך אַ פּאָליטישע. פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט ענגלאַנד געהאַט זייער אַ קליינע השפּעה אויף ארץ־ישראל, וואָס איז געווען אין די הענט פון די טערקן. דער ציוניסטישער צענטראַל קאָמיטעט האָט געהאַט זיין זיץ אין קעלן, דער אָרגאַן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע איז אַרויסגעגאַנגען אין דער דייטשער שפּראַך. די אָפיציעלע שפּראַך פון די ציוניסטישע קאָנגרעסן איז געווען דייטש, אָבער שוין דעמאָלט האָט געהערשט אַ מיינונג אין די ציוניסטישע אָנפירנדע רייען, אַז מען דאַרף זיך חבֿרין מיט ענגלאַנד. דר. הערצל, דער ערשטער ציוניסטישער פרעזידענט, וואָס איז אליין געווען אַן עסטרייכישער (אלזאָ — דייטשער קולטור־ייד) האָלט זיך אויך (ווי עס איז צו זען פון זיינע „טאַג־ביכער“) אין דער מיינונג, אַז ארץ־ישראל וועט געהאַלפּן ווערן נאָר דורך ענגלאַנד.

אחד העם, וואָס איז זיך ווייט פּאַנאַדערגעגאַנגען אין דער אויפפאַסונג פון ציוניזם מיט הערצלן, איז אָבער אין איין מיינונג גע׳ווען אייניק מיט אים — און דאָס איז אין דער ראַל פון ענגלאַנד פאַרן אויפבויו פון ארץ־ישראל. אחד העם, וואָס האָט נאָך דערצו אייניקע יאָר געוואוינט אין דער הויפטשטאָט פון ענגלאַנד — לאַנדאָן, און פון דאָרט געקומען אין פאַרבינדונג מיט די הויכע יידיש־ענגלישע און ענגלישע קרייזן, האָט זיך באַזונדערס געהאַלטן באַרעכטיקט צו זאָגן אַ וואָרט וועגן דער באַדייטונג, אַז דער ציוניזם זאָל זיין אין אייבי־קלאַנג מיט דער ענגלישער פּאָליטיק.

אין אַ בריוו פון לאַנדאָן (20 מאי 1913) צו מ. סמילאנסקי אין רחובות, באַהאַנדלט ער די פּראַגע וועגן דעם וואָס אין ענגלאַנד האָט זיך פאַרשפּרייט דער גלויבן, אַז דער ציוניזם שטרעבט צו פאַרשטאַרקן דעם דייטשן איינפלוס אין אַריענט. און אַלע הכחשות פון די ציוניסטן העלפּן נישט אויסצואוואַרצלען דעם דאָזיקן חשד ביי די ענגלענדער. און באַלד דערויף באַמערקט א״ה: „דערמאַנט זיך נאָר, דער ציוניזם איז „באַשאַפּן“ געוואָרן דורכן „דייטש“ הערצל. דער צענטראַל־קאָמיטעט פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע געפינט זיך אין דייטשלאַנד, און די יידן, וועלכע באַזעצן זיך אין ארץ־ישראל ריידן דייטש (דער ענגלענדער קאָן זיך נישט פּאַנאַדערקלייבן צווישן זשאַר־גאַן און דייטש). און דאָס אַלץ צוזאַמען גענוגט צו דערוועקן ביים ענג־לענדער דעם חשד“.

אבער ווידער אמאָל דאָס זעלבע. געוויס דארף מען איינפירן העברעאיש אין ארץ-ישראל, אָבער נישט דורך צוואַנג. נישט דורך באַליידיקן דעם וואָס רעדט נישט העברעאיש, אָדער ווער שמועסט נאָך — באַרױבן זײנע רעכט.

און ווען אחד העם דערוויסט זיך, אָז בעת וואָלן אין תל-אביב וויל מען מאַכן באַגרענעצונגען צוליב נישט באנוצן זיך מיט העב-רעאיש, שרייבט ער (לאַנדאָן 2 פעברואַר 1919) צו מרדכי בן הלל הכהן אין ירושלים:

„אויב מען האָט ארויפגעלייגט אַ פליכט אויף דעם וואָס וויל געוויילט ווערן (אָדער, ווי עס ווילן אנדערע, אויף די וויילער איבער-הויפט) אָז זיי מוזן קענען העברעאיש — בין איך גענויגט צו די וועלכע זיינען קעגן דעם . . .“

קיין צוואַנגס-מיטלען פאַר העברעאיש. אָבער ווען מען וויל אַג-הויבן אַ קאָמף פאַר יידיש אין ארץ-ישראל, ווייטיקט דאָס אחד העם'ן, און אין אַ בריוו (לאַנדאָן 20 יולי 1919) צו בן-עמין אין גענף שרייבט ער: „צי ווייסט איר, אָז מיר שטייען שוין פאַר אַ שפראַכן-קאָמף אין ארץ-ישראל, און עס איז זייער מעגלעך, אָז אינגיכן וועלן מיר האָבן אַ טריאומף-געשריי פון לאַגער פון די „פועלי-ציון“ און זייערע סימ-פאַטיקער, וואָס גרייטן זיך ארויסצוהענגען דעם זשאַרגאַנישן פאַן אויפן יידישן באַדן?“

אין שריפט וועגן אחד העם'ס באַציאונג צו יידיש געפינען זיך בלויז נאָך צוויי זאַכן: אַזוי באנוצט ער (לאַנדאָן 2 אָקטאָבער 1918) אין אַ בריוו צו מרדכי בן הלל הכהן אין ירושלים דעם פאַלגנדיקן אויסדרוק אויף יידיש: „אַ נאַרישקייט אָז עס איז געראַטן, בלייבט עס דאָך אַ נאַרישקייט“, און אין אַ בריוו פון י"ד שבט תרע"ח צו א. טעסעל אין לאַנדאָן (געשריבן פון לאַנדאָן) אַלס ענטפער אויף אן איינלאַדונג צו אַ טרויער פאַרזאַמלונג נאָך מענדעלע מוכר ספרים, באַרירט אחד העם אן אינטערעסאַנטע פראַגע: די באַציאונג פון מענדעלען צו יידיש און העברעאיש. ער שרייבט:

„אויף איין דערשיינונג וואָלט איך אייך אָבער געוואָלט אויפ-מערקזאַם מאַכן, ווייל דאָס איז באזונדערס נוגע א העברעאישער פאַר-זאַמלונג. אין פאַרלויף פון די פיל יאָרן, וועלכע איך האָב געוואוינט צוזאַמען מיט ר' מענדעלע, האָב איך אפילו איין מאָל נישט געהערט פון אים קיין קלאַרע דערקלערונג וועגן דעם „שפראַכן-קאָמף“ ביי אונדז. ווארום, אויך אין דער דאָזיקער זאַך איז ער געגאַנגען נאָך זיינע קינסטלערישע נייגונגען, און ער האָט נישט געצוואונגען זיין האַרץ צו פאַרקנעכטן זיך צו אַ באַשטימטן פרינציפּ.“

ער האָט געשריבן זיינע בעסטע ווערק אויף יידיש*). נישט דערפאַר ווייל ער האָט זי ליבער געהאט פאַר העברעאיש, נאָר דער- פאַר ווייל דאָס לעבן פון „תחום“, וואָס ער האָט געשילדערט אין זיינע ווערק, איז פאַרבונדן אַרגאניש מיט דער דאָזיקער שפראַך, און זיין קינסטלערישער חוש האָט אים נישט געלאָזט פאַנאָדערטיילן צווישן די באהאפטענע זאַכן און דורכדעם פאַרקלענערן דאָס לעבעדיקע בילד, וואָס ער האָט געוואָלט צייכענען מיט דער גאַנצער נאַטיר- לעכקייט און אמת. דאָס האָט געטאָן דער קינסטלער אין אים, אָבער נאָכדעם האָט זיך פאַרשטאַרקט דער ייִד אין אים, און האָט אים גע- צוואונגען איבערצוזעצן זיינע בעסטע שאַפונגען אויף העברעאיש. די דאָזיקע איבערזעצונג איז געווען כמעט זיין איינציק ווערק אויף דער עלטער, און ווער עס האָט נישט געזען ווי אַזוי דער אַלטער האָט גע- אַרבעט אויפן איבערזעצן זיינע ווערק, ווי אַזוי ער האָט מדקדק גע- ווען אויף יעדן אויסדרוק, אויף יעדן וואָרט, אַז די העברעאישע איבערזעצונג זאָל נישט אָפּשטיין פון זשאַרגאנישן אַריגינאַל — דער האָט קיינמאַל נישט געזען אַ „ליבהאַבער פון העברעאיש“.

— — —

אין 1921 האָט זיך אַחד העם באזעצט אין תל-אביב, געקומען קיין ארץ-ישראל איז ער שוין קראַנק און פאַרמאַטערט. ער האָט זיך דאָ אפילו באטייליקט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן (געווען אַ מיט- גליד אין דער שטאַט פאַרוואַלטונג פון תל-אביב), אָבער עפנטלעך פלעגט ער קיינמאַל נישט אויפטרעטן. אויך געשריבן האָט ער זייער ווייניק. וואָס ער האָט דאָ געטאָן איז געווען דאָס צוזאַמענשטעלן די זעקס בענדער פון זיינע בריוו פון וועלכע מיר האָבן געבראַכט די בריוו וועגן דער פראַגע פון יידיש.

אין פריוואַטן לעבן פלעגט זיך אַחד העם באַנוצן מיט דער העב- רעאישער, רוסישער און יידישער שפראַך. (דער דיכטער א. פאַזי גיט איבער, אַז אויף אַ מיטינג אין לאַנדאָן וועגן יידישן לעגיאָן, אויף וועלכן עס זיינען אויפגעטראָטן זשאַבאַטינסקי, סאַקאלאָו און אַחד העם, האָט אַחד העם גערעדט יידיש). מיט דער פרוי פלעגט ער כסדר ריידן יידיש. טיילמאַל האָט דאָס אויך פאַסירט מיט די מיטגלידער פון „אדעסער קלייזל“, מיט וועלכע ער האָט זיך אָבער באַמיט צו ריידן העברעאיש.

אין זיין ביבליאָטעק זיינען אויף יידיש געווען נאָר דריי ביי-

(* בלשון המדוברת — אין אַריגינאַל.)

כער: זעצערס איבערזעצונג פון זיינע ווערק, א יידישע איבערזעצונג פון ספענסער און א ביכל פון משה עובד פון לאַנדאָן. די לעצטע צוויי זיינען אים צוגעשיקט געוואָרן, אָבער — ווי ער האָט מיר דערקלערט — האָט ער אין זיי קיינמאָל נישט אַריינגעקוקט.

דאָס וואָס אחד העם פלעגט טיילמאָל ריידן אין גאָס יידיש, האָבן די מיטגלידער פון „גדוד מגיני השפה“ (דער פארבאנד צו באַשיצן די העברעאישע שפראַך) באטראכט פאַר אַ פשוטן פאַרראַט, און אין דער ערשטער צייט פלעגן זיי אים אין מיטן גאָס אריינשטעקן צעטעלעך מיט דער אויפשריפט „עברי, דבר עברית“ (ייד, רייד העב־רעאיש!).

ווען אחד העם, וואָס איז געווען אַ מיטגליד פון קוראַטאָריום פון דער העברעאישער גימנאזיע אין תל־אביב, פלעגט יעדן טאָג אין דער פרי באזוכן די גימנאזיע (וועלכע האָט זיך געפונען צוויי הייזער נעבן זיין וואוינונג), האָט ער גאַנץ אָפּט, צוריקקומענדיק צו זיין וואוינונג, געטראָפן אויפגעקלעפט אויף דער טיר דאָס צעטעלע „עברי, דבר עברית“. יעדן טאָג ווען ער פלעגט עפענען די פענסטער פון זיין וואוינונג, פלעגן די גדוד'ניקעס אַריינזאָרפן די צעטעלעך. דאָס האָט אחד העם'ן זייער אויפגערעגט, ווייל ער האָט געהאַלטן, אַז ווער עס רעדט בשוגג יידיש אין ארץ־ישׂראל, קומט אים גאַרנישט דער־פאַר.

אחד העם'ס סעקרעטאַר יוחנן פאַגריבינסקי גיט מיר איבער פאַלגנדיקן עפיוֹד: „איינמאָל איז אחד העם אַריינגעקומען צו זיך אין ביבליאָטעק, וואָס איז ארויסגעגאַנגען אין גאס, און האָט נישט גע־פונען קיין צעטעלע פון „גדוד“, איז ער ארומגעגאַנגען אַביסל אויפ־גערעגט, ווי עס וואָלט אים עפעס געפּעלט“.

דער „יוד“ איז אַ ייד

פון מ. ספעקמאר *

אין אייער צייטונג, אין איינעם פון די לעצטע נומערן, פרעגט ה' אד"ם אַ מין קשיא — ווער איז „דער יוד“?
דעם אמת געזאָגט איז דאָס, אייגנטלעך, גאָר קיין קשיא ניט, נאָר אַזוי ווי יעדע קשיא מוז האָבן אַ תירוץ, קען מען ענטפערן, מיט דעם זעלבן וואָס אַ רבי האָט אַמאָל געענטפערט זיינע חדר-יינגלעך ביים חומש:

— רבי, וואָס איז די טייטש משה? — משה איז די טייטש משה.
— ווער איז „דער יוד“? — „דער יוד“ איז די טייטש אַ ייד.
און וואָס איז אַזוינס אַ ייד, ווייסט יעדער. ס'איז דאָ, אמת, יידן וועלכע אויסער וואָס זיי טראָגן דעם נאָמען ייד זיינען זיי אַליץ וואָס איר ווילט, נאָר ניט קיין יידן, — פון אַזעלכע שמועסט מען אָבער ניט. מיר מיינען אַזעלכע יידן, וואָס האָבן ליב דעם יידן מיטן גאַנצן האַרצן. זיי זיינען גרייט פאַר זייער פאַלק זיך מקריב זיין, העלפן מיט וואָס זיי זיינען נאָר אימשטאַנד, זיך פרייען מיט זיינע שמחות און ליידן מיט זיינע צרות, און קיין זאַך איז זיי ניט שווער און טייער זיי זאָלן זייערע ברידער שאַפן פאַרגעניגן, פאַרגרינגערן און פאַרויסן זייער שווער לעבן.

און אַט דאָס איז „דער יוד“ און דערויף איז ער באַשאַפן געוואָרן אויף דער וועלט.

„דער יוד“ האָט ליב זיין מוטער-שפראַך, אויף וועלכער ער רעדט צו זיינע ברידער און דורך וועלכער ער וויל זיי ברענגען נוצן.
ה' אד"ם פאַרויכערט, אַז מען דאַרף ניט ליב האָבן און ניט אַפֿ געבן כבוד אונדזער מוטער-שפראַך — דעם יידישן זשארגאָן.
איך פאַרשטיי ניט ווי אַזוי מען קען שרייבן און וועלן נוצן ברענ-גען מיט אַ שפראַך וואָס מען האָט ניט ליב.
איך מיין אַז דער שרייבער וואָס האָט פיינט די שפראַך אויף וועל-כער ער שרייבט, טאָר גאָר ניט שרייבן, ווארום אַן ליבע, אַן הייליק פייער צום פאַלק און צו זיין שפראַך, אויף וועלכער ער רעדט מיט אים, קען ער ניט נוצן ברענגען, נאָר פאַרקערט — שאַדן.

(* געדרוקט אין „דער יוד“.)

ה' אד-ם פארלאנגט פון יידישע שרייבער, זיי זאלן שפייען אין דער קרעניצע און דערנאך געבן יענעם טרינקען. פון דעם קוואל אין וועלכן מען שפייט, טרינקט מען ניט — זאגט דאס יידישע פאלק.

דער ייד מעג קענען העברעאיש און אלע שבעים-לשון, נאָר אויב זיין ערשט וואָרט איז געווען מאַמע, טאַטע, מוז ער ליבן און שעצן די שפראַך אויף וועלכער ער האָט אָנגעהויבן ריידן. און ווי מען זאָל וועלן אַרויסרייסן פון יידישן האַרץ די ליבע צו זיין מוטער-שפראַך, וועט עס קיינעם ניט געראַטן. עס איז אַ פאַר-פאַלענע געשיכטע . . .

אַ פראַסטער ייד, אָדער דער געבילדעטער, ווען ער דערציילט אַ יידישן וויץ אָדער זכרונות פון זיין יוגנט, אויף פראַסט „מאַמע-לשון“, קוקט זיך דעמאָלט צו אין זיינע אויגן, וועט איר באַלד דאָרט באַמערקן אַ הייליק פייערל פול מיט ליבע צו זיין מוטער-שפראַך. מיט וויפיל טרערן באַגיסט זיך אַמאָל אַ יידיש האַרץ ווען ער אַליין זינגט אָדער הערט זינגען אַ יידיש לידל.

דער גרויסער קאָמפּאָזיטאָר רובינשטיין, וואָס איז שוין אַזוי פיל יאָרן ווייט געווען פון יידן און פון זייער שפראַך, פלעגט אָפט מיט דער גרעסטער ליבע זיך ווערטלען אויף פראַסט יידיש.* אונדזער העברעאישער פּאָעט י. ל. גאַרדאָן, ווען ער פלעגט זיך טרויעריק פאַרטראַכטן, איז זיין בעסטע טרייסט געווען אין דער שטיל זיך זינגען אַ יידיש לידל מיט אַזאַ האַרציקע ליבע צום יידן, מיט אַזוי פיל געפיל, אַז עס האָט געקאָנט רירן דעם ערגסטן פאַרשטיי-נערטן יידן.

מען דאַרף הערן אונדזער רוסישן פּאָעט פּרוג ווען ער לייענט פאַר זיך זעלבסט אויסנווייניק זיינע יידישע שירים, קען מען דעמאָלט וויסן וויפיל ליבע עס געפינט זיך אין אַ יידיש האַרץ צו זיין מוטער-שפראַך.

טויזנטער ביישפילן, און דווקא פון יידן מיט שבעים-לשון, וואָלט איך דאָ געבראַכט צו באַווייזן ווי גרויס ס'איז ביי יעדן יידן די ליבע צו אונדזער מוטער-שפראַך, נאָר איך רעכן עס פאַר איבעריק, ווייל יעדעס יידיש האַרץ פילט דאָס אָפטמאָל, כאַטש טייל פאַרגעסן אַמאָל אין דעם, אָדער זיי האָבן זיך איינגעבילדעט, אַז ס'איז אַ חיוב זיך צו שעמען מיט „מאַמע-לשון“.

ווידער פארלאנגט ה' אד-ם, אַז „דער יוד“ זאָל אָנהויבן מיט

(* „דעראינערונגען וועגן רובינשטיין“ פון ר. יוליש (וואָסכאָד 11, 1898).

זיינע לעזער פון אלף-בית. דאס איז דאך א גרויסער טעות. אונ-
דערע „משכילים“ מאַלן זיך אויס, אַז זיי שטייען אויפן זיבעטן הימל
און די „מאסע“ ערגעץ טיף, טיף אין דער ערד, און זייערע „שטראַלן“
קענען בשום אופן נישט גרייכן אַהין . . . זיי פאַרגעסן גאַר, אַז דאָס
יידישע פּאַלק איז ניט קיין פאַרגרעכט פּאַלק, ניט קיין עם הדומה
לחמור, קיין פאַרשטאַפּטע קעפלעך, און ווי דער ייד זאַל זיין פּראָסט
איז ער נאָך גענוג אנטוויקלט צו פאַרשטיין העכערע זאַכן. ער האָט
פיינט אלף-בית. מיט אַנדערע ווערטער: ער האָט פיינט טרוקענע,
פיסנע, סקוטשנע זאַכן, און אַז מען וועט אים געבן אין אַ צייטונג
אלף-בית וועט ער גאַר ניט לעזן אַדער ער וועט געניצען. יידן האָבן ליב
מען זאַל צו זיי ריידן ווי מיט דערוואַקסענע מענטשן, ניט ווי מיט קינדער.
קינער וועט זיין קעגן, אַז עס איז זייער נויטיק פאַר דעם פּאַלק
וויסנשאַפט א. ד. ג. נאָר דאָרויף ברויכט מען אַרויסגעבן באַזונדערע
ביליקע, פּאַפּולערע ביכלעך, אַדער אפילו אַ ספּעציעלן וויסנשאַפט-
לעכן זשורנאַל, אויב עס איז נאָר מעגלעך, אָבער אַזאַ צייטונג ווי
„דער יוד“ דאַרף האָבן אין זיך לעבן, אַ טן לעבן.

עס איז אויך ניט ריכטיק וואָס ה' אַד-ם זאָגט צום סוף, אַז „דער
יוד“ רעדט מיט זיינע לעזער פון אויבן אַראָפּ, פון שפיץ דאָן. אַ
שיינעם באַגריף האָט ה' אַד-ם פון אונדזער פּאַלק, אַז אַזעלכע אַרטיק-
לען וועלכע זיינען געשריבן זייער פּאַפּולער, פאַרשטענדלעך, הייסט
ביי אים גערעדט פון אַ שפיץ דאָן! און ווען פילייכט עס קומט אַמאַל
פאַר איין אַרטיקל פון אויבן אַראָפּ, איז אויך ניט קיין אומגליק; ווי
איך האָב שוין פריער געזאָגט, יידן זיינען ב"ה ניט קיין פאַרשטאַפּטע
קעפלעך, ווען עס איז שווערלעך, האָבן זיי ליב אַביסל קנייטשן מיטן
שטערן ביז זיי פאַרשטייען און דעמאַלט זיינען זיי זייער צופרידן.

צו ענדע מוז איך זאָגן ה' אַד-ם, אַז מיר דאַרפן קיינמאַל און
אויף קיין איינציקע מינוט ניט פאַרגעסן, אַז צווישן די פינף מיליאָן
יידן אין רוסלאַנד אַליין געפינט זיך ביי אַ פיר מיליאָן וואָס אויסער
זייער יידישער מוטער-שפּראַך פאַרשטייען זיי ניט קיין אַנדער לשון.

דערצו דאַרף מען אויך שטענדיק געדענקען אַז יידיש (זשארגאַן)
איז אַ שפּראַך גלייך ווי אַנדערע (כאַטש זי האָט ניט קיין גראַמאַטיק),
ווייל זי האָט זיך איר געשיכטע כמעט 600 יאָר, איר ליטעראַטור מיט
אירע שרייבער, גוטע און שלעכטע, גלייך ווי ביי אַנדערע. יידישע
שרייבער ווערן איבערגעזעצט אין פרעמדע שפּראַכן און אין יידישע
טאַלאַנטן פּלאַקערט דער זעלבער הייליקער פונק און גייסט אויך גלייך
ווי ביי אַנדערע.

עס איז נאָך ניט באַשאַפן געוואָרן די קראַפט וואָס זאַל קענען

ארויסרייסן די ליבע צו אונדזער מוטער־שפראך פון עטלעכע מיליאָן יידן, ביי וועלכע זי עקסיסטירט שוין זעקס הונדערט יאָר.

נאָך דעם אלעמען מוז איך זאָגן, אַז ה' אַד־ם איז זיך שטאַרק טועה, ווען ער מיינט אַז „די נאַאיווע זשאַרגאַן־שווערמער ווילן דורכ־ אויס אַז דער זשאַרגאַן זאָל בלייבן ביי אונדז אַ ווירקלעכע נאַציאָנאַלע שפראַך“. קיינער דענקט גאַר ניט צוויי. קיינער איז אַבער אויך ניט שולדיק, וואָס מיר זיינען געבוירן געוואָרן מיט אַ מאָגן און מען מוז עסן, אוודאי וואָלט בעסער געווען צו לעבן אַן אַ מאָגן.

מיר „נאַאיווע זשאַרגאַן־שווערמער“ גלויבן, אַז דער יידישער זשאַרגאַן איז נויטיק פאַר אונדזער פּאָלק ווי עסן, נויטיק ווי די אויגן אין קאָפּ. מיר דענקען ניט פון יידישן זשאַרגאַן אמאָל נחת צו האָבן, מיר קוקן ניט אויף זיין צוקונפּט, מיר קוקן ניט אויף קיין סך טעלער, מיר קוקן, ווי מען זאָגט אויף פּראָסט יידיש, „אין טאַפּ אַריין“ — וואָס עס איז געזונטער פאַר אונדזער פּאָלק, דאָס געבן מיר זיי. מיר גלויבן אַז נאָר מיט דעם זשאַרגאַן קען מען דעם פּאָלק, וואָס פאַרשטייט קיין אַנדער שפראַך, נוצן ברענגען, מיר גלויבן אַז אַלץ וואָס אונדזערע פּאָלקס־פאַרזאָרגער טוען און שרייבן, און דאָס פּאָלק ווייסט ניט און פאַרשטייט זיי ניט, איז ניט ווערט קיין צעבראַכענער גראַשן, וואָרום אַלץ וואָס מען טוט פאַר דעם פּאָלק אַן דעם פּאָלק, שטייט אויף הײַנערשע פּיטלעך און עס קען נישט האָבן קיין שום ממש.

עס דאַרף ענדלעך אויפהערן ביי אונדז דאָס אַלטע לידל פיינט האָבן אונדזער מוטער־שפראַך צוליב אונדזער ליבע צו העברעאיש. איז דען דער מענטש געבוירן ליב האָבן נאָר איין זאָך? דער מענטש איז בײַה פון דער נאַטור פּיאַיק ליב צו האָבן פיל זאַכן. מיר מוזן ביידע שפּראַכן ליב האָבן, ווייל זיי זיינען אונדז יידן ביידע נויטיק ווי אונז דער לעבן.

„דער יוד“ האָט ביידע ליב. זיין צוועק איז: אַלע זיינע פּיאַיקייטן באַנוצן פאַר אַלע זיינע ברידער, אז זיי זאָלן זיין מענטשן פאַר זייער פּאָלק און פאַר דער וועלט.

„דער יוד“, אויף וועלכן ה' אַד־ם פרעגט „ווער איז ער“, איז נאָך זייער יונג, און אויב ער האָט לאַנגע יאָרן, וועט ער געוויס גרויסע נוצן ברענגען זיין פּאָלק, און אפילו אונדזערע גייסטיקע אַריסטאָ־ קראַטן, וואָס בלאָזן זיך איצט אויף אים, וועלן אויך אַרויסזען ווער ער איז און מוזן מודה זיין אַז דער יוד איז אַ יוד, וואָס אַלע יידן אינ־ טערעסירן זיך מיט אים.

וועגן דער יידישער שפראכן-פראגע

פון מתתיהו מייזש (פרושעמישל) (1)

ביז איצט האָבן מיר געוואוסט, אז יעדעס פּאָלק שטרעבט אויס-
דריקן זיינע געדאַנקען און געפילן אין זייער אייגענער מוטער-שפראַך.
מיר האָבן די דאָזיקע שטרעבונג געהאַלטן פאר אַ גערעכטע און צו-
געפאַסט צו די געזעצן פון דער קולטור-אַנטוויקלונג. אָבער אַט האָט
צו אונדזערע אויערן דערגרייכט אַ נייע תורה. אחד העם האָט זי
פּראַקלאַמירט (2). די פּאָלקס שפראַך איז גאַרנישט די נאַציאָנאַלע
שפראַך פון פּאָלק. מיר האָבן אַלע געהאַט אַ טעות. באשטימט אחד
העם מיט אַבסאָלוטער זיכערקייט. כדי דאָס פּאָלק זאָל עס דערהייבן
צו אַ נאַציאָנאַלער שפראַך, איז נישט גענוג, אז עס זאָל זיין אַ מוטער-
שפראַך, נאָר עס איז נויטיק, אז עס זאָל גלייכזייטיק אַנטהאלטן „אויך
דעם גייסטיקן אוצר פון דעם פּאָלק פון דור דורות“.

גייט און דערציילט אַט די תורה צו דעם נאָרוועגער, וועלכער
פארנעמט זיך איצט מיטן שאפן אַ נאַציאָנאַלע שפראַך פון זיין מוטער-
שפראַך. פּרעגט אים: פארוואָס בייגט ער נישט אראָפּ דעם קאָפּ פאר
דעם נייעם פּילאָלאָגישן באשלוס און האלט זיך ניט ווייטער אָן דער
פינלענדישער שפראַך, אין וועלכער עס איז אָנגעזאַמלט געוואָרן זיין
גאַנצער גייסטיקער אוצר פון דור דורות? ווער זיינען די גרויסע בויער
פון דער פינלענדישער שפראַך אויב נישט די בעסטע זין פון נאָר-
וועגן? בערנסאָן און איבסען זיינען די קינדער פון די פּיאָרדן און
די גלעטשערס. די נאָרוועגישע פּויערים-שפראַך האָט אינגאַנצן נישט
קיין ליטעראַטור. עס איז אין איר גאַרנישט אָנגעזאַמלט געוואָרן פון
די שטראַלן פון דער מיטן-נאַכטיקער זון. עס שפּיגלט זיך דאָרט
גאַרנישט אָפּ דער שייין פון די צפון ימים. מען דאַרף דעריבער שטוי-
נען אויף די נאָרוועגער פארוואָס זיי פארלאָזן אַט די גאַנצע ליטע-
ראַטור, וואָס האָט ביז איצט איינגעזאַפט זייער גאַנצן כוח און גייסט,
און האָבן זיך גענומען אויפבויען אַ נייע בימה, דערהייבן זייער מוטער-
שפראַך צו דער ליטעראַרישער שפראַך פון זייער פּאָלק.

(1) געדרוקט אין העברעאיש אין „העתידי“, באנד 3, בערלין, 1911.

דאָ געדרוקט אין מײן יידישער איבערזעצונג.

(2) אחד העם אין זײן ארטיקל „ריב לשונות“.

די גאונים פון דער פוילישער ליטעראטור זיינען ליטווינער (מיצ' קעוויטש, שענקעוויטש, ארזשעשקאָווא, א. א.). אין דער פוילישער שפראך האָט זיך ביז איצט אויסגעדריקט דער גייסט פון פּאָלק, וואָס וואוינט ביים ניעמאן און ביי דער וויליע. נו, זייט אזוי גוט און פּרעגט דאָס ליטווישע פּאָלק פּאַרוואָס וויל עס נישט באטראכטן די פוילישע שפראך, וועלכע איז ביז איצט געווען זיין ליטערארישע שפראך, ווי זיין נאַציאָנאַלע שפראך? פּאַרוואָס באַמיען זיך איצט די ליטווינער צו שאפן א ליטעראטור אין זייער דאָרפישער שפראך, וועלכע איז ליידיק פון יעדן היסטאָרישן און קולטורעלן אינהאַלט, בלויז דערפאַר וויל זי מיין זייער מוטער־שפראך?

די רוטענער האָבן אָנגעזאַמלט זייערע בעסטע קרעפטן אין דעם אוצר פון דער רוסישער ליטעראטור (גאַגאַל, קאַראָלענקאַ א. א.). ווי אַרעם און געבעכדיק איז זייער אוצר אין זייער אייגענער פויערישער שפראך, און דאָך שטוינט און וואונדערט! די רוטענער טיילן זיך אָפּ פון זייערע רוסישע ברידער און שטרעבן צו זען נאָר אין זייער מוטער־שפראך דעם אויסדרוק פאַר זייער גייסט און נשמה. דער גייסטיקער אוצר פון די רוטענער איז אויסגעדריקט אין רוסיש, אָבער די רוטענער ווילן נישט באטראכטן דאָס רוסישע ווי זייער נאַציאָנאַלע שפראך און זיי גרינגשעצן נישט, אז זייער מוטער־שפראך איז נאָר אַ דיאַלעקט.

אויך אין מערב אייראָפּע, וואו די קולטורן זיינען אביסל עלטער און די נאַציאָנאַלע איינשטעלונגען זיינען אביסל מער פּאַרטגעשריטן, לייגט מען גאַרנישט קיין אכט אויפן געזעץ פון דער נאַציאָנאַלער שפראך, וואָס אַחד העם האָט דערפונדן. די פּראָוואַנסאַלער זיינען אַ באַשטאַנד־טייל פון אַ גרויסן קאַלעקטיוו מיט אַ מעכטיקער קולטור. אין דער דאָזיקער שטאַרקער קולטור, אין דער פּראַנצויזישער, איז אָנגעזאַמלט זייער נשמה, די נשמה פון דעם איצטיקן דרום. פונדעסט־וועגן גייט שוין דאָרט אַן צענדליקער יאַרן אַ שטאַרקער קולטור־לער סעפּאַראַטיזם. לאנג דאָק דערציילט, אַז זיי וואַרפן אָפּ פון זיך די אַפּיזיעלע שפּראַך, וואָס איז פּרעמד זייער גייסט, און זוכן אַ פּרייען אויסדרוק אין דער שפּראַך זייערע וואָס איז פאַר זיי נאַטירלעך. די שאַפונגען פון געניאלן מיסטראַל באַווייזן אויף וויפּל עס זיינען גע־רעכט אַט די פּאָדערונגען פון די פּראַנצויזישע סעפּאַראַטיסטן. און פונקט אזוי ווי די פּראָוואַנסאַלער, אזוי טרייסלען זיך אָפּ אויך די קאַטאַלאַנער פון דער אפּוטרופּסות פון דער „נאַציאָנאַלער שפּראַך“ און באַפּרייען זיך פון דעם שפּאַנישן יאַך וואָס דריקט זיי. זייער שפּראַך געווינט איר זעלבסטשטענדיקייט.

דער קאטאלאנישער שבט שיידט זיך אָפּ פון שפּאַנישן פּאָלק ווי אַ ניי פּאָלק, וואָס האָט אפילו פּאָליטישע פּאַדערונגען. דער דאָזי-קער שבט האָט דערפילט, אז דער מרחק צווישן אים און צווישן דער שפּאַנישער קולטור איז צו גרויס און ער טיילט זיך אָפּ פון אים און נעמט בויען פאר זיך אַ נייע היים.

יעדע ליטערארישע שפראך איז מער אָדער ווייניקער אַ פּאָלקס-שפראך. די ליטערארישע שפראך פון אַ לעבעדיק פּאָלק איז ניט קיין ארכעאָלאָגישער למוז. דעצידירן דאָ טוט נישט דאָס וואָס איז אַמאָל אַנגעזאמלט געוואָרן אין דער גייסטיקער שפראך פון פּאָלק, נאָר דאָס וואָס עס קאָן אויך היינט און ווייטער אַנגעזאמלט ווערן אין דער שפראך פון דעם פּאָלקס גייסט. דער וואָס פארנעמט זיך נאָר מיט דער פּאַר-גאַנגענהייט, וועט זיך ווענדן צו אַ מוזעאום פון אַנטיקן. דאָס פּאָלק, וואָס דערפילט, אז זיין ליטערארישע שפראך איז אים געוואָרן פרעמד און אז זי איז צו ווייט פון דער לעבעדיקער שפראך, דאָס פּאָלק, וואָס דערזעט, אז זיין ליטערארישע שפראך דינט מער נישט צו באפרי-דיקן אַלע זיינע גייסטיקע באדערפענישן אויף אַ נאַטירלעכן אופן, איז געצוואונגען זיך אָפצוקערן פון דער ליטערארישער שפראך און דערהויבט די לעבעדיקע שפראך, די גערעדטע פּאָלקס שפראך, אין וועלכער עס שלאָגט אַ לעבעדיקער פולס, צום ניוואַ פון אַ נייער ליטערארישער שפראך. אזוי האָבן די ראָמאַנישע פעלקער זיך אָפּ-געטיילט פון לאטיין און האָבן זייערע פּאָלקס שפראכן (די צווייגן פון *Lingua Rustica*): פראַנצויזיש, שפּאַניש, פּאַרטוגעזיש, איטאַליעניש, רומעניש, אַדג, דערהויבן צו באזונדערע ליטערארישע שפראכן. אזוי האָבן די העברעער אַנגעהויבן די עפאָכע פון די פרושים אין אַ נייער שפראך (אראמעאיש-פאלעסטיניש). אזוי האָבן די אינדיער ערזעצט סאַנסקריט, וואָס האָט מער ניט געשטימט מיטן לעבן, אויף די שפראכן פאלי און פראקריט א. א. יעדע שפראכן-עפאָכע הייבט זיך דער עיקר אָן דערמיט, וואָס די פּאָלקס-שפראך שאפט אָפּ די הערשנדע ליטע-רארישע שפראך און פארנעמט איר אָרט. די ליטערארישע שפראך מוז איינזויגן איר גאַנצן כוח פון דער שפראך, וועלכע לעבט אין פּאָלק, דאָס גאַנצע פּאָלק מוז פילן, אַז די ליטערארישע שפראך דריקט אויס זיין גאַנצע נשמה. ווען די פארשידענע דיאלעקטן גייען אַריבער אַ באשטימטע גרענעץ, וואָס זיי האָבן זיך דערווייטערט איינער פון דער אנדערער, מוז קומען צו אַ צעשיידונג. דאָס זעען מיר אין נאָר-וועגיש, רומעניש, אין פראַוואנסאַליש און אין קאַטאַלאַניש. דאָס איז אַן אלגעמיינער געזעץ. ער גילט אויך אויף דער דייטשער שפראך. ביזן זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן די דייטשן זיך ניט דערנידעריקט

צו ריידן פלאַט דייטש אונטערן דרוק פון דער אָפּיציעלער שפּראַך. נאָך אין זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן זיי געהאַט אזא גרויסן דיכטער ווי לאַרענבורג. ביז מיט קרוב דריי הונדערט יאָר צוריק זיינען, אָן שום איבערייס, אָנגעזאַמלט געוואָרן אלע אידעאַלן פון די צפון דייטשן אין זייער ליטעראַטור וואָס איז געשריבן אין פּלאַט־דייטש. אָבער דאָס לעבן פון דער דאָזיקער ליטעראַטור איז אויסגעגאַנגען פאַר דער צייט דורך אויסערלעכע באַדינגונגען. די אינטערעסן פון דער קייזערלעכער קאַנצעלאַריע ווי אויך די אינטערעסן פון די פּראָטעסטאַנטן האָבן געפּאָדערט, אַז גאַנץ דייטשלאַנד זאָל האָבן איין אלגעמיינע שפּראַך. די אינטעליגענץ שטודירט נאָר דאָס אָפּיציעלע דייטש. די פּאָלקס־שפּראַך פון די צפון דייטשן איז פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן ביז צו אַזאַ מדרגה, אז זי איז כמעט ווי פאַרגעסן געוואָרן פון לעבן, די נידער־לענדער, וועלכע זיינען ביז דעם פעריאָד פון דער רעפּאַרמאַציע, ביז עס איז געשאפן געוואָרן די אָפּיציעלע דייטשע ליטעראַרישע שפּראַך, באַטראַכט געוואָרן ווי אַ דייטשער שבט, זיינען דעמאלט געוואָרן זעלבסטשטענדיק. זיי האָבן נישט געלייגט קיין אַכט אויף דער שפּראַך וועלכע מ'האַט ארויפגעצוואונגען אויף דער גאַנצער דייטשער אינטע־ליגענץ און האָבן ווייטער געשאפן זייערע ליטעראַרישע שאַפונגען אין זייער פּאָלקס־שפּראַך. דערפון איז אנטשטאַנען די מערקוויר־דיקע דערשיינונג, אז נידערלענדיש האָט זוכה געווען גערופן צו ווערן אַ „נאַציאָנאַל שפּראַך“, און די שפּראַכן, וועלכע זיינען ענלעך צו איר, ווי פּלאַט־דייטש, זיינען געבליבן אין דער מדרגה פון דיאַלעקטן. דאָס אַנזאַמלען נאַציאָנאַלע אידעאַלן האָט דאָ גאַרנישט דעצידירט. די דייטשן וועלכע האָבן גערעדט פּלאַט (נידער דייטש), וועלכע האָבן געהאַט אַ פּולע זעלבסטשטענדיקייט, זיי האָבן עס דערהויבן זייערע פּאָלקס־שפּראַכן צום ניווא פון אַ שפּראַך. און נישט נאָר די נידער־לענדער, נאָר אזוי אויך די אַנגלאַ־זאַקסן און די סקאַנדינאַווער. אין דער נאַציאָנאַלער צוגעהעריקייט פון שבטים דעצידירן אַ סך פאַרשי־דענע סמנים און נישט נאָר די אייניקייט פון דער שפּראַך אליין. עס זיינען פאַראַן פעלקער ווי די קראַאַטן און די סערבער, וועלכע האָבן איין שפּראַך, און פונדעסטוועגן האָט זיי די שפּראַך־איינהייט ניט פאַראייניקט אין איין פּאָלק. און ווידער: די בעלגיער זיינען איין פּאָלק וואָס רעדט צוויי שפּראַכן און האָט צוויי ליטעראַטורן. אין דער הינזיכט באשליסט דעם אורטייל די היסטאָרישע טראַדיציע און זי דעצידירט.

בכלל, די עקסיסטענץ פון דיאַלעקטן איז נישט קיין נאַטירלעכע דערשיינונג. די אמאָליקע פעלקער האָבן נישט געוואוסט פון קיין

פאלקס שפראכן פון צווייטן קלאס. יעדער דיאלעקט האָט געהאט אַ שפראַכלעכע גלייכבאַרעכטיקונג. אין דער שפראַך אין וועלכער דער מענטש האָט געפילט און גע'חלומ'ט, אין דער זעלבער שפראַך האָט ער געזונגען און פארפאסט זיינע ווערק, אזוי לאנג ווי זיין קולטור איז געווען נישט קיין געפעלשטע זעעלישע שאפונג. די גריכן, צום ביישפיל, האָבן קיינמאָל נישט דערהויבן די שפראַך פון איין פראַווינץ צו אַ צענטראַלער שפראַך פאר וועלכער די אנדערע פאלקס-שפראַכן דארפן רעזיגנירן. די גריכן האָבן זייערע פאָעטישע שאפונגען גע-שאפן אויף אַ גלייכן אופן אין אַאליש, דאָריש און גריכיש. די אלגע-מיינע גריכישע שפראַך איז דערהויבן געוואָרן ווען ס'האָט זיך שוין אויס-געוועבט דער געשמאַק פון דעם קלאַסישן גריכישן גייסט, ווען די זאפ-טיקע העלעניסטישע קולטור, וועלכע האָט ארויסגעשטראַמט פון פאלקס גייסט, האָט אָנגעהויבן צו וועלקן, ווען דער גריכישער קולטור-צענטער איז אריבער פון אטען קיין אלעקסאַנדריע. די מאַקעדאָנישע אָקור-פאנטן האָבן געפונען פאַר נויטיק צו באשטימען א שפראַך-אויג-פאַרם" צוליב די צוועקן פון אן איינהייטלעכער הערשאפט . . .

אין אייראָפּע איז כמעט שטענדיק דאָס באשטימען אַפּיציעלע שפראַכן געווען פאַרבונדן מיט דער אבסאָלוצער הערשאפט. אזוי איז געווען אין שפּאַניע, ווען די קאַסטילאַנישע שפראַך איז דערהויבן גע-וואָרן צו ווערן די ליטעראַרישע שפראַך פון דעם גאַנצן שפּאַנישן קעניגרייך. אין פראַנקרייך איז מיט דער אנטוויקלונג פון אַן אַפּי-ציעלער שפראַך געווען פאַרבונדן די בערבערישע הערשאפט. די דרומדיקע געגנט פראַוואַנס איז געווען אינטעליגענטער, איר שפראַך איז געווען שענער, אנטוויקלטער און רייכער, אָבער דער „פראַנצויז-זישער הויף" האָט זיך געפונען אין דער צפון געגנט. האָבן די טיי-ראַנען דורך בלוט-פאַרגיסונגען און דורך צעטרעטן די בליאונגען פון קולטור געצוואונגען איינצופירן אין דער גאַנצער פראַנצויזישער קע-ניגרייך, אלס די איינציקע קולטור-שפראַך, די שפראַך פון דער פראַ-ווינץ איל דע פראַנס, וועלכע טראָגט היינט דעם שטאַלצן נאָמען „די פראַנצויזישע שפראַך". פאַר אונדזערע אויגן קומט פאַר אַזאַ פראַצעס אין רוסלאַנד. דערמאָנט אייך מיט וועלכע מיטלען די רו-סישע מאַכט שטרעבט צו פאַרניכטן יעדע ליטעראַרישע עקסיסטענץ פון רוטעניש! אָבער עס העלפט נישט! ווען עס קומט די צייט וואָס אַ דיאלעקט זאָל זיך אַפּטיילן און ווערן זעלבסטשטענדיק אַלס אַן אוי-טאָנאַמע שפראַך, העלפט נישט קיין שום צוואַנג פון דער אַפּיציעלער נאַציאָנאַלער שפראַך. אויסער וואָס די אַפּיציעלע שפראַך און אירע אידעאַלן ווערן הויך געשעצט, זיינען אויך שטענדיק פאַראַן נאָך אַנ-

דערע שטערונגען צו דער זעלבסטשטענדיקייט פון דיאלעקט. אָבער אויך זיי זיינען נישט קיין שטענדיקע. אַ באווייז: די באפריאונגס- באוועגונג פון די דיאלעקטן אין גאַנץ אייראָפּע. די קעגנער פון דער דאָזיקער שטרעבונג האָבן אומזיסט פארשווענדט זייערע כוחות אויב עס זיינען ניט געווען קיין אנדערע שטארקע דרויסנדיקע באדינגונגען וואָס זיינען געשטאנען אין וועג. די קעגנער דערמאָנען אונדז מיט זייערע מעשים די אינטליגענטן פון דאנטעס דור, וואָס האָבן געהאט אויף אים פאראיבל פארוואָס ער האָט פארפאַסט זיין „געטלעכע קאַ- מעדיע“ אין דער שפראך פון פאראכטן המון. די קעגנער ליגן שוין לאנג אין דער ערד פארגעסן, אָבער דוקא די שפראך פון דעם פאר- אַכטעטן המון, די באצויבענדע איטאליענישע שפראך, האָט זיך צע- בליט מיט דער פארברייכקייט פון אַ רעגן-בויגן, און האָט געבראכט אַ נייעם פריילינג צו די פארפרוירענע פון די קלויסטערס.

אזוי איז עס מיט דיאלעקטן, וואָס זיינען פארבונדן מיט לעבע- דיקע, שפרודלדיקע שפראכן, וואָס סוף כל סוף איז די עטימאָלאָגישע און גראמאטיקאלישע גאַענטקייט צו דער הערשנדער שפראך אַ גאַנץ באדייטנדע, און פונדעסטוועגן ווען זיי דערפילן אַ ווייטקייט צווישן זיך און דער אלגעמיינער ליטערארישער שפראך, בייטן זיי אויס די ליטערארישע שפראך, וואָס אנטהאלט זייער גאַנצע גייסטיקע פרוכט, אויף דער פּאָלקס שפראך. היינט ווער רעדט נאָך ווען עס קומט צו דער יידישער שפראך, וואָס אַ גרויסער שפראכלעכער תהום טיילט זי אָפּ פון דער העברעאישער שפראך און איר פארהעלטעניש צו אונדזער ליטערארישער שפראך קאָן זיך גאַרנישט פארגלייכן צו וועלכן עס איז דיאלעקט פון אונדזער נאַציאָנאַלער שפראך.

וואָס איז די כונה פון אַחד העם? וואָס וויל ער ארויסברענגען דורך זיינען פארגלייכן מיט אייראָפּעאישע שפראכן? אַז יידיש זאָל זיך באציען אלס דיאלעקט צו העברעאיש אָן שום רעכט פון אַ זעלבסט- שטענדיקער שפראך? דאָס איז דאָך אַ פאראדאָקס, וואָס האָט נישט קיין שום אָנהאַלט.

די יידישע שפראך איז קיינמאָל נישט געווען קיין העברעאישער דיאלעקט, און דעריבער קאָן זי זיך ניט באציען צו העברעאיש אַלס אַ פּאָלקס דיאלעקט. אמת, אַז אַמאָל איז יידיש געווען אַ דיאלעקט, אָבער נישט קיין העברעאישער, נאָר אַ דייטשער („טייטש“). אָבער דאָס יידישע פּאָלק האָט, נאָכן באארבעטן עס הונדערטער יאָרן, פאר- דייעט אָט דעם דיאלעקט, האָט אים צוגעפאַסט צו זיין גייסט, צו- געפאַסט צו זיינע גייסטיקע באדערפענישן, האָט אין אים אריינ- געגעבן זיין פּאָלקלאָר, האָט אין אים געשאפן אַ באזונדערע וועלט

פון געפילן און געדאנקען-פארבינדונגען, ביז דער דאזיקער דיאלעקט איז געוואָרן זיין שפראַך, און דאָס פּאָלק האָט עס אַ נייעם נאָמען געגעבן, אַ יידישן נאָמען „יידיש“ אָדער „אידיש“. אזא שפראַך קאָן מער איצט נישט זיין אַ דיאלעקט. עס איז געוואָרן אַ זעלבסטשטענדיקע שפראַך, אַן אויטאָנאָמע שפראַך. די יידישע שפראַך איז אונדזער שפראַך, אונדזער פּאָלקס שפראַך. דאָס איז דער ערשטער פאל זינט העברעאיש איז ארויס פון פּאָלקס מויל, אז דאָס יידישע פּאָלק זאָל אויף וועלכער עס איז שפראַך, וואָס עס האָט אָנגענומען, פּראָקלאַמירן, אַז זי איז יידיש. ניט אראמעאיש, ניט דאָס אלעקסאנדריער גריכיש און נישט לאדינא און נישט קיין איינע פון די אַנדערע שפראַכן, וואָס די צעשפרייטע טיילן פון אונדזער פּאָלק האָבן אָנגענומען, זיינען ווען עס איז געקרוינט געוואָרן מיט דעם דאָזיקן וויכטיקן טיטל, נישט געקוקט דערויף, וואָס „אפילו די פרויען און עמי הארצים האָבן גע-וואוסט אז די שפראַך איז ניט זייער נאציאָנאל שפראַך“, דאָס מיינט, אז יידיש איז ניט לשון הקודש, פונדעסטוועגן האָבן זיי באטראכט זייער פּאָלקס שפראַך ווי אַ טייל פון זיך, פאר פלייש פון זייער פלייש און ביין פון זייער ביין, ווער האָט עס געזען, אַז יידן פון פאַריקן דור זאָלן אָנשרייען אויף זייערע קינדער פאַר ריידן „יידיש“ אזוי ווי זיי שרייען אָן אויף זיי פאַר ריידן „גויאיש“? דער ייד האָט זיך נישט אריינגעלאָזט אין פּילאָזאָפירן און האָט זיך ניט פארטיפט אין קיין פּילאָלאָגישע פאַרשונגען. ער האָט אָבער דערפילט, אַז די דאָזיקע שפראַך וועלכע ער רופט „יידיש“ — איז זיין שפראַך און זיין פאַר-מעגן און ער דארף זי אָפהיטן, אַז זי זאָל ניט אומקומען, מען דארף זי נישט „אוועקזעצן אויף אַ טראָן“, די יידישע שפראַך, ווייל זי „האָט שוין דערגרייכט צו גרויסעס“, פון זיך אליין דורך דער ארבעט פון דורות, וואָס איז אין איר אָנגעזאמלט. אויף דער דאָזיקער ארבעט זאָגט עדות די פּאָלקס פּאַעזיע, וועלכע מען קאָן נישט אוועקמאכן מיט דער האנט, דער אייגנטימלעכער יידישער הומאָר, וואָס צייכנט זיך אויס מיט דער וואונדערבארער אַריגינאליטעט, די ספעציפישע אויסדרוקן, וואָס האָבן זיך אָנגעפילט מיט אַ נייעם אינהאלט, יידישע גראמאַ-טיקאלישע געזעצן, כאַטש ניט קיין סך, אָבער וויכטיק מיט זייער ספעציפישן כאראקטער, וואָס זיי האָבן אָנגענומען, ווי אויך א געוויסע צאָל העברעאישע ווערטער, וועלכע גיבן אַ גייסטיקע געשטאַלט צו דער יידישער שפראַך. (אויספירלעך וועגן דעם האָבן איך געשריבן אין „העולם“, 21-22 און 26 פון יאָר תרס"ז).

די יידישע שפראַך דארף פאַר אונדז זיין א קליינער בית מקדש. זי איז געשאפן געוואָרן אין גינסטיקע באדינגונגען וועלכע זיינען נאָך

נישט געווען זינט יידן האָבן גענומען דעם וואונדער־שטעקן אין די הענט. דער גרעסטער טייל יידן האָבן דעמאלט געלעבט אין איין לאַנד, פוילן, אלס אַ באזונדערע גרופע. עס איז דעמאלט נישט געווען קיין זאך, וואָס זאָל קאליע מאכן זייער איבערלעכע אנטוויקלונג, עס איז נישט געווען קיין שום אויסערלעכע שטערנדע ווירקונג. רדיפות אין „גרויסן סטיל“ (אויסער די מעשים פון די קאָזאקן אין מזרח פוילן) האָבן ניט געשטערט זייער רוב. און דער רעזולטאט איז געווען, אַז פון די אימיגראנטן פון פארשידענע לענדער האָט זיך אויסגעגאַסן אַ נייער טיפ מיט אַ שטארקער נאציאָנאַלער פיזיאָנאָמיע און אַ סך טיפֿ פער ווי דער פון די מזרח יידן (די ספרדישע, די אראבישע אדג.). עס האָט זיך אויסגעבילדעט דער „פוילישער ייד“, אלס פאראלעל צו דער פאַרמירונג פון דעם דאָזיקע טיפ, איז אויך אין מויל פון די פוילישע יידן געשאפן געוואָרן אַ באזונדערע ספעציעלע שפראך. דער פוילישער ייד און זיין שפראך זיינען געוואקסן צוזאמען ווי אַ טשע־רעפאכע און זיין שייכל. דער גורל פון דער שפראך איז פונקט ווי דער גורל פון דעם פוילישן יידישן טיפ. פונקט אזוי ווי דער ייד פארלירט זיינע נאציאָנאַלע אייגנשאפטן און אסימילירט זיך באוואוסט־זיניק אָדער אומבאוואוסט־זיניק און פאסט זיך צו מיט זיין גייסט און געמיט צום פרעמדן, אזוי טרעט אויך צוריק זיין שפראך פאר דער פרעמדער שפראך, וועלכע פארנעמט דאָס אָרט פון דער יידישער שפראך. אחד העם איז גערעכט ווען ער זאָגט, אַז יידיש וועט אין דער צוקונפט פארגעסן ווערן. זי ווערט שוין פאר אונדזערע אויגן פארנאכלעסיקט און פארגעסן, אָבער אזוי ווערט אויך דאָס גאַנצע יידישקייט פארגעסן . . .

וואָס קאָן באשיצן אונדזער נאציאָנאַלן מהות אין דעם סעקר־לערן לעבן אויב נישט אונדזער שפראך? די רעליגיע, אויב זי ווערט נישט אזוי אָפגעהיט ווי מיט דורות צוריק, איז איר כוח קעגן אסימיל־לאציע גאַרנישט ווערט. לאַמיר זיך נאָר דערמאנען די פראנקפור־טער פרומאקעס, די אָרטאָדאָקסן פון זרום דייטשלאַנד, וואָס נישט געקוקט אויף זייער גאַנצער פרומקייט, האָבן זיי פארלאָרן זייער נאָ־ציאָנאַלע יידישקייט. די העברעאישע שפראך קאָן ניט אראָפנידערן פון איר טראָג און זיך באזעצן אין די גאַסן פון דער געטאָ כּדי צו שטארקן אין פּאָלק אונדזער יידישקייט. וועגן אזא מעגלעכקייט וועט קיינער ניט חלומען (?—רעדאַקציע פון „העתיד“), טאָ וואָס זשע וועט זיין פון דעם אַלעם? אונדזער נאציאָנאַלע זעלבסטשטענדיקע אייני־קייט וועט אויפהערן, מיר וועלן ווערן צעשפליטערט אויף באַזונדערע צעשפרייטע גרופן, וואָס איינער וועט נישט פארשטיין די שפראך פון

דער אנדערער גרופע. מיר וועלן ווערן רוסן, פאליאקן, אונגארן, רו-
מענער, קראאטן, רוטענער, דייטשן אדג. דער „דייטשער“ ייד, וועל-
כער וואוינט אויף דער אנדערער זייט גרענעץ, וועט אונדז זיין אַ
פרעמדער, אין בעסטן פאל, ניט אנדערש ווי דער שפאנישער ייד.
דערווייל זעען מיר נאָך ביי אונדז יידן אַ פרעכטיק בילד: פון ריגע
ביז בוקארעסט, פון אדעס ביז פעסט און ביז קראקוי, ריידן אלע איין
שפראך, אונדזער נאציאָנאליזם איז נאָך גישט אונטערגעגאנגען. וועלן
אַבער אזעלכע צעבראַכענע גרופן, וואָס וועלן אנטשטיין נאָכדעם ווי
דאָס פאראייניקטע יידנטום וועט צעשטערט ווערן, ווייטער קאָנען פאָרט-
זעצן זייער קולטור טראדיציע? די צאָל העברעער, וועלכע רייסן
זיך אזוי צו מלחמה קעגן יידיש, ווערט קלענער, פארשווינדט מיטן
פארשווינדן פון יידיש פון דער גאס. אומעטום זיינען די קענער פון
העברעאיש נאָר די, וועלכע קענען אויך יידיש (אייניקע יחידים אין
ארץ ישראל זיינען אן אויסנאם). ווען דאָס „מוישעלן“ (1) האָט אויפ-
געהערט אין דייטשלאַנד, האָט זיך דערמיט אויך געענדיקט דאָס קע-
נען די העברעאישע שפראך. דער וועלכער קען דאָרט העברעאיש
איז אזוי ווי איינער וועלכער האָט זיך אויסגעלערנט סאנסקריט, גרי-
כיש, ווי א נישט-גאנגבארע סחורה. יידיש איז די בריק וואָס פאר-
אייניקט אונדז מיט העברעאיש. יידיש איז די מויער וואָס באַשיצט
העברעאיש, אַז זי זאָל גישט אונטערגיין פון אסימילאציע. די יידישע
שפראך קעמפט גישט קעגן דער העברעאישער שפראך. דאָס איז בלויז
אַ פאלשע איינבילדונג. מיר האָבן גאָר בכלל גישט קיין שפראַכן-
קאמף. די יידישע שפראַך קעמפט, ראנגלט זיך, שטרעקט זיך, אָבער
נאָר מיט די פרעמדע שפראַכן. אָבער צום באדויערן ווערן די הענט
שוואַכער, די קני בייגן זיך, דער מוט פאַלט . . . מען הערט אלץ דעם
זיג-אויסרוף פון די שפראַכן פון די פעלקער צווישן וועלכן מיר לעבן.
דער פונדאמענט פון דער יידישער שפראַך וואקלט זיך, אָבער —
זאָלן דאָס געדענקען אויך די לעסטערער פון יידיש — ווען די פונ-
דאמענטן וועלן פאלן, וועלן אויך אריינטרעטן די צעשטערנדע גייס-
טער אין די הייליקייטן פון העברעאיש, און דעמאָלט וועט לאנג גישט
דויערן און עס וועט גישט בלייבן קיין צייכן פון אונדזער פארשוואונ-
דענעם נאציאָנאליזם. די שווערד, וואָס פארצערט דאָס לעבן פון דער
יידישער שפראַך, איז ניט נאָר געצויגן קעגן איר אליין. זי שוועבט
ארום איבער אונדזער גאנצער נאציאָנאלער עקסיסטענץ. אונדזער
גאנצער יידישער מהות איז אין געפאר. די חלוצים פון העברעאיש,

(1) אזוי האָט מען אין דייטשלאַנד גערופן דאָס יידישע לשון.

די פארשטייער פון פאלק, דארפן אביסל זיך פארטראכטן און זיך בארעכענען וואָס זיי זאלן טאָן. זיי דארפן נעמען אין באטראכט, אז אין דער צייט וואָס זיי קעמפן קעגן יידיש, גיבן זיי אליין אַ שווערד אין די הענט פון זייערע צעשטערער אונטערצוגראַבן דעם גאַנצן בנין פון פאלק ביון יסוד . . .

דאָס פייער איז אויסגעבראַכן. די שרפה ברענט. פייער-צונגען שפרייטן זיך פון אונטן ביז אויבן, און קיינער ראטעוועט ניט. די בעסערע לייט וואָס זיצן אין דער הויפטשטאָט זיינען פארטאראמט, זיינען פארוונקען אין הויכע געדאנקען און האלטן די הענט אין די טאשן. „וואָס וועט זיין אונדזער סוף?“, פרעגט אחד העם, און אלס אַ בן עם (אַ פאלקס קינד) וואָס ווארט שוין טויזנטער יאָר אויף דער גאולה, אָן צו טאָן אַ האנט אין קאלטן וואסער, ענטפערט ער: „מיר ווילן ווירקלעך גלויבן, אַז דער ווילן פון עקסיסטענץ לעבט נאָך אין הארץ פון פאלק און אז דאָס פאלק וועט סוף כל סוף געפינען אַ ריכטיקן ענטפער אויף דער דאָזיקער ביטערער פראגע“. אַט צו וואָס מיר האָבן דערגרייכט! אָבער דאָס פאַרשימלטע ברויט פון אַט דער מעטאפיזיקע וועט קיינעם נישט אָנוועטיקן. דאָס איז ניט דער וועג! איך זאָג אויך אַזוי. אָבער דאָס מיינט איך טאקע די העברעעער, וועלכע קעמפן קעגן זייערע יידישע ברידער. מען רעדט צו אייך לאַגישע רייד און איר ענטפערט האַץ-קלאַץ און איר פילאָזאָפירט וועגן עפעס אַ זאָך, וואָס וויל עקסיסטירן, וואָס קיינער ווייס נישט זיין מהות. מען וויינט אייך אָן אויף אַ שפראך וועלכע וואַלט געקאָנט פארהיטן דאָס יידישע פאלק פון פארטיליקונג און וועלכע דארף אָפהיטן אַט די אויפגאבע, די שוץ-אויפגאבע, און איר פארקוקט מיט אייער שפאק-טייו אין עפעס אַ פארבראָגענעם כוח, וואָס זאָל קומען און אייך לייזן דאָס פראַבלעם פון דער נאציאָנאלער עקסיסטענץ. העברעער! וואָס וועט איר געבן דעם פאלק ווען אייער וואונטש וועט דערפילט ווערן און די יידישע שפראך וועט אונטערגיין? אייערע שווערע קאמפן מיט די „זשארנגער“ לייגן אויף אייך ארויף אַ גרויסע פאראנטוואָרטלעכ-קייט. זייט פאַרויכטיק אז די קומענדיקע דורות זאלן נישט קלאָגן אויף אייער צוגעאיילטקייט. די געשיכטע איז אַ ריכטערין און זי וועט אייך משפטן!

אונדזער יידישע שפראך וואַלט געקאָנט האָבן אַ גאָר גרויסע אויפגאבע. „אויב איר ווילט איז עס נישט קיין אויסגעטראכטע זאך“. דער ווילן צעשמעטערט דעם בארג און צעפיצלט פעלזן. דער ווילן רוקט אוועק אייביקע היגלען. אַ גרופע פון גרויסע גייסטער האָט מיט קרוב צוויי טויזנט יאָר צוריק אָנגעזאָגט דער וועלט אַ „גוטע

בשורה" אין דעם יידיש־אלעקסאנדרינער זשארגאן, און דער דאָזי־
 קער זשארגאן האָט איינגענומען די העכסטע שטאפלען פון דער
 קולטור, ער האָט אוועקגעשטופט דעם אָריגינעלן גריכיש און האָט
 אויפגעצויגן זיין פאָן אין דער ליטעראטור. דער יידישער זשארגאן,
 אַ דאנק דער גייסטיקער שטארקייט פון טאלאנטירטע מענטשן, האָט
 זיך דערהויבן צו דער שפראך פון דער גריכישער קירכע, צו דער
 שפראך פון דער ביזאנטישער רעגירונג. אין דעם יידיש־אראמעאישן
 זשארגאן איז אויך געשריבן געוואָרן דאָס וויכטיקסטע בוך וועגן
 יידנטום נאָך דער ביבל — דער תלמוד, און דאָס יידישע פאָלק האָט
 אויפגענומען און אָנגענומען אָט דאָס דאָזיקע גרויסע בוך און האָט
 עס אריינגענומען אין זיין נאציאָנאלן אוצר, כאָטש עס איז נישט גע־
 שריבן געוואָרן אין העברעאיש. און ווער קאָן דאָס פאַראויסזאָגן און
 ווער ווייס, וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען? זאָלן זיך נאָר באווייזן
 גייסטיקע גאונים אויף דער ארענע פון דער יידישער שפראך, זאָל זיך
 נאָר אנטפלעקן אַ שטארקער ווילן, גרייט צו אטאקירן, וועט די וועלט
 עפענען די אויגן און שטוינען וואָס דאָס וועלט־פאָלק האָט אויפגעטאָן...
 און אונדזער יידישע שפראך האָט אויך אַ גרויסע אויפגאבע.
 מיר שרעקן זיך אַבסאָלוט ניט פאַר די באליידיקונגען פון שונאים,
 וואָס קאָנען אלץ נישט פארגעסן „ווען, ווי אזוי און פון וואנען איז
 צו אונדז געקומען אָט די נאציאָנאלע שפראַך?". מיר האָבן גרייט
 אַן ענטפער. מיר האָבן אַ רעכט צו ריידן אָט די טאָכטער־שפראַך פון
 דייטש, פונקט אזוי ווי די גאליער און די פראַנקן האָבן אַ רעכט צו
 ריידן די טאָכטער־שפראַך פון די רוימער. עס זיינען נישטאָ קיין
 צוויי מינים געוויכטער. וואָס לערנט אונדז די לינגוויסטיק? מיר
 אנערקענען נאָר די אַגרעסיווע אינדיווידואליטעט, וואָס האָט זי אויס־
 געפרעסט אזוי ווי אַ שטעמפל לאָזט אַ צייכן אויף וואָקס. ווער האָט
 דאָס טענות צו די דייטשן, וואָס זיינען געווען גייסטלאָז אין מיטל־
 אַלטער, אַ טרוקענער שטיין, וואָס גיט פון זיך נישט אַרויס קיין פירות,
 דערפאַר וואָס דער גאַנצער מאטעריאל פון זייערע דערציילונגען
 און זייערע לידער וועגן טריסטאן און איזאָלדא, וועגן הייליקן גרעיל,
 פארסיוואל, לאָהענגריין א. א. וו., איז ניט דורך זיי געשאַפן גע־
 וואָרן, נאָר גענומען געוואָרן פון די קעלטן? מיר אַנטציקן זיך נאָר
 פון דעם באהאלטענעם כוח, וואָס זי איז די נשמה פון דער קונסט,
 נישט פון דער פאבילא, דאָס רויע מאטעריאל. אויך געטע האָט נישט
 באשאפן די לעגענדע פון פאוסט; ער איז אפילו ניט געווען דער
 ערשטער וועלכער האָט געגעבן אַ פאָעטישע פאַרם צו דער וואונד־
 דערבארער לעגענדע. געטע האָט נאָר אויף דער פאוסט־לעגענדע

אויסגעפרעסט זיין אייגענע פאָעטישע כאַראַקטעריסטיק. דאָנטע האָט נישט אויסגעטראַכט די גיהנום־לעגענדע. יעדער שטריך און יעדע ליניע פון דער „אינפערנא“ זיינן שוין פריער דערמאָנט געוואָרן אין עפעס א טעאָלאָגישן ספר. שעקספיר האָט זיך כמעט שטענדיק באַ־נוצט פאר זיינע שאַפונגען מיט די אַרבעטן פון פריערדיקע דראַמא־טיקער. סלאָוואַצקי, דער גרויסער פוילישער לידישער גאון, האָט מערסטנטייל אויסגעוועבט זיינע הערלעכע פאָעמעס פון מאַטעריאלן וועלכע ער האָט גענומען פון פרעמדע. און ווער האָט טענות דערויף? דאָס לאַנד פון וואַנען עס שטאַמט די יידישע שפראַך דערהויבט נישט און דערנידריקט נישט איר ווערט אלס שפראַך. לאַמיר אויפהערן צו זיין אזוי איידל געפאַטשקעט!

די גייסטיקע געשטאַלט פון אונדזער יידישע שפראַך — אַט דאָס איז די פאַקטישע זייט, דאָס איז דער פאַזיטיווער פאַרמעג. דער משל וואָס אַחד העם ברענגט וועגן דעם אַרעמאַן וואָס איז גלייך צו די גבֿי־רים נאָר מיט דעם וואָס זיי האָבן אויך נישט, אָבער נישט מיט דעם וואָס זיי האָבן יאָ, הינקט אביסל אונטער. מיר האָבן אין יידיש אַ לי־טעראַטור, וואָס איז אלנפאַלס פון דער זעלבער מאָס ווי עס האָבן די רומענער און די בולגאַרן, און אַ נאַציאָנאַלע רעכט האָט אונדזער יידי־שע שפראַך פונקט אזוי ווי עס האָבן צו זייערע שפראַכן די רומענער, וואָס זיינען אַ געמיש פון דאַטצן און סלאַוון, אָדער ווי די בולגאַרן, וועלכע זיינען מערסטנטייל מאַנגאַלן. אויסערדעם האָבן מיר אַ פאַר־גאַנגענהייט פון וועלכער מיר רעזיגנירן נישט. און עס פאַלט אונז גאַרנישט איין איבערצורייסן דעם פאָדעם, וואָס פאַראַייניקט אונז מיט די פריערדיקע עפאָכעס אין יידנטום, ווייל יידיש איז פאַרבונדן מיט די פריערדיקע עפאָכעס און אויף איר האָט זיך אויך אויסגע־פרעסט דער גייסטיקער כאַראַקטער פון העברעאיש.

דאָס איז נישט בלויז א נעגאַטיווער פאַרגלייך צווישן יידיש און די ראַמאַנישע שפראַכן, וואָס פונקט אזוי ווי זיי זיינען געבאָרגטע, איז זי אויך א געבאָרגטע. דער פאַרגלייך איז אויך אַ פאַזיטיווער. דאָס פאַרהעלטעניש פון די ראַמאַנישע שפראַכן צו רוימיש, איז ווירק־לעך ענלעך ווי פון יידיש צו דייטש. דאָס איז אַבסאָלוט נישט קיין מליצה פון יענע מינים מליצות, וועלכע מיר באַגעגענען, צו אונ־דזער באַדויער, אויף יעדן שריט אין אונדזער פובליציסטיק. איך וועל מיר דערלויבן, כדי צו באַגרינדן מיין מיינונג, צו ברענגען עט־לעכע באַווײַזן.

אין איר אַנטוויקלונג האָט די רוימישע שפראַך פאַרקלענערט די צאָל בייגונגען אין זאַך־ווערטער. די אַמאָלישע רוימישע שפראַך

האַט געהאט זעקס פאלן פון בייגונגען. די רוימישע פאַלקס־שפראך האָט אָפגעשאפט דעם „גענאטיוו“ און פון די זעקס בייגונגען געמאכט נאָר פינף. דאָס אמאָליקע פראנצויזיש און די היינטיקע רומענישע שפראך האָבן שוין געהאט נאָר צוויי בייגונגען. דאָס מאָדערנע פראנצױזיש, איטאליעניש, שפאניש און פאָרטוגעזיש האָבן אינגאנצן ניט קיין בייגונגען און האָבן אָפגעשאפט יעדע בייגונג אין זאך־וואָרט. די אמאָליקע דייטשע שפראך האָט געהאט אַ דעקלאנאציע פון פינף פאלן. דאָס מאָדערנע דייטש האָט דאָס פארקלענערט און געמאכט נאָר פיר. ענגליש, וואָס איז אַן אָפּשטאמיקע פון דייטש, האָט איר זאך־וואָרט פארקלענערט צו בלויז צוויי בייגונגען. יידן האָבן אָפגעשאפט אלע דעקלאנאציעס אין זאך־ווערטער, וואָס באציען זיך נישט צו מענטשן און זייערע אדיעקטיוון. האָבן מיר, אלזאָ, פאר זיך, א פאָ־זיטיוון שטריך, וואָס ווייזט אויף דער אנטוויקלונג פון אונדזער שפראך אויף אן אופן פאראלעל צו דער אנטוויקלונג פון מאָדערנע שפראכן. די אמאָליקע רוסישע שפראך איז געווען, ווי יעדע בראשית־שפראך, אַ סינטעטישע. אויב מען פארבינדט דאָרט איין זאך מיט דער אנדערער (וואָס איז פאקטיש זיין באצייכענונג), ווערט באַ־איינפלוס דורכדעם די גראמאטיקאלישע פאָרם. צום ביישפיל, „כוכבי השמים“ (די שטערן פון הימל) *Stellae Coeli*. די ראַמאנישע שפראכן זיינען אזוינאך אַנאליטישע. דאָס מיינט, אז זיי פאָרן נישט צונויף, נאָר צעטיילן. זיי באנוצן זיך מיט אויסדרוק „פון“ (הכוכבים מן השמים) *Les Etoiles du Ciel* אונדזער הימל („ד“ אין ארעמעאיש).

אזוי דריקט מען זיך אויך אויס אין יידיש „די שטערן פון דעם הימל“ און נישט ווי דער דייטש זאָגט „די שטערנע דעס הימעלס“. דער אופן ווי מען דריקט אויס אין יידיש איז טיפיש און פאָסט זיך צו דעם אופן פון די ראַמאנער.

די ראמאנישע שפראכן האָבן פארקלענערט די צאָל פון די מינים צו צוויי (זכר און נקבה) און האָבן אָפגעשאפט דאָס זאכלעכע (ניי־טראלע) געשלעכט. די מאָנגאָלישע און די פערסישע שפראך האָבן באזייטיקט יעדן מין געשלעכט. אין יידיש, כאָטש דער אונטערשיד אין געשלעכט איז אינגאנצן נאָך נישט אָפגעשאפן געוואָרן, איז אָבער דער אונטערשיד אין די געשלעכטן געוואָרן אָפגעטעמפט. צום ביי־שפיל, אין די באצייכענונגען פון זאך־וואָרט, און גענאטיוו. למשל ביי באצייכן־ווערטער אונטערשיידט אַ ייד נישט אין געשלעכט, און ער זאָגט „מיינ טיש, מיינ שאפע, מיינ ספר“, „דיין טיש, דיין שאפע, דיין ספר“. ביי נעמען פון מענטשן, וואו מען קאָן דעקלאנירן, זיינען די בייגונגען גלייך ביי אלע געשלעכטער, ווי „משה, משהס, משהן“.

„חנה, חנהס, חנהן, דאָס יינגל, דעם יינגלס, דעם יינגלען.“
און נישט נאָר אין דער גראמאטיק פון דער שפראך, נאָר אויך
אין דער פאָנעטיק זיינען פאראן ענלעכקייטן. דער ייד האָט זיך אַ
סך מאָל באצויגן צו די דייטשע אויסשפראכן ווי דער ראָמאנער צו
זיינע אויסשפראכן. א פראַנצויז רעדט נישט ארויס קיין E צום סוף
פון וואָרט, אַזוי באשניידט אויך דער ייד די דייטשע ווערטער ביי
זייער ענד פון דעם „ע“, אַ שטייגער „בלום“ אנשטאט „בלומע“, „פארב“
(פארבע), „ליפּ“ (ליפפע), „בריל“ (ברילל), „אויג“ (אויגע), „רויז“
(ראזע) א. א. וו. א. ז. וו. ביי יידן, איבערהויפט ביי די גאליציאנער
און פוילישע יידן, איז פאראן אַ נייגונג צו מאכן דיפּטאנגען פון
פשוטע קלאנגען, און אזוי ריידן זיי ארויס דאָס וואָרט „צאָהל“ —
„צוועל“, „וואָס“ — „וואָעס“, „דאָס“ — „דוָעס“, „שאלע“ — „שוועל“
א. א. וו. אזוי האָט דער איטאליענער געטאָן מיט רוימיש —
Fuoro - Ferum, Buono - Bonus

אין דער שפאנישער שפראך זעען מיר די דאָזיקע צונויפפאָ-
רונג אין א שארפערן פארגלייך צו די יידישע דיפּטאנגען. דער שפא-
ניער ענדערט אויך, אזוי ווי דער ייד, דעם פשוטן קלאנג אויף „אוע“
(ue) ווי Novus - Nuevo, Rota - Ruedo

מ'זאָגט אויך, אז דורכן זשארגאָן זיינען די יידן געוואָרן צו שאַנד
און שפאָט ביי זייערע שכנים. די פרעמדע פעלקער דערקענען אין
דעם זשארגאָן די יסודות פון זייער שפראך און זעען דורך די צע-
קאַלעטשוונגען און פארדארבונגען די צעקאלעטשוונג און פארדארבנקייט
פון די יידן. אויף דעם ענטפערן מיר: מיר האָבן נישט קיין מורא
פאַר די טענות פון די גויים. פונקט אזוי ווי זיי, האָבן מיר די גע-
באָרגטע שפראך באהויכט מיט אונדזער גייסט. און פונקט אזוי ווי
זיי האָבן מיר אויף איר נאציאָנאלע רעכט. דער גייסט וועלכן מיר
האָבן באהויכט אויף דער יידישער שפראך איז א פאקט, אַ פאָזיטיו-
ווער ענין. אויסערדעם זיינען די גויים גאַרנישט אזעלכע עסטעטן ווי
אונדזערע באליידיקער ווילן אונדז איבערשרעקן. אַשם ווערק זיינען
אויפגעפירט געוואָרן אויף אייראָפּעאישע בינעס. אזוי איז אויך געשען
מיט אייניקע גאַרדינס דראמעס, און די שאפונגען פון אש און גאַרדין
זיינען דוקא גאַרניט די סאמע געלונגענסטע. פונדעסטוועגן ווער
האָט עס דעמאלט געדענקט דעם אָפּשטאם פון דער יידישער שפראך?
זאָל נאָר דער אינהאלט פון דער יידישער ליטעראטור זיין אַריגינעל
און טיף, וועלן די גויים זיין געצוואונגען צוצוגעבן אונדזער נאציאָנאלע
אינדיווידואליטעט.

איבערהויפט, וואָס אינטערעסירט אונדז וואָס די גויים וועלן

זאגן? וואָס וויל אייגנטלעך די רעפּאָרם באוועגונג, וועלכע מיר אטאָ-
 קירן אזוי, אויב נישט אז מיר זאָלן אויפגעבן די זאכן וואָס געפעלן
 נישט די גויים? צוליב דעם, וואָס די יידישע שפראך „וועט נישט
 דערפירן אז אונדזערע שכנים זאָלן צוליב איר צוגעבן אונדזערע נאָ-
 ציאַנאלע רעכט“, דארפן מיר מקריב זיין אונדזער נאציאָנאל פארמעגן?
 צוליב א טעפל ליבן, אָדער אפשר נאָך ערגער, צוליב פירות וואָס
 זיינען נאָך גאָר אויף דער וועלט נישטאָ, דארפן מיר זיך אַפּזאָגן פון
 אונדזער שפראך און דארפן בלייבן שוואַך קעגן דעם שטראַם פון
 אסימילאציע, וואָס שווענקט אלץ אראָפּ? ענדערן אונדזער יידישע
 שפראַך, טאנצן לויטן געשמאק פון די פרעמדע, כדי מיר זאָלן געפינען
 חן אין זייערע אויגן און זיי זאָלן אונדז צואוואַרפן אַ שטיקל טרוקן
 ברויט, איז נישט קיין נאציאָנאלע רעכט. דאָס איז אַ נאציאָנאלע חרפה!
 דאָס איז קנעכטשאפט אין קנעכטשאפט! דאָס איז אַ נאציאָנאלער
 רעגרעס, וואָס פאסט אפילו נישט פאר ציגיינער . . .

„שוין איצט פון אָפּגעריסענע רייד, וואָס מיר הערן פון צייט צו
 צייט פון די סאמע בעסטע גויים, קאָנען מיר דערקענען דעם גענויעם
 כאַראַקטער פון דעם קלאַרן ענטפער, וואָס מיר וועלן הערן, ווען מיר
 וועלן קומען פאָדערן נאציאָנאלע רעכט, ניט אויפן גרונד פון דער
 פארשטאַרבענער פאראַנגענהייט, נאָר אויפן גרונד פון דער לעבע-
 דיקער שפראַך.“ מיט אנדערע ווערטער זאָגט אַחד העם, שאפט אַפּ
 די יידישע שפראך און די גויים וועלן אייך באטראַכטן ווי אַ נאצייע
 און איר וועט קריגן נאציאָנאלע רעכט. אָבער „ביז עס וועט קומען
 די נחמה, וועט אויסגיין די נשמה“. ווען די יידישע שפראך וועט אויפ-
 הערן, וועלן מיר אויך אויפהערן זיין אַ פאַלק און עס וועט נישט זיין
 וועמען צו געבן נאציאָנאלע רעכט. מיר וועלן ווערן אַ סינאָגאָגע,
 אַ האַלב־רעליגיעזע קהלה, אָן קאַליר, אָן אַ זעלבסטשטענדיק לעבן,
 אַ צעבראַכענער צבור, און אפשר נאָך ווייניקער . . .

מיר טאָרן זיך נישט רעכענען מיט די אַנטיסעמיטישע טענות!
 אויך די פאראַכטונג פון די העברעאָיסטן צום זשאַראָגן איז נישט מער
 — אפשר אומבאוואוסטיניק — ווי אַ רעזולטאַט פון דער אַנטיסע-
 מיטישער ווירקונג. די דייטשע אַנטיסעמיטן שטעכט זייער דער יסוד
 וואָס מיר האָבן גענומען פון זייער שפראַך, דוקא דאָס יידישע פינטעלע
 בייסט זיי. דארפן מיר זיך רעכענען דערמיט?

זאָל זיך דערוועקן אַ פונק פון שטאַלץ אין די הערצער פון דעם
 וועלט־פאַלק! לאַמיר נישט צעשטערן אונזערע פאַלקס ווערטן צוליבן
 פארשאפן נחת אונדזערע שכנים. דאָס וועלט־פאַלק, וואָס זיין מהות
 איז „די אבסטראַקטע גערעכטיקייט“, דארף נישט אויפגעבן זיינע נאָ-
 ציאַנאלע פארמעגנס צוליב אומגערעכטע פאָדערונגען פון אנדערע . . .

אחד העם וועגן „זשארגאן“

פון נח פרילוצקי *

כ'האב שוין לאנג נישט געלייענט אן אַרטיקל, וואָס זאָל מאַכן אויף מיר אזאָ מאַדנעם איינדרוק, ווי אַחד העם'ס „ריב־לשונות“ אין פעב־רואַר העפט „השלח“. כ'בין פון נאַטור פּיאַיק צו דער שטרענגסטער אַביעקטיווישקייט. כ'קאָן מיך שטעלן אויפן שטאַנדפּונקט פון קעג־נער און באַגרייפן דעם גאַנג פון זיינע מחשבות. כ'פאַרשטיי, אַז ניט אַלע מענטשן דענקען גלייך. וויפּיל קעפּ — אַזויפּיל דעות. נאָר בשעת כ'בין געזעסן איבערן מאמר פון באַקאַנטן העברעאישן שריפּט־שטעלער, האָט מיך אינעווייניק עפעס אויסטערליש גערינצלט און גע־רינצלט. אַ זייער ניט אנגענעם געפּיל!

אין אייניקע שטעלן געשפּירט זיך ווי פּערזענלעך באַליידיקט. אין אַנדערע געשעמט זיך — פאַרן מחבר. אַ מענטש מיט דעם נאָמען וואָלט געדאַרפט עפעס גייעס אויפּטאָן, ניט איבער'חור'ן אין גראַבע שטריכן יענע פּרימיטיווע ארגומענטן, וועלכע מיר הערן צען מאָל איבערן טאָג פון דעם מיטעלן קשה־עורפּ'דיקן און ווייניק־דענקענדיקן „קעמפּער“ פון קלויזנערס חדר. קענטיק, פון אייניקע סימנים, אַז דער מחבר פון „על פרשת דרכים“ ליענט אויפּמערקזאַם די טעגלעכע פּרעסע — אפּילו די „זשארגאַנישע“ — נאָר אַליין, וואָס איז די לעצטע צייט אַרויסגעזאַגט געוואָרן דורך די פּאַרטיידיקער פון יידיש, האָט זיך עפעס אַדורכגעגליטשט דורך זיין מוח, ניט איבערלאַזנדיק קיין שפור. שטאַל־קאַלט איז דער טאָן פון „ריב לשונות“. דער שרייבער האָט איינמאַל פאַר אַלעמאַל פאַרשטאַפּט זיין אויער פאַרן גערויש פון לעבן. איינמאַל פאַר אַלעמאַל האָט ער זיך פאַרענטפּערט אַלע פּראַגן, וואָס אַנטשטייען און קאַנען אַנטשטיין אין יידישן תּחום. זיין טרוקענע סכּעמע האָט ער זיך, און זאָל דונערן און בליצן ארום, זאָל מען מיטן בלוט פון האַרצן עפעס אַ דערשיינונג פּלעגן און שיצן — ער וועט זיך פאַר גאַרניט אַפּשטעלן, אַ דריק מיטן גראַבן פינגער, און דער אַביעקט איז אריינגעקוועטשט אין ענגן רעמל פון דער אַב־סטראַקטער דאָקטרינע.

(* דערשינען אין זיין בוך „באַרג אַרויף“ (באַנד 1) 1917.

ס'ניצנטע יארהונדערט — יארהונדערט פון אויפואכנדיקע גא-
 ציאנאליטעטן, האט אן איבערקערעניש אריינגעבראכט אויך אין
 ס'אינעווייניקסטע לעבן פון יידישן פאלק. פון פאסיוון יידנטום, וואס
 לעבט מיטן בלויון בטחון, האט זיך אנגעהויבן אויסבינדן אן אקטיווס,
 דורכגענומענס מיטן שטרעבן אליין מיט אייגענע הענט א ניי לעבן
 פאר זיך צו וועבן. אינטערעסאנט איז צו באמערקן, אז דער אויפ-
 לעבונגס פראצעס האט זיך אנגעפאנגען איינצייטיק כמעט אין אלע
 יידישע ספערן. איך האלט פאר היסטארישע ווערטער דעם אויס-
 דרוק פון בארימטן ר' צבי הירש קאלישער ז"ל: „מדוע אנשי איטליא
 ושאר עמים? . . .” — „פארוואס די איטאליענער און איבעריקע
 פעלקער זיינען מקריב ס'בלוט פאר פרייהייט, און נאר מיר, יידן,
 זיצן מיט פארלייגטע הענט?” — אין מויל פון א רב — און אזעלכע
 ריידן? — דערנאך זיינען געקומען: משה העם — פארשטייער פון
 האלב אסימילירטן מערב-אייראפעאישן יידנטום, ד"ר פינסקער, —
 רוסישער ייד, און אנדערע.

ווי געוויינטלעך, איז צוערשט אויפגעשוואמען און ארויסגעשטעלט
 געווארן די ראדיקאלישע פארם, איין זייט פון פראגראם: גרינדונג פון
 אן אייגענער היים אין ארץ-ישראל. דערנאך איז געקומען די איבער-
 צייגונג, אז אוממעגלעך א פאלק מיט בלויו פארגאנגענהייט און צו-
 קונפט, — אויך די קעגנווארט מוז אריינגענומען ווערן אין חשבון.
 ס'איז אנטשטאנען די אידייע וועגן אננעמען דעם גלות. זיין נאציא-
 נאליזאציע איז געווארן תחילת א זעלבסטשטענדיקער לאזונג, שפע-
 טער — א פונקט אין א גרעסערן פראגראם. ביי היינטיקן טאג האבן
 מיר א גרופע מענטשן מיט הארמאנישער וועלט-אנשוואונג, וואס נעמט
 ארום פאלעסטינע צוזאמען מיט די גלות-היימען.

רעכענען זיך מיט דער קעגנווארט הייסט ארויסנעמען דעם בליק
 פון בוך און פארטיפן אים אין דאס קאנקרעטישע, אוממיטלברארישע
 לעבן, און די פליסנדיקע אלטעגלעכקייט פון פאלק. דאס אויג האט
 זיך געמוזט אפשטעלן אויך אויפן אזוי גערופענעם „זשארגאן“, אלס
 די שפראך פון אונדזער „וואכעדיקער“ ווירקלעכקייט. העברעאיש
 האט אויפגעהערט צו זיין אונדזער אומגאנגס-שפראך און וועט אוי-
 סער ארץ-ישראל די ראַלע שוין ניט צוריקגעווינען. פריער האבן
 ווייניקע דעם פאקט געזען, איצט — זיינען כמעט אלע מודה. א פאלק
 אן א לעבעדיקן לשון איז ווי א נשמה אן א לייב — איז אונטערגע-
 קומען א גואל. יידיש. אויב יא פארנעמען זיך מיט היסטארישע חקי-
 רות, לוינט זיך אפצושטעלן אויף דעם פילאזאפישן זין אויך פון דער
 דערשיינונג. קיין געשיכטע קאן מען ניט פאבריצירן לויט געשמאק.

ארויסווארפן דאָס, אַריינגעמען יענעס, אַלץ מוז קומען אין באַטראַכט. דער „זשאַרגאָן“ איז אויך ניט קיין אונטערגעוואָרפן קינד. אַ גליי-כער, אַ קרומער — אַ פּראָדוקט פון אונדזער היסטאָריע, פונקט ווי אַלע איבעריקע דערשיינונגען. און אויב אַ באַזונדערע אומגאַנגס-שפּראַך איז איינער פון די בולט־סטע סימני־המין פון אַ מאַדערנער נאַציע, האָט ייִדיש געמוזט אנערקענט ווערן פאַר אַ נאַציאָנאַלן לשון אונדזערן. געווען אַ „חוט־המשולש“, ווי אחד העם דריקט זיך אויס, — „הדת, הספרות, הלשון“ — צו די „מטלטלים“ איז צוגעקומען אַ פּערט רינגל. דערויף זע׳מיר דאָך יידן, וואָס אַלץ ביי אונדז איז פאַר-וויקלט און פאַרפלאַנטערט. גאַרניט, ווי ביי לייטן.

אַ פּערט רינגל — ניט נאָר אַ טויטע מויער קעגן נאַציאָנאַלישער פאַרטיליקונג — אַ לעבעדיקע פליסיקייט, רויט בלוט, וואָס לויפט ארום אין די אָדערן פון אַ פּאַלק אַלס ווירקזאַמען אַרגאַניזם מיט אומ-מיטל באַאָרישע נאַטירלעכע פונקציעס, מיט אַ געוויסערמאַסן נאַרמאַ-לישן היינט. צוויי־דריי מיליאָן „יידן“ קענען ניט דעם „דיאַלעקט“? אַ העלפט פון זיי איז שוין סיי ווי סיי געשטאַרבן פאַרן ייִדישן פּאַלק, און די איבעריקע זיינען אויפן וועג דערצו . . . מיט זיי רעכנט מען זיך ניט! — און ווידער: געווען אַ צייט, ווען די דייטשישע העכערע ספּערן האָבן זיך געשעמט מיט זייער שפּראַך, ווען די רוסישע „באַר-טוואָ“ האָט ניט פאַרשטאַנען איר נאַציאָנאַלישן לשון . . .

קומט ה' אחד העם און אינגאַרירט דעם גאַנצן געדאַנקען־לויף. פאַר אים איז די זאַך פיל פשוטער. ער האָט אויך אַ היסטאָרישן מע-טאָד — נאָר אַ פיל פרימיטיווערן. ניט דער דערשיינונג אַליין אַנאַ-ליזירט ער — אַ חשג זוכט ער פאַר איר, און געפונען אַזעלכן — איז אים שוין אַלץ ארום און ארום קלאָר:

„ווען ס'איז געקומען די נייע צייט, האָט זיך ווידער דערוועקט אין אונדזער פּאַלק דאָס געפיל, אַז ס'איז נאָענט אַ פרישער נאַ-ציאָנאַלישער קריזיס . . . ווען ס'האָט זיך אָנגעהויבן ווייזן די ערשטע סכנה אין די מערב־איראָפּעאישע לענדער, האָט זי אַרויסגערופן אַ שרעקלעכע צעמישונג ביים פּאַלקסגייסט, און ער (?) האָט באַשלאָסן צו זוכן רעטונג „אונטער אַ מאַסקע“ („בהסתר פנים“): מכריז זיין, אַז די אומה איז שוין בטל געוואָרן פון דער וועלט, און דערמיט שאַפן איר די מעגלעכקייט ווייטער צו עקזיסטירן, פאַרשטעלטערהייט, אין קלייד פון אַ „רעליגיעזישער קהלה“, וואָס האָט געירשנט דאָס אָרט פון דער אומה. צודערצו איז נויטיק געווען אַראָפּצוציען פון דער ייִדישער רעליגיע איר אַלטע פיזיאָנאָמיע, כדי איר נאַציאָנאַלישקייט

זאל ניט זיין צו בולט, און מפקיד זיין די נאציאנאלישע שפראך און ליטעראטור פאר „פארשער פון אלטערטימער“.

איך וועל זיך ניט אפשטעלן אויף דער פראגע אויף וויפיל דער יידישער „פאלקסגייסט“ האט זיך באטייליקט אין דעם „מאסקאראד“. מענדעלזאג, דאכט זיך, קאן ווייניקער ווי אלץ באטראכט ווערן אלס זיין פארשטייער. מיר ווייסן דאך, אז דא האט זיך געהאנדלט מער ניט ווי איבער א פאליטיש-קאמערציעל געשעפט: האט מען געמוזט זיך ווייזן פאר פאטענטירטע פאטריאטן, און ס'האט ניט געלוינט, ס'זאל הייסן, אז מ'פארמאגט עפעס אייגענע נאציאנאלישע גיטער — ארץ-ישראל, העברעאיש . . . מיט אחד העם'ן קאן מען דא ניט איינשטיי-מען. נישט וועגן ווייטערדיקער, „אונטעררדישער“, אזוי געזאגט, נאציאנאלישער עקזיסטענץ האט מען דא געדענקט. נאר וועגן גאנץ ניט צוויידייטיקער, פולקאם אפנהארציקער אסימילאציע . . . נאר ניט דאס איז דער עיקר. געדענקען לאמיר נאר, אז אחד העם דער-ציילט אונדז וועגן א פעריאד, ווען יידן האבן געזוכט מאסקעס.

ווייטער זאגט ער:

„ניט אומזיסט, דוכט זיך מיר, איז די פאן פון „זשארגאנישן נאָ-ציאנאליזם“ אויפגעהויבן געווארן גאר איצט, ווען דער זשארגאן אליין האט שוין אנגעהויבן פארגעסן צו ווערן. אויך די „רעליגיעזישע קהילה“ אין מערב אייראפע איז געבוירן געווארן נאר דאן, ווען די רעליגיע אליין האט אנגעפאנגען זינקען. די צוויי דערשיינונגען האבן איין סיבה. ווען א זאך איז זייער נאענט צו אונדזער אויג, האט די פאנטאזיע איבער איר קיין שליטה ניט און איז ניט אימשטאנד זי צו ענדערן, און נאר ווען זי דערווייטערט זיך שוין פון אונדז און ווערט ניט געזען מיט אלע צוגן פון אַנבליק, קאנען מיר זי באצירן אין אונדזער פאנטאזיע מיט אלץ, וואס זי האט גאר ניט אין זיך. כל זמן די יידן זיינען געווען באמת איבערגעבן זייער אמונה, און זי האט געהערשט אין זייער גאנצער לעבנסארט, האבן זיי פון דער נאענט, אוממיטלבאריש געפילט איר אמת'ן זין, און אוממעגלעך איז געווען, ס'זאל זיי קומען אויפן געדאנק אזא משונה זאך, אז מיר זענען כח אפצושיידן די יידישע אמונה פון דער יידישער נאציאנאליטעט. און ווען איז די זאך מעגלעך געווארן? ווען די רעליגיע האט אויפגעהערט אריינצודרינגען אין די טיפענישן פון אינעווייניקסטן לעבן פון מערב-אייראפעאישן ייד, געווארן פאר אים ניט מער, ווי „א העכערע וועלט“, וואס איז ווייט פון אלטעגלעכן לעבן, דעמאלט איז פארשוואונדן גע-ווארן אויך ס'אינעווייניקסטע געפיל מ'מכ דעם אמת'ן תמצית פון דער

רעליגיע, און ס'איז שוין ניט שווער געווען צו זען זי פונדערווייטנס אין א צורה, וועלכע זי האט גאר קיינמאל ניט געהאט".

ווי קומט דער משל צום געשעעניש? די בערלינער „משכילים“, ווי מיר האבן געזען, האבן, צוליב זייטיקע כוונות, צוליב דיפלאמאטישן מקח וממכר, זיך באהאלטן מיט דער יידישקייט, אָנגעטאָן אַ מאַסקע פון „רעליגיעזישער קהילה“, פאַרשטאַלט די נאַציאָנאַלישע קליידער, — און די „זשאָרגאַניסטן“ גייט דאָך, פאַרקערט, אין פאַרברייטערן די נאַציאָנאַלישע „מטלטלים“, אין גרעכער מאַכן די וואַנט, אין שאַר-פער אונטערשטרייכן די אָפּגעזונדערטקייט, אין בולטער אַרויסשטעלן די אייגנאַרטיקייט. מ'קאָן, נאַטירלעך, זיין אַ הייסער ייד, און ריידן אויף אַן עפנטלעכער נאַציאָנאַלישער פאַרזאַמלונג רוסיש, אַלאַ ד"ר קלוזנער, — קומען, אָבער, מיר, קעגן וועלכע אַחד העם טרעט אַרויס, און זאָגן: „ניין! דווקא יידיש!“ — איז דער משל אַמאָל ניט קיין קרומער! און נאָך:

אַחד העם רעדט וועגן „זשאָרגאַנישן נאַציאָנאַליזם“.

אַ פּובליציסט מעג זיך דערלויבן אַ וויץ אויך. מיינט ער, אָבער, אַזוינס ערנסט, איז דאָס אַן עוולה. צווישן אַלע אַרטיקלען, וועלכע זיי נען נאָך דער בערלינער „קולטור קאָנפּערענץ“ דערשינען אין דער פרעסע, האָבן איך איינעם ניט באַמערקט, וואָס זאָל פּרעדיקן אַ נאַציאָנאַליזם „שכולו זשאָרגאַן“. יעדער פון די אָנהענגער פון יידיש האָט מיט באַזונדערער פאַרזיכטיקייט אונטערגעשטראַכן, אַז ער דענקט גאַר-ניט וועגן איבעררייסן אַלע פעדים פון דער פאַרגאַנגענהייט. מענדעל-זאָנס כתה האָט אַלץ — ארץ-ישראל, העברעאיש, די ליטעראַטור — מפקיר געווען צוליב דער אַמונה, וועלכע מ'האַט אויסדערוויילט פאַרן איין און איינציקן סימן פון יידישקייט. די אַזוי גערופּענע „זשאָרגאַן-ניסטן“ האָט זיך אפילו ניט געחלומט אָפּצוזאָגן זיך פון דער העברע-אישער קולטור, מאַכן יידיש פאַרן אויסשליסלעכן פונדאַמענט פון אונדזער נאַציאָנאַליזם. אין אַ געוויסער מאָס דערפאַר אויך שעצן מיר דאָך דעם „זשאָרגאַן“, וואָס אויך ער איז אַ שטיק פון אונדזער פאַר-גאַנגענהייט — דער נאַענטערער . . . ניט דערפאַר אַנערקענט מען אים, וואָס מ'וויל דאָס נאַציאָנאַלישע פנים פאַרבאָרגן אונטער צווייפּל-דיקן גרים, נאָר דערפאַר, וואָס מ'שטרעבט אונדזער נאַציאָנאַלישע ווירקלעכקייט צו פאַרשטאַרקן, ארייננעמענדיק אין ראַד אַ פּריש-אויס-געוואַקסענע יידישע קולטורעלישע קראַפט . . .

אַחד העם זאָגט:

„כל זמן זשאָרגאַן איז באַמת געווען די אומגאַנג-שפּראַך ביי אַלע מזרח-יידן, עלטערן און קינדער, ווירקלעך געקניפט און געבונדן מיט

זייער באשטענדיק לעבן, האָט ניט געקאָנט אנטשטיין אין קיינעמס מוח אַזאַ געדאַנק, אַז זשאַרגאַן אין כלומרשט אונדזער „נאַציאָנאַלישער לשון“: צוזאַמען מיטן זשאַרגאַן אַליין האָט אין פּאַלקס-גייסט געלעבט אויך ס'באַוואוסטזיין פון זיין אמתן ווערט. אַלע האָבן געוואוסט און האָבן דערקענט פון דער נאַענט, וועלכע איז אונדזער נאַציאָנאַלישע שפּראַך, וואָס צו איר איז די נשמה פון פּאַלק צוגעבונדן מיט געפילן פון ליבע, כבוד און נאַציאָנאַלישן שטאַלץ. אין די אַלטעגלעכע גע-שעפטן, אין שטוב און אין מאַרק, האָט מען זיך באַנוצט מיטן „גע-ליענעם לשון“, אָבער דעם מוח זייערן און ס'האַרץ, די געפילן פון היי-ליקייט, פרייד און טרויער, טרער און זיפץ, אַלץ, וואָס זיי האָבן עס געהאַלטן פאר ווערט, ס'זאָל איבערלאָזן נאָך זיך אַ געדעכעניש, פאַר-בלייבן בירושה די קינפטיקע דורות, — דאָס אַלץ פלעגן זיי אַרײַנ-ברענגען אין אוצר פון דער איינציקער נאַציאָנאַלישער שפּראַך. אפילו פרויען און עס-האַרצים, וואָס האָבן ניט זוכה געווען צו קענען די נאַציאָנאַלישע שפּראַך, און וואָס פאר זיי האָט מען מחבר געווען „תחינות“ און ליען-ביכער אין דער אומגאַנגס שפּראַך — אפילו זיי האָבן גע-וואוסט, אַז זייער לשון איז ניט די נאַציאָנאַל-שפּראַך, און פלעגן דער-פילן זייער חוב בנוגע צו דער נאַציאָנאַל-שפּראַך, וועלכע זיי האָבן ניט געקענט — באַמיענדיק זיך מיט אַלע כוחות, עס זאָלן זיין צווישן זיי אַזעלכע, וואָס קענען זי; די אנדערע שפּראַך, וואָס זיי האָבן גע-קענט, האָבן זיי געהאַלטן בלויז פאר אַן אומגאַנגס-כלי אין הויז-גע-ברויך, ניט געפילט אין זייער האַרץ קיין שום באַזונדערע ליבע צו איר. — נאָר איצט, ווען די תנאים פון לעבן האָבן שוין אַנגעהויבן אויס-ראַטן דעם זשאַרגאַן פון פּאַלקס-מויל, און אין אַ סך יידישע הייזער (איבערהויפט אין יענע ערטער, פון וואַנען די זשאַרגאַנישע תורה שטאַמט . . .) הערט מען שוין ניט קיין קלאַנג פון אים, און דער יונגער דור באַמיט זיך ניט אפילו אים צו פאַרשטיין — איצט, ווען דער זשאַרגאַן אַליין געזעגנט זיך שוין מיטן לעבן — ווערט אויך טריבער ס'לעבעדיקע באַוואוסטזיין פונם אָרט און ווערט, וואָס ער האָט זיך דערוואַרבן אין האַרץ פון דער נאַציע, און דעריבער איז מעגלעך איצט צו קוקן אויף אים דורך „ראַמאַנטישע ברילן“ און אַנ-וואַרפן אים ניט-געשטויגענע און ניט-געפלויגענע קרוינען, גלייך ווי ער וואָלט אין אמתן געווען געליבט און געאַכטעט פון פּאַלק, ווי דער שטייגער איז פון אַ „נאַציאָנאַל-שפּראַך“.

אַלץ אין דעם ציטאַט איז ווילקירלעך.

פּונוואַנען האָט דער אויטאָר גענומען, אַז דער „זשאַרגאַן“ ליגט שוין אין גסיסה? דערפון, אפשר, וואָס די אינטעליגענץ האָט פאַר-

געסן דעם לשון? קיין ראיה! די טשעכישע און בולגארישע שפראכן זיינען אמאל גאר פארנאכלעסיקט געווארן. צוזאמען מיט דער נאָ- ציאַנאלישער אויפלעבונג פון די צוויי פעלקער האָבן אויך זייערע לשונות זיך דערקאָפט צום לעבן . . . ניט דערפאר טוט מען אָן קרוינען דעם „זשארגאָן“, וואָס עס כלומרשט ווייט שוין איז און ווערט אין אַ לעגענדע איינגעוועבט, נאָר דערפאר, וואָס אַ התקרבות האָט זיך אָנגעפאנגען, דערווייטערטע האָבן דערנענטערן זיך גענומען. אך העם איז שוין לאַנג פון רוסלאַנד, ווייסט ער, קענטיק, ניט, וואָס איבער דער צייט איז פאָרגעקומען. א באקאנטער העברעאישער שריפטשטעלער, דער גרייזגרויער א. פאפערנא, האָט זיך מיט אַ דריי חדשים צוריק אויסגעדריקט אין מיין אנוועזנהייט, אַז 35 יאָר שוין, ווי ער רעדט ניט קיין „זשארגאָן“, אָבער זיין זון, אַ דאָקטאר אין פע- טערבורג, איז דערפאר יאָ אַ פלאַמיקער פריינט פון יידישן וואָרט, טעטיקער מיטגליד פון דער געזעלשאפט פאָר יידישער פאָלקסמוזיק . . . מיר אליין וואָלט זיך מיט דריי יאָר פריער ניט געגלויבט, אַז יידישע צייטונגען וועלן אָנשפאָרן אין אַזעלכע הייזער וואוהין כ'געפין איצט זיי האָבן זיך אַריינגעקראָגן . . . אַ פאָקט: אונדזער אינ- טעליגענץ קערט'אום צום מבוזה'דיקן לשון מאַסנווייז און מיט פי- בערדיקער שנעלקייט . . . ניט ריכטיק, אַז „דער יונגער דור באַמיט זיך ניט אפילו אים צו פאַרשטיין“ — דער ערשטער צי פון אויפגע- וואַכטן נאַציאָנאלישן געפיל אין זיי באַשטייט אין ליידנשאַפטלעכער אָנשטרענגונג דעם „זשארגאָן“ צו באַהערשן . . . כ'שטוין נאָר, ווי קאָטעגאָריש דער מחבר פון „על פּרשת דרכים“ גיט ארויס די אין לופט-געבויטע השערות פאָר אומדערשיטערטע אמתן . . .

וואָס, אַז ניט דאָרער פּלפול איז אזא מין פראזע:

— אין שטוב און אין מאַרק האָט מען זיך באַנוצט מיטן „גע- ליענעם“ לשון, אָבער דעם מוח זייערן און ס'האַרץ, די געפילן פון הייליקייט, פרייד און טרויער, טרער און זיפץ — אַלץ, וואָס זיי האָבן עס געהאַלטן פאָר ווערט, ס'זאָל איבערלאָזן נאָך זיך אַ געדעכעניש, פארבלייבן בירושה די קינפטיקע דורות, דאָס אַלץ פלעגן די יידן אַריינברענגען אין אוצר פון דער איינציקער נאַציאָנאלישער שפראַך... קומט אויס:

— — — „דער מוח און ס'האַרץ, די געפילן פון הייליקייט, פרייד און טרויער, טרער און זיפץ“ זיינען אין אַ באַזונדער אַרונ'קודש.

הינטער אַ פעסטן שלאַס, תמיד געלעגן, און נאָר אין גרויסע ימים-
טובים האָט מען זיי אַרויסגענומען . . .

— — — אין שטוב — אָן מוח און אָן האַרץ פלעגט מען לעבן,
און נאָר אויסערהאַלב אירע טמא ווענט, ערגעץ אין געדיכטע וועל-
דער, אָדער ווייטע מדבריות, אָדער גאָר אויף די וואַלקנס אפשר —
פלעגן „די געפילן פון הייליקייט, פרייד און טרויער, טרער און זיפץ“
באַקומען פרייהייט.

קומט אויס:

— — — אַ דורכשניטלעכער מענטש, אַ ייד פון אַ גאַנץ יאָר,
טביה דער מילכיקער, למשל, ווען ער האָט דערשפּירט: באַלד דערוואַכט
אין אים „הייליקייט, פרייד און טרויער, טרער און זיפץ“ — פלעגט
ער קודם-כל אין אַ פאַרזאָרגטע פּאָזע זיך אוועקזעצן, דעם טייטפיג-
גער אין שטערן אַנשפּאַרן און חקר'נען נעמען: „לאַמיר נאָר אַ קלער
טאָן, וואָס איז דאָס מהות דערפון, וואָס כ'גיי דאָ איבערלעבן? איז
עס ווערט, ס'זאָל נאָך זיך אַ געדעכעניש איבערלאָזן, בירושה די קינפּ-
טיקע דורות פאַרבלייבן? . . . ניין — איז אים דערלויבט געווען צו
געברויכן דאָס מאַמע'לשון; — יאָ — האָט ער געמוזט אָן שום טענות
ומענות — „אַריינברענגען עס אין אוצר פון דער איינציקער נאַצי-
אַנאַל-שפּראַך“ . . .

קומט אויס:

— — — אַ כשרע יידישע מאַמע, מוצאי-שבת, מיט איבערפולטן
האַרץ, אין פייערלעך-געריטער שטימונג ווען זעצט זיך אנידער מיט
די קינדערלעך און זאָגט מיט זיי, פיליכט די שענסטע נאָך פשטות און
באַהאַרצטיקייט, תפילה:

גאָט פון אברהם, פון יצחק און יעקב,
דער הייליקער שבת גייט שוין אַוועק —
אַזוי זאָלן אונדזערע צרות האָבן אַן עק,
און מיר אַלע, קינד און קייט,
זאָלן האָבן נחת און פרייד;
און אַלע יידן, גרויס און קליין,
זאָלן זיי ביי גאָט נושאי חן.
אליהו הנביא שטייט אויף אַ גרויסן לייטער
און וועט טאָן אַ גרויסן טראַמייטער:
„אַהיים אין אייער לאַנד — וועט ער זאָגן —
הערט-אויף יאַמערן און קלאַגן!“ —

קומט אויס, אַז אין די ווייכע אמת-יידישע ווערטער איז קיין גע-

פיל פון הייליקייט ניטאָ — אַנדערש וואָלט דאָס ליד דאָך נישט גע-
שאַפן געוואָרן אין „זשאָרגאָן“ ! . . .

קומט אויס — — —

— — — ווען די רעקרוטשינע אין ניקאָלאי דעם ערשטנס צייטן
האַט אָן אימה אויף די יידישע פּאַלקסמאַסן געוואָרפן, און דער זיפּץ
פון די פּאַרצאַפּלטע האָט זיך אָן אויסדרוק געפונען אין עטלעכע
פּראַכטפולע „זשאָרגאַנישע“ לידער, פון וועלכע איך וועל ברענגען
דאָס קורצסטע: —

טרערן גיסן זיך אין די גאַסן,
אין קינדערשן בלוט קאָן מען זיך וואַשן.
געוואָלד, וואָס איז דאָס פאַר אַ קלאַנג
צי דען וועט קיינמאַל ניט ווערן טאַג?
קליינע עופּה'לעך רייסט מען פון חדר,
מען טוט זיי אָן יונישע קליידער.
אונדזערע פּרנסים, אונדזערע רבנים
העלפן נאָך אַפּצוגעבן זיי פאַר יונים.
ביי זושע ראַקאַווער זיינען זיבן בנים,
איז פון זיי ניט איינער אין יונים!
נאָר לאה די אלמנהס איינציקע קינד
איז אַ כּפּרה פאַר קהלשע זינד.
עס איז אַ מצוה אַפּצוגעבן פּראַסטאַקעס, —
שוסטער, שניידער זיינען דאָך ליידאַקעס;
קרעציקע חיציקלעך פון אַ משפּחה אַ שיינער
טאָר ביי אונדז ניט אַוועקגיין ניט איינער . . .

קומט אויס, דער האַרצרייסנדיקער זיפּץ איז קיין זיפּץ ניט, —
ס'טייטש — ער איז דאָך ניט „אַריינגעבראַכט אין אוצר פון דער
איינציקער נאַציאָנאַל־שפּראַך“ . . .

און די גאַנצע „זשאָרגאַנישע“ פּאַלקסמאַפּונג?
אחד העם האָט פּאַראַויסגעזען די פּראַגע און פּטר'ט זי אַפּ מיט
איין קורצער, אַבער ענערגישער אַנמערקונג:
— „די זשאָרגאַנישע „פּאַלקסלידער“, וואָס גינזבורג און מאַרעק
האַבן געזאַמלט און אַרויסגעגעבן — לידער, אין וועלכע ס'איז ניטאָ
קיין שאַטן פון פּאַעזיע אָדער פון געדאַנק, נאָר בלויז פּלוידעריי —
זיינען די בעסטע עדות, אַז דאָס פּאַלק אין אַלגעמיין האָט גאַרניט
געטראַכט(?) ווירקלעך אויסצוגיסן אין דער שפּראַך זיין האַרץ און
מאַכן זי פאַר אַ שפּיגל פון זיין אינעווייניקסטן גייסט“ . . .

די דריי שורות פעטיט — ווען כ'האב זיי איבערגעלייענט —
האָבן ביי מיר גאָר „אַפגענומען ס'לשון“.

אַט ווי ווייט עס האַלט שוין!

זאָל דאָס זיין בלויז אַ פאַלעמיש מיטל? כ'האָב ניט ס'רעכט צו
צווייפלען אין דער ערלעכקייט פון באקאנטן שריפטשטעלער. —
אַפנים, אחד העם'ן איז טאַקע אין אמתן אוממעגלעך צו פילן עפעס
זאַפטיקס, לעבעדיקס, צאַפלידקס, אַזוי גרויס איז זיין אַפגעריסנקייט
פון דער אוממיטל באַרער ווירקלעכקייט, אַזוי פאַרקנעכט איז שוין זיין
געזאַנק ביי דער קאַלטער אבסטראַקציע . . .

דער באַנד יידישע פאַלקס-לידער — גאַט מיין איינציקער!
דאָס איז דאָך אַ מטמון מיט מאטעריאל פאר דער כאַראַקטעריסטיק
פון דער פאַלקסטימלעכער פּסיכיק, ווי אין אַ לויטער וואַסער האַט די
נשמה פון יידן אין דעם בוך זיך אַפגעשפיגלט, מיט זיין באַציאונג
צום אויבערשטן, צו דער וועלט, צו זיך אַליין . . . בילדער פון
אונזער לעבנסאַרט, יום-טובדיקער און וואַכעדיקער, פון פאַלקס-
לעבן, קהל-לעבן, פאַמיליען-לעבן; אמתע „געפילן פון הייליקייט, פרייד
און טרויער, טרער און זיפץ“ — „אַלץ, וואָס איז ווערט, עס זאָל נאָך
זיך אַ געדעכעניש לאָזן, פאַרבלייבן בירושה די קינפטיקע דורות“ —
אַלץ האַט איר דאָ.

„קיינ שאַטן פון פאַעזיע“ . . . און דאָס, וואָס איז:

אונטער דעם קינדס וויגעלע

שטייט אַ גילדן ציגעלע.

דאָס ציגעלע איז געפאַרן האַנדלען

ראַזשינקעס מיט מאַנדלען . . .

אַדער:

כ'בין אויסגעפאַרן אין אַלע שיפן און אַלע ימען,
כ'האָב געמיינט כ'וועל קריגן קויפן פאַרן יתומל אַ מאַמען,
אין דעם יתומס וויגעלע האַט זיך אַריינגעכאַפט אַ פייער,
ווי אויפן פרייען פעלד אין די שטרוי פון אַ שייער.

איך קלאַג, וואָס איך האָב זיך געבוירן
אויף צרות, אויף אומגליק, אויף שמערץ,
ווען איך האָב דיין פאַטער פאַרלוירן,
ביסטו געווען ביי מיר אונטערן הערץ.
ווען דו ביסט אַרויס פון דיין בליאונג,
איז ער שוין ביי אונדז ניט געווען.

— קיין פאטער, מיין קינד, האסטו ניט, —
ער האט דיך ניט דערלעבט צו זען.

— וואלט איך געווען א פייגעלע
וואלט איך צו אים געפלוויגן,
ניכטי וואלט ער אויך געזען
מיינע פארוויינטע אויגן? . . .

וואלט איך געווען א פישעלע,
וואלט איך צו אים געשוואומען!
אז ער וואלט וויסן מיין ביטער הארץ,
וואלט ער צו מיר געקומען.

די זיידנקלייד וועסטו אויפהויבן,
אונטערן ביימעלע זיך אוועקלייגן;
דאס ביימעלע וועט דיך צודעקן,
די פייגעלע וועט דיך אויפוועקן . . .

שווארצע קארשן רייסן מיר,
רויטע לאזן מיר שטיין, —
שיינע בחורים נעמען מיר,
מיאוסע לאזן מיר גיין.

„קיין שאטן פון געדאנק“ . . . און דאס:

ה' אחד ושמו אחד!
איין אדיר
איז ער אויבן.
איין ברוך
איז ער אונטן.
אונטן, אויבן,
אלע גלויבן,
אלע גלויבן.

אלע זאגן,
אלע ריידן;
ער איז איינער,
איבער אים איז קיינער!

אין מיטן וועג שטייט אַ בוים
און האָט זיך איינגעבויגן;
פאַרט אַ ייד קיין ארץ־ישׂראל
מיט פאַרוויינטע אויגן.
גאַט, מיין גאַט, גאַט, מיין גאַט!
לאַמיר דאַונען מנחה, —
בשעת מיר וועלן פאַרן קיין ארץ־ישׂראל,
וועט זיין אַ גרויסע שמחה!

פאַרוואָס זאָלן מיר זאָרגן,
וואָס וועט זיין מיט אונדז מאָרגן?
לאַמיר בעסער פאַררעכטן,
וואָס מיר האָבן געזינדיקט נעכטן?
נישט זאָרגן און נישט טאָן אַ קרעכץ,
נאָר גאַט דינען, וועלן מיר ניט וויסן פון שלעכטס . . .

דאָס, וואָס איז?
ווען ברענגען ביישפּילן פון קלוגע און שיינע לידער, וואָלט אויס־
געקומען ארויסשרייבן דריי פּערטל פון גאַנצן ספר . . .
און וואָס הייסט — „דאָס פּאָלק אין אלגעמיין האָט ניט געטראַכט
ווירקלעך אויסצוגיסן אין דער שפּראַך זיין האַרץ און מאַכן זי פאַר אַ
שפיגל פון זיין גייטט“ — ?
אַ פּאָלק טראַכט ניט, ווען עס שאַפט. „אלע אויפּרעגונגען ענדיקן
זיך ביי מיר אין פּערזן“ — האָט אַמאַל געשריבן בייַדאָן צו טאַמאַס
מור. דאָסזעלביקע מיט דער מאַסע. יעדעס געפּיל, יעדע איבערלע־
בונג, יעדע דערשיינונג, יעדע געשעעניש רופט ארויס אַ דראַנג צו
דיכטונג, און אַ ליד ווערט געבוירן. דעם פּאָלק האָט ווי געטאָן —
האָט עס אויסגעשריען:

„געוואָלד, וואָס איז דאָס פאַר אַ קלאַג, —
צי דען וועט קיינמאַל ניט ווערן טאָג?“

דאס פאלק פרייט זיך, זינגט עס:

„וואָס מיר זיינען — זיינען מיר,

אַבער יידן זיינען מיר“ . . .

אַלע אַזעלכע לידער צוזאַמען בילדן אַ שפיגל. אַ פּאַלק נעמט זיך ניט פאַר: „כ׳גיי מאַכן אַ שפיגל פאַר מיין גייסט“ — אַ פּאַלק קלייבט ניט: „וועלכע שפּראַך זאַל דער שפיגל זיין?“ — און איז ניט מכריז: „ידיש, זיי דו דער שפיגל!“ — אַ שפיגל אנטשטייט פון זיך, סטיכיש, אומבאַקלערט . . .

און אויב איר ווילט, האָב איך גאַר חרטה דערויף וואָס כ׳האַב פריער געזאָגט, — דער טרוקנסטער מענטש, דאַכט זיך, קאָן נישט בלייבן גלייכגילטיק צו די יידישע פּאַלקסלידער, צווישן וועלכע ס׳איז פאַראַן אַ סך אַזעלכע, וואָס ס׳איז אויף זיי ווי אַנגעמאַסטן עמערוסאַנס אַן אויסדרוק: „שנייד איבער די ווערטער, וועט בלוט ריינען, ווייל זיי זיינען לעבעדיקע און פול מיט אַדערן“. . . מער ניט, אַחד העם האָט זיי ניט אַנגעטאַן דעם כבוד אויפּמערקזאַמער אַדורכצוקוקן, מעשה־אויסטאַקאַרט: קוים האַנדלט זיך וועגן „זשאַרגאַן“ — גילט אַן אוי־בערפלעכלעכע באַציאָנונג; אַ „זשאַרגאַניש“ ווערק, אַז מ׳נעמט אין האַנט, איז דורכאויס מיט הענטשקעס, מ׳זאַל זיך חס־וחלילה ניט פאַר־שמירן די אויסגעפעסטעטע פינגער . . .

קומט צו „זשאַרגאַן“ — מעג מען זיין ניט קאַרעקט אויך. אפילו

אַחד העם דערלויבט זיך אַזאַ „ראיה“:

— וועמען ס׳האַט זיך געטראָפּן צו זען דאָס עקלדיקע העפט פון די זשאַרגאַנישע „ליבע אפּאַריזמען“, וועלכע ה׳ בערנשטיין פון וואַר־שע האָט געזאַמלט און אַרויסגעגעבן אַלס מאטעריאַל פאַר יידישער עטנאָגראַפיע, דער וועט פאַרשטיין, ווער ס׳איז געווען „דאָס פּאַלק“, וואָס האָט אויסגעדריקט זיין „גייסט“ אויף זשאַרגאַן אין „שאַפונגען“ פון דעם מין, וועלכע ווערן ביי יעדער אומה אויך גערעכנט פאַר פּרוכט פון נאַציאָנאַל־גייסט אין אלגעמיין. אויסגעשלאָסן איז גאַר די מעגלעכקייט, אַזעלכע גראַבע „שפּריכווערטער“, וואָס אפילו עמנואל הרומי וואַלט זיך די אויערן פאַר זיי פאַרשטאַפּט, זאָלן באַשאַפּן ווערן דורכן גייסט פון יידישן פּאַלק אין אונדזער „נאַציאָנאַל־שפּראַך“.

כ׳וועל זיך שוין ניט אַפּשטעלן אויף דער לעכערלעכקייט פון דער פאַרזיכערונג, אַז אויף העברעאיש וואַלט אוממעגלעך געווען „גראַבע שפּריכווערטער“. ס׳איז די אַלט באקאַנטע פּסיכאָלאָגיע פון אַן „אתה־בחרתוֹניק“. דער געדאַנק איז אין גרונט פאַלש. פון וואַנען נעמען זיך פרייע פּאַלקס אַפּאַריזמען? דער ווייניק קולטורעלישער המון איז

ניט אַזאַ גרויסער אַטטניס אין „הלכות עסטעטיק“, איז ניט איבעריק מדקדק אין ווערטער, געוויינט אַנצורופן יעדע זאַך ביים נאַמען, דערפון אַנטשטייען שפּריכווערטער, אַפּטמאַל גאַנץ וויציקע און בייסנ-דיקע אין אידייע, נאָר מער ווייניקער וואַלגאַרישע אין אויסדרוק. יעדער לשון האָט אַזעלכע, און ווען העברעאיש איז די אומגאַנגס-שפּראַך פון יידישן המון געווען, האָט געוויס ניט געפּעלט אויך קיין לשון-קודשדיקע „גראַבע פּתגמים“. מ'קאָן ניט זאָגן, אין דער אַל-טער ליטעראַטור אונדזערער, אין דער גמרא, למשל, זאָל ניט זיין אַ היפש ביסל גאַנץ רייזיקאַלישע פּראַזן, וועלכע מ'וואַלט אָן שום שאַדן געקאַנט אַרויסלאָזן . . .

איבעריקנס, אַלס שטיקל פּאַלקלאַריסט, בין איך נאָענטער באַ-קאַנט מיטן יידישן שפּריכוואַרט, און קאָן פּאַרויכערן, אַז אַ גרויסער, אויב ניט דער גרעסטער טייל „פתגמים גסים“, וואָס דרייען זיך אַרום אין תּחום, שטאַמען פון גאַנץ אַריסטאָקראַטישן געבורט: אַראַפּגעקו-מען אין המון פון אויבן, פון די געלערנטע, לומדישע און זאָגאַר משכילישע קרייזן. אינגאָן בערנשטיין האָט סך-הכל אַ צוויי הונ-דערט, און ווייניק באַראַקטעריסטישע, צונויפּגעקליבן, כ'פּאַרמאַג אויך אַ קליינע קאַלעקציע ניט-כשרע שפּריכווערטער. זיי טראַגן אַלע אַ נאַציאָנאַל-יידישן אַנבליק, זיינען דורך און דורך יידיש. מערסטנטיילס זיינען דאָס גראַבע אָדער אויסגעלאַסענע, הגם ניט זעלטן שטאַרק-קלוגע און סאַרקאַסטישע פּאַראַדיעס און טראַוועסטיעס אויף פּסוקים פון דער תּורה, אויף מימרות פון דער גמרא, פון מדרש, פון די תּפּי-לות; טיילמאַל גאַנצע פירושים און פּלפּולים אויף טעמעס פון די זעלביקע קוועלן. אין ישיבה, אין בית-המדרש, אין קלויז, אין חסידיש שטיבל איז דאָס אַלץ אויסגעטראַכט, אַפּגעשטעמפּלט, אַרומגעטאַקט און אַרומגעשליפּן געוואָרן . . .

אַבער ניט דאָס בין איך אויסן. מיך אַרט עפּעס אַנדערש. מיך אַרט, וואָס אַחד העם האָט זיך גראַד אויף דעם העפּט אַפּגעשטעלט. מיך אַרט, וואָס ער מאַכט זיך כלומרשט ניט וויסנדיק, אַז פּאַראַן אַ גרע-סער און וויכטיקער ווערק בערנשטיינס — אַ שיינער באַנד „שפּריכ-ווערטער און רעדנסאַרטן“ — כשרע. אַ באַנד, וועלכער שפּיגלט אין זיך אַפּ גאַנץ געוויסנשאַפּטיק און דייטלעך אונדזער נאַציאָנאַלישן גייסט. אַט דער באַנד גיט דעם גרונט-מאַטעריאַל פאַר יידישער עטנאַ-גראַפיע! דאָס העפּט מיט די צוויי הונדערט „רוסטיקא עט עראַ-טיקא“ איז נאָר אַ טפל. אַז מ'האַלט אין זאַמלען, און ס'וואַרפט זיך דורך אַ ניט גאַנץ ריינס — פאַרשרייבט מען אויך. ס'קומט צונויף. אַ פּאַלקלאַריסט און אַ היסטאָריקער איז פונקט ווי אַ כעמיקער אָדער

א דאָקטאָר: מיאוסט זיך מיט גאַרניט . . . ווירקלעך, פאַרן עטנאָגראַף
איז אינטערעסאַנטיש צו זען דאָס פּאַלק אויך פון דער זייט — אין
דער תּאוּוה, אין נבּוּל-פּה, מיינט ניט, אויך אין דעם שפּיגלט זיך אַפּ
דער גייסט פון פּאַלק; ניט אַלע אומות זענען גלייך אפילו אין שמוץ . . .
ווען באַגעגנט אַזעלכע פּאַלעמישע מיטלען ביי אַזאַ מענטש, ווי
אחד העם, פּאַרדריסט דאָס, ניט טפּל-זאַכן, נאָר תּוּך-זאַכן ברענגט מען
אַלט ראיה — און האָט דער מחבר פון „על פרשת דרכים“ דעם דאָ-
זיקן דיקן באַנד בערנשטיינס פּאַרשוויגן, וואָלט ער, כּלעבן, געמעגט
אויך דאָס דינע העפט צורו לאַזן!

אַקיצור: אַט וואָסער ווערט עס האַבן אַלע דרכים, מיט וועלכע
דער העברעאישער שריפטשטעלער באַמיט זיך דעם אַזוי גערופּענעם
„זשאַרגאָן“ צונישט מאַכן.

צו לייכט זשאַנגלירט ער אויך מיטן באַגריף „באַוואוסטזיין פון
פּאַלקסגייסט“.

אודאי האַבן די אַנשוואונגען פון דער מאַסע אויף געזעלשאַפּט-
לעכע און סאַציאַלישע דערשיינונגען אַ געוויסן אינטערעס, און די
פּילאָזאָפּיע פון דער געשיכטע מוז זיך מיט זיי אויך רעכענען. אַבער
אוממעגלעך איז, שטענדיק זיי צו נעמען „פּשוט כּמשמעם“, בוכ-
שטעבלעך, אָן קריטיק און באַלייכטונג. שוין נישט ריינדיק דערפון,
אַז „באַוואוסטזיין פון פּאַלקסגייסט“ איז זייער אַ שייטערער און דינער
שטאַף, און ניט תּמיד לאַזט ער זיך גרינג אַנטאַפּן מיט די פּינגער.
אַט זינגט אַ פּאַלקס-ליד למשל:

אַמן וואָמן, דאָס איז וואָר,

משיח וועט קומען היינטיקן יאָר . . .

און איבערצייגט איז דער המון, וואָס האָט דאָס ליד באַשאַפּן,
אַז נאָר אַזוי אַרומער וועט די גאולה קומען. — „מ'טאָר ניט דוחה
זיין את הקץ“ — זאָגן זאָגאַר אייניקע ספּערן, איבערהויפט די, אין
וועלכע אחד העם זעט ס'גאַנצע פּאַלק, די אמתע פּאַרשטייער פון
„פּאַלקסגייסט“, — איז דערפון געדוונגען, אַז די אַרבעט פון די אַלע,
ווער עס שטרעבט ארץ-ישראל ווידער צו קאַלאָניזירן, איז אַנטי-
נאַציאָנאַליש?

דאָס „באַוואוסטזיין פון פּאַלקסגייסט“ האַלט אויך, אַז נישט די
ערד אַרום דער זון, נאָר די זון אַרום דער ערד גייט; אַז מאַנטיק איז
אַ שלעכטער טאַג; אַז הושענאַ-רבא קאַן מען זיך זען אַן אַ קאַפּ; אַז
פאַר טראָגן קורצע קליידער שטאַרבן קליינע קינדער . . .

קאטאוועס אין אַ זייט! בכלל איז אַ שרעקלעכער טעות צו זאָגן, אַז די ברייטע מאַסן האָבן ביז איצט געמאַכט עפעס אַ חילוק צווישן די צוויי שפראַכן בנוגע צו זייער נאַציאָנאַלישער באַדייטונג. די השגה וועגן נאַציאָנאַליזם איז פראַדוקט פון דער נייער צייט, אין די יידישע גאַס אַמשפעטסן אַריינגעדראַנגען. נישט מחמת העברעאיש איז „נאַ-ציאָנאַל-שפראַך“ ווערט עס פון פאַלק געליבט און געאַכפערט, נאַר מחמת די קדושה אויף דעם לשון אויסגעגאַסן איז. דאָס איז — „לשון-קודש“ — די שפראַך פון דער תורה און פון די תפילות . . . בעסער: דער העברעאיש-קענער האָט אַ קנאַפּע ווערט געהאַט פאַרן פאַלק; דעם למדן האָט מען געשעצט, דעם תלמיד-חכם, דעם באַנק-קוועטשער; אַ רב האָט מען געגאַרט צו האָבן אין דער משפּחה, אַ גמרא-קעפל האָט מען פאַר אַן איידעם געקויפט . . .

דאָס קינד וועט לערנען תורה;
 פלעצעלעך מיט פוטער וועט'ן אים שמירן,
 אין חדר אַריין וועט מען אים פירן;
 ספרים וועט ער שרייבן,
 אין גוטער און אַ פרומער ייד
 וועט ער אײַה בלייבן . . .

אַט וואָסער אידעאַל עס ווערט געשילדערט אין אַ פאַלקסטומלעך וויג-ליד.

ווי קליין ס'איז געווען דאָס אָרט, וואָס העברעאיש, אַלס העב-רעאיש, אַלס נאַציאָנאַל-שפראַך, האָט אין אַלטן יידישן לעבן פאַר-נומען, איז צו זען דערפון, אַז ריב"ל האָט געמוזט מיט אותות ומופ-תים, מיט מראה-מקום'ס און מיינונגען פון אויטאָריטעטן, באַווייזן און איינדרויבען דעם פשוטן געדאַנק אַז אַ ייד באַדאַרף קענען דאָס לשון . . . די וועלטלעכע, ריין-נאַציאָנאַלישע ווערט פון העברעאיש איז אנערקענט געוואָרן גאַר ניט לאַנג, נעכטן ערשט . . . וועגן „זשארגאָן“ — כ'בין אין אַ גרויסן ספק צי דער „פאַלקס-גייסט“ האָט זיך ווען ניט איז אַפגעגעבן מיט דער קשיא וועגן אָרט און ווערט פון „זשארגאָן“.

אחד העם, אַלס אינטעליגענט פון דעם טיפ, וואָס דער קאַלטער רעפּלעקס איז זיין אייביקער באַגלייטער און טויט מיטן שנידיקן צו-ריר יעדע נאַטירלעכע באַוועגונג — אומפּיאיק איז צו פאַרשטיין, אַז מ'קאַן לעבן אַז אַן אַנאַטאָמיש מעסער אין האַנט, לעבן ווי גאַט האָט

געבאָטן, פריי, מיט פולער ברוסט, ניט גריבלענדיק זיך אין איין גענער פסיכיק, ניט צוקלייבנדיק קיין עטיקעטן צו די אייגענע אברים.

אין „זשארגאָן“ לעבט די מאַסע, און אַזוי ווי זי גיט זיך נישט אָפּ קיין חשובן אין „אַרט און ווערט“ פון בעט, מיט וועלכן זי באַ-נוצט זיך צום אָפּרו, פון ברויט, מיט וועלכן זי שטילט איר הונגער, אַזוי האָט זי ניט געמאַכט קיין חקירות וועגן „זשארגאָן“ . . .

העברעאיש — „הייליק“, זשארגאָן — „וואַכעדיק“, — דער גאַנ-צער אונטערשייד, וואָס די מאַסע האָט געזען.

אַבער ס'גאַנצע לעבן פון מענטשן איז דאָך וואַכעדיק! וואַכע-דיק — דער קאַמף פאַר עקזיסטענץ, וואַכעדיק יעדער אַטעם — נאָר דער אָדער יענער צופעליקער מאַמענט פאַרהייליגט אַ זאָך, וואָס איר אָנהויב איז וואַכעדיק אין בעסטן זין פון וואָרט, ד. ה. נאַטירלעך, ניט געקינצלט, פּראָסט, ווי פּראָסט און אוממיטלבאַריש ס'איז דער שטראַל פון דער זון, דער גערוך פון דער רויז . . . נאַציאָנאַליזם אַליין איז וואַכעדיק, און אמת שטאַרק איז ער נאָר אַלס אַזעלכער!

אַ שפּאַס צו זאָגן: „דעם זשארגאָן האָבן די יידן געהאַלטן פאַר אַן אומגאַנגס-כלי צום שטוב-געברויך“ . . .

אין דעם איז זיין קראַפּט! הלואי וואָלט העברעאיש דאָסזעלביקע געווען — וואָלטן מיר די ביטערע ברודער-מלחמה, דעם אומניצלעכן תהוֹרוֹבוֹהֹודיקן „ריב-לשונות“ נישט געהאַט . . . הלואי זאָל אַלץ, אַלץ, וואָס דינט אונדז איצט פאַר אידעאַל, אַלץ, צו וואָס מיר בוקן זיך — „נאַציאָנאַליזם“, „קולטור“, „יידישע קונסט“, „טעאַטער“ — ווערן ניט מער, ווי אַן אומגאַנגס-כלי צום שטוב-געברויך“ . . . דאָס הייסט דאָך דערגרייכן דעם ציל . . . אַ קלייניקייט: „אין די אַלטעג-לעכע געשעפטן, אין שטוב און אין מאַרק האָט מען זיך באַנוצט מיט דער „געליענער שפּראַך“ . . . דאָס באַטייט דאָך: אויף שריט און שריט, זיבן טאַג אין דער וואַך, פיר-און-צוואַנציק שעה אין מעת-לעת, צווישן מאַן און ווייב, טאַטע-מאַמע און קינדער, צווישן סוחר און קונה, בעל-מלאכה און באַשטעלער, ביים עסן, ביים טרינקען, ביים אָפּרו, ביים פרייטלעך זיך, ביים קריגן זיך . . . זאָלן אַלע אונדזערע קולטורעלישע גיטער אַזוי דורכוויקן ס'פּאַלקס-לעבן, מער ווינטש איך ניט פאַרלויפיק . . . וואָס איז דען, מ'שטיינס געזאַגט, אונדזער גאַנץ אומגליק, אַז ניט דער תהום צווישן אידעאַל און ווירקלעכקייט? אַז ניט די איינגעשרומפּנקייט פון אוממיטלבאַרן לעבן און היפּער-טראַפּיע פון אַבסטראַקטן איבערגעשפיצטן געדאַנק? . . .

ביי די אומות-העולם ניט שכיח זיין קאַן גאַר, אַ מענטש, וואָס

רעדט וועגן אויפלעבונג, זאל זיין אפגעריסן פון דער ווירקלעכקייט.
אזוי פארזונקען אין שטויב פון טרוקענעם פלפול . . .

— — — —

אויף אזוי פיל איז דער מבוזה/דיקער לשון אין אחד העם'ס אויגן
נישטיק, אז גיכער „אלס טעמע פאר א שיינעם פעליעטאן“ האלט דער
פובליציסט די גאנצע „שאלה“ וועגן דער „נאציאנאלער שפראך“,
וואס דערוועקט די לעצטע צייט „הייסע וויכוחים“ אין צייטונגען און
אויף אספות.
כיוועל נאכגעבן אויף א מינוט א געדאנק, אין וועלכן כ'גלויב
אליין נישט:

— אפשר בלאַנדזשען מיר טאָקע? —

און אפילו! — פארט די פרישסטע, די יינגסטע כוואליע אין
אויפלעבונגס-שטראם זיינען מיר, מיט טיפן נאציאנאלישן התלהבות
דורכגעדורנגען, — און צו ברעגעס פון שענערן, געזונטערן, בריי-
טערן לעבן שלאגט די מונטערע, שטורעמדיקע כוואליע! — נישט
מיט חזק-שמייכל דארף וועגן אונדז געשמועסט ווערן! — נאר לא-
מיר זיך נישט געפינען באלידיקט דערפון, וואס מ'גיט אונדז איבער
צו א פעליעטאניסט אין די הענט, ער זאל פון די „פוסטעפאסניקעס“
א „מאכל-מלכים“ פאר די זשארגאן-פרעסער צוגרייטן: קאן דען אג-
דערש אורטיילן א קאבינעט-מענטש, וואס שוועבט אין די פראסטיקע
רוימען פון אבסטראקציע און אינגארירט אינגאנצן די לעבעדיקע ווירק-
לעכקייט? . . .

אינס האט געצוואונגען אחד העם'ן אליין צו נעמען ס'וארט אין
דער „פעליעטאן-שאלה“: דער פחד, וואס א געוויסער טייל „העברע-
איסטן“ האט אנגעהויבן פילן פארן „זשארגאן“. דער מחבר פון מאמר
איז כלומרשט ניט אזוי פארביסן:

— קאן דען זיין, למשל, א מער ווילדע זאך — שרייבט ער —
ווי דאס, וואס אויף נאציאנאלישע יידישע פארזאמלונגען, וואו ס'הערשט
א מישמאש פון כלערליי שפראכן, הערט מען פראטעסטן קעגן גע-
ברויך פון דעם לשון, וואס די מערהייט יידן רעדט עד היום און וועט
אודאי נאך ריידן אויף אים א צוויי-דריי דורות? —

ווי מיר זעען, פליסט אחד העם'ס גוטמוטיקייט נאר פון דער
איבערצייגונג, אז „זשארגאן“ וועט שוין לאנג זיך ניט ארומדרייען
אויף דער וועלט. צו איינעם, וואס טראגט אויף זיך א טויט-אורטייל,
באצייט מען זיך תמיד מיט געוויסער ווייכקייט.

— א סך צענדליקער טויזנטער פון אונדזער המון קענען נישט
לייענען אויף קיין אנדער שפראך אויסערן היימישן „זשארגאן“. זאל

דערפאר ביי זיי צוגענומען ווערן דאָס רעכט אַרויסצוקריגן זיך פון פּינסטערניש, און צו פאַרברייטערן זייער בילדונג און וועלט־אנשווי־ אונג? — מיט אַזעלכע גוטע ריידעלעך דריקט זיך אויס אחד העם וועגן נישטיקן לשון און טאַקע גלייך אויפן אָרט — צעטרעט ער אים מיט די פּיס:

— „מחמת אונדזער אייגענע נאַטירלעכע שפּראַך איז אָפּגעשניטן געוואָרן פון אונדזער מויל, האָבן געקאנט אַנ־ גענומען ווערן ביי אונדז אַלע שבעים לשון און כל מיני זשארגאַנען — צווישן זיי אויך דער. אָבער קיין איינער קאָן זיך ניט איינװאַרצלען אין אונדזער נשמה. אַ לשון גייט אַוועק, און אַ לשון קומט אָן — אַלץ נאָך באַדערפעניש פון דער שעה; אַלע זיי געברויכן מיר, און אַלע זיינען זיי אונדז פּרעמד; אַלצאיינס איז אונדז, וועלכע הערשט היינט, און וועלכע וועט הערשן מאָרגן, די נאַציאָנאַלישע שפּראַך דער־ לייגט ניט און פאַרדינט ניט פון דעם חילוף. זי קאָן ניט קאָנקורירן מיט זיי אין זייער גבול, און דאדורך טאַקע קאָנ־ נען זיי אויך ניט קאָנקורירן מיט איר אין איר גבול.

„לאַז מען שרייבן און שרייבן גוטע ביכער אויף זשאַר־ גאַן, און לאַז דער המון ליינען און בילדן זיך. קיין „נאַ־ ציאָנאַלישע ליטעראַטור“ וועט מען אין דער שפּראַך ניט באַשאַפן. וואָס ס'איז ראוי פאַרהיט צו ווערן לדורות — וועט פאַרהיט ווערן אין העברעאישער איבערזעצונג, אַזוי ווי ס'איז פאַרהיט געוואָרן ספרים, געשריבענע אויף אַראַביש און אַז. וו. — דאָס איבעריקע וועט פאַרגעסן ווערן צוזאַמען מיטן זשארגאַן — גלייך ווי גאַר אויף דער וועלט נישט גע־ ווען. קאָן דען עמיצער זיין אין ספק, אַז דער זשארגאַן אַליין מוז פאַרגעסן ווערן נאָך אין צוויי־דריי דורות אַרום?“ נישקשהדיקע פאַרציע! — געהערט אַ זאַג: „אַ לשון גייט אַוועק און אַ לשון קומט אָן, און אַלע זיינען אונדז פּרעמד, און אַלץ איינס איז אונדז, וועלכע הערשט היינט, און וועלכע וועט הערשן מאָרגן“. . . אפילו אַ דירה, ווען אַ מענטש דינגט זיך און וואוינט אין איר אַפּ אַ צייט, ווערט זי אים געוויסערמאַסן טייער. . . מכל־שכן אַ שפּראַך פאַר אַ פּאַלק!

צוויי טויזנט יאָר — נישט קיין קליינער מהלך, און אַן אומה, וואָס לעבט אַזוי לאַנג, מוז אויסשטיין „קאַלטס און וואַרעמס“. קיין חידוש, אַז אַ סך לשונות האָבן אין אונדזער אומענדלעכן וואַנדערן זיך אַדורכגעוואָרפן. דערפון איז, אָבער, נאָך נישט גע־

דרונגען, אז די באציאונג פון יידישן פאלק צו זיי איז געווען אזא אפאטישע.

וואס הייסט: א שפראך נעמט זיך אן צווישן א מענגע מענטשן? — דאס הייסט: זי וויקט אדורך זייער גאנץ לעבן, פארלאזט ווארצלען אין זייער קאלעקטיווער נשמה! . . . זי קאן מיט דער צייט פאר-שווינדן, ארויסגעשטופט ווערן פון אן אנדערער, אבער כל-זמן זי איז נאך אויף דער צונג פון די פאלקס-מאסן, — ליב, טייער מוז זי זיי זיין. א נאציע, וועלכער ס'איז „אלצאיינס, וואסער שפראך הערשט היינט, און וואסער עס וועט הערשן מארגן“, איז געגליכן צו א פראס-טיטוטקע, און ניט מיר זיינען אזא נאציע!

ס'רעדט זיך נאר אזוי: „א לשון גייט אוועק, א לשון קומט אן“ — הונדערטער מיט יארן געדויערט דער פראצעס! יעדער פון די „שבעים לשון“, וואס האבן אונדז שוין באגלייט אין אונדזער שווערן וועג, האט איבער צענדליקער דורות געהערשט. אמקורצסטן און אמשוואכסטן איז, דאכט זיך, געווען די שליטה פון פראנצויזישן „זשארגאן“, אויף וועלכן נאר א קליין הייפל יידן האט גערעדט, דאך, האט אויך דער געליהענער לשון ניט מיטאמאל ארויסגעגליטשט זיך פון יידישן לעבן. לאנג נאכן גירוש-צרפת האבן יידישע קהילות אין אונגארן נאך גע-שריבן ספרים אינם פאריידישטן פאריזער דיאלעקט . . . נישט נעכטן זיינען די גוליס-ספרד געקומען קיין טערקיי, דאך עקסיסטירט נאך צווישן זיי די שפאניאלישע שפראך, דערביי — האלט זיך גאנץ פעסט, הגם ניט מיליאנען, נאר בסך-הכל א פאר הונדערט טויזנט מענטשן לעבן אין אים.

ניין, צו פרימיטיוו טייטשט אויס אחד העם היסטארישע דער-שיינוגען: יעדע פון די שפראכן, וועלכע מיר האבן ווען נישט איז געברויכט, האט בשעתה געקעניגט אין דער פאלקס-נשמה. דער אומ-דערבארימדיקער גאנג פון די אביעקטיווע פארהעלטענישן האט איינע פון טראן אראפגעווארפן, א צווייטע אויף איר ארט ארויפגעפירט — דער ווילן פון פאלק — כ'בין אין דעם איבערצייגט — ווען פון אים אליין זאל די זאך אפהענגען, וואלט באשטימט נישט מסכים געווען אויף אזעלכע אפטע חלופים.

כ'מוז ענערגיש פראטעסטירן קעגן דער אויבערפלעכלעכער בא-לייכטונג פון דער פאלקס-פסיכאלאגיע אין מאמר „ריב לשונות“. מיר זיינען דורכאויס נישט אזעלכע ציגיינער אין דער שפראכן-פראגע, און ווייניקער ווי אלץ איז אונדזער אומה גלייכגילטיק צום איצטיקן „זשאר-גאן“.

אחד העם האט די טבע אנצופרעגן ביים „באוואוסזיין פון

פאלקס־גייסט" — לאַז ער געדענקען, אַז דער המון־עם האָט געקרוינט
די שפּראַך מיט די נעמען — „מאַמע־לשון“, „ייִדיש“ . . .
„ייִדיש“ — פון וואָרט „ייד“.

— „ער וויל ניט ריידן קיין וואָרט ייִדיש!“ — איז די ערגסטע
אַטעסטאַציע, וואָס דאָס פּאַלק גיט איינעם, און פאַרשטיין דאָרף מען
די פּראָזע כּמעט: „ער איז אַ מומר להכּעים“ . . .

כּהאַב פּיינט כל מיני „טרעפענישן“. ס'איז מיר זייער נישט אַנ־
גענעם צו פּאַלעמיזירן אויך וועגן דער צוקונפט פון „זשאַרגאַן“. כּמוֹ,
אַבער, קאַנסטאַטירן: די טענדענץ פון דער עפּאַכע איז דורכאויס נישט
אַזעלכע, דער לשון זאָל קאַנען אונטערגיין אין משך פון צוויי־דריי דורות.
קודם כל: צווישן אַלע „געליהענע“ אומגאַנגס־שפּראַכן אונדזערע,
אַפּגעשטאַרבענע און לעבעדיקע, איז ייִדיש די ערשטע און איינציקע,
אויף וועלכער מיליאָנען ריידן . . . מיליאָנען — דאָס איז קיין שפּיִ-
לעכל . . . דרך־אַרץ פאַר אַזאַ לשון!

אַ שפּראַך, וואָס לעבט אין מויל פון מיליאָנען, צו שטאַרקע
וואָרצלען פאַרמאַגט, זי זאָל אימשטאַנד זיין אַזוי לייכט אויסגעראַטן
צו ווערן.

דער באַוואוסטיזניקער נאַציאָנאַליזם, וואָס פּאַנאַדערשפּרייט זיִי-
נע פּליגל אויף דאָס מאַדערנע ייִדישע לעבן, האָט פיל מיטגעוויקט,
די וואָרצלען זאָלן נאָך מעכטיקער ווערן, און איז עלול זיי נאָך און
נאָך צו פאַרפעסטיקן.

אחד העם איז מסכים, מ'זאָל דעם המון־עם בילדן אין „זשאר-
גאַן“. ביי דעם שריפטשטעלער געפינט נאָך צוטרויען די אַלטע נאַ-
איווע מיינונג, אַז אַ שפּראַך קאַן זיין בלויז אַ מיטל צו עפעס זייטיקע
צוועקן. ניין! דער לשון אין וועלכן אַ פּאַלק באַקומט זיין גייסטיקע
שפּייז, ווערט דורך דעם גופא פאַרהייליקט, און די נשמה פון די
מאַסן אַזוי פעסט מיט אים באַהעפט זיך, אַז אוממעגלעך איז דער-
נאָך דעם בונד לויז צו מאַכן . . .

„לאַז מען שרייבן און שרייבן גוטע ביכער אויף זשאַרגאַן“ —
אַבער דורך דעם וועט דער „זשאַרגאַן“ אַליין אַלץ רייכער, אַלץ טי-
פּער, אַלץ פּיינער, אַלס שפּראַך, ווערן. זיין קולטורעלישע ווערט וועט
שטייגן, און אויך ס'אַרט, וועלכעס ער פאַרנעמט אין אונדזער נאַציאָ-
נאַלישן לעבן.

אַרץ־ישׂראל — דאָס איינציקע לאַנד, וואו העברעאיש האָט די
האַפענונג אויפצולעבן אַלס אומגאַנגס־שפּראַך. דאָרט איז עס אַ באַ-
דערפעניש אין פּראַקטישן לעבן: יידן קומען זיך צונויף — מאַרבע
פּנות העולם; איינער דעם צווייטן פאַרשטייט נישט; — דער טער-

קישער רעדט שפּאַניאַליש, — דער רוסישער — יידיש, דער תּימנער — אַראַביש, דער בוכאַרער — סאַרטיש, דער פּאַלאַש — געזיש . . . אונדזער אַלטע נאַציאָנאַלישע שפּראַך איז דער נייטראַלישער באַדן, וואָס פאַראייניקט אַלע, פּונדעסטוועגן — בין איד זיכער — זאָל מאַרגן זיך אָנהויבן אַ מאַסן־עמיגראַציע פון אייראָפּעאישע יידן קיין פּאַ־לעסטינע — אפילו דאָרט, וואו העברעאיש, אַלס אומגאַנגס־שפּראַך, איז אַ מוז — וועט דער „זשאַרגאָן“ ביי זיין שטאַרקער קראַפט בלייבן, אויך אין וויגל פון אונדזער קולטור וועט „מאַמע־לשון“ געוויס גע־העריקע אנערקענונג באַקומען

נאָר לאַז שוין זיין, ווי אַזד העם וויל, לאַז זיין — דעם „זשאַר־גאַן“ דערזעלביקער גורל דערוואַרט, ווי אייניקע אונדזערע פּריער־דיקע אומגאַנגס־שפּראַכן, אויף וועלכע ניט מיליאָנען, נאָר קליינע מאַסן גערעדט האָבן.

מיר דאָרפן, אָבער, דערפון גאָר ניט טראַכטן אפילו. ביי היינטיקן טאַג, יידיש — אַ לעבעדיקער לשון איז, און מיר אים ליבן, מער גייט מיך ניט אָן!
צום טייוול דער קאַלטער רעפּלעקס, וואָס לאַזט נישט לעבן, וואָס ווייסט נאָר — פאַרניכטן, פאַרניכטן — נישט בויען . . .
שוין זשע איז דאָס יידנטום נאָר אַ טויטער קערפּער, און אַ ייד זיין — הייסט, זיך אַליין צוליב אַרבעט־אַלאַגישע צוועקן פאַלמעסן? . . .
און נישט אמת איז, אַז „ספרות לאומית“ וועט אין „זשאַרגאָן“ ניט געשאַפן ווערן . . . זי איז שוין פאַראַן!

אַ שלום־עליכם, אַלס פאַרשטייער פון נאַציאָנאַלישן זשעני, איז, כּלעבן, נישט קלענער, ווי אַנדערע גרויסע מענער, וואָס האָבן אויף העברעאיש געשאַפן.

ווערק, וואָס גיבן אַזאַ מערקווירדיקן סינטעז פון פּאַלקס־לעבן אין אַ באַשטימטער עפּאָכע און פון נאַציאָנאַלישן כאַראַקטער אין זיינע היסטאָרישע גרונט־שטריכן — שלום־עליכםס ווערק זענען אַזעלכע — גייען אַריין אין אוצר פון די אינטימסטע נאַציאָנאַלע שאַפונגען.

און זאָל אונדזער מאַמע־לשון אַמאָל יאָ אַלס אומגאַנגס־שפּראַך פאַרשווינדן — די ביכער וועלן פאַרבלייבן אין די נאַציאָנאַלישע שאַץ־קאַמערן — און ניט איבערזעצטערהייט! — אַזוי ווי פיל יידישע ספרים זיינען ביז אויף היינטיקן טאַג פאַרבליבן אין זייער אַראַמישן אַריגינאַל . . .

ניט די שפּראַך — דער אינהאַלט פאַראייביקט אַ ספר . . .

וואַרשע, אַפּריל 1910.

די שפראכן-פראגע ביי יידן

פון חיים נחמן ביאליק *

. . . איך וויל היינט ווידמען מיינע רייד צו דער שפראכן-פראגע

ביי יידן.

איר אלע ווייסט וויפיל הייס בלוט די דאזיקע פראגע האט אריינגעבראכט אין אונדזער לעבן. זי האט פשוט פארגיפטעט די לופט פון אונדזער וועלט, און זי איז א שטערונג סיי פון געזעלשאפטלעכן שטאנדפונקט, סיי פון נאציאנאלן שטאנדפונקט. און שטעלט אייך אליין פאר: מענטשן טראגן דא אריין אלערליי זיערע אמביציעס און נייגונגען, אבער קיינער האט זיך נישט באמיט אריינצוטראכטן אין דער פראגע פון א ריין היסטארישן שטאנדפונקט! אבער באמת איז דאך גאר די גאנצע זאך נישט אנדערש ווי א ריין היסטארישע דער-שיינונג, און מען קאן זי נישט באהאנדלען אדער באטראכטן ווי נאר מיט גענויע היסטארישע מעטאדן. ווארום א שפראך איז, סוף כל סוף, ניט נאר א היסטארישע קאטעגאריע! עס איז אויך גוט באקאנט, אז עס זיינען פאראן און עס ווערן ארויסגערוקט שטענדיקע באשטימטע און גענויע געזעצן, טיילמאל אפילו אייזערנע געזעצן, וועלכע ווירקן ביי דעם אדער יענעם פאלק אין דער צייט ווען א שפראך זאל זיך איינפלאנצן אדער זאל זיך אויסווארצלען.

דאס יידישע פאלק האט אין משך פון זיין עקסיסטענץ א סך מאָל געענדערט זיין שפראך. די ערשטע און נאטירלעכע שפראך ביי יעדן פאלק, איז די שפראך, וואָס מען געדענקט נישט ווי אזוי זי האט זיך אָנגעהויבן, וואָס דאָס פאלק איז צוזאַמען מיט איר געבוירן געוואָרן, ווען ס'איז אוממעגלעך צו באשטימען דעם טאָג ווען דאָס פאלק האט אָנגענומען, אָז עס איז זיין שפראך — פונקט אזוי ווי אַ קינד געדענקט נישט ווען עס איז געבוירן געוואָרן. אָבער, וואָס זעען מיר ביי יידן, פונקט אזוי ווי ביי מאַנכע אַנדערע פעלקער, אָז פלוצלונג קערט זיך אָפּ דאָס פאלק פון זיין ערשטער נאציאנאלער שפראך, טוישט זי אויס אינגאנצן אַדער טיילווייז אויף אַן אַנדערער

* געדרוקט אין „דברים שבעל-פה“, תל-אביב, תרצ"ה, באנד 2,

זו. 157-142, איבערזעצט דורך מיר.

שפראך, אָדער לאָזט זי איבער ווי אַ בוך־שפראַך, אָבער אין דער פראַקטיק רעדט עס און לעבט זיך אויס אין אַן אַנדערער שפראַך. ביי יידן האָט דאָס, ווי באַקאנט, געטראָפן שוין אַ סך מאל. איין שריפטשטעלער האָט אויסגערעכנט און געפונען, אַז אין פאַרלויף פון זייער געשיכטע האָבן יידן געענדערט זעכצן מאל זייער שפראַך. איך ווייס ניט אויף וויפיל די דאָזיקע ציפער איז גענוי. יענער שריפט־שטעלער האָט זיך אַליין גאַרנישט אָפגעגעבן מיטן פראַבלעם אַז און פאַר זיך, נאָר ער האָט עס בלויז דרך אַגב באַרירט, און איך ווייס נישט אויף וויפיל ער איז אַ ספעציאַליסט אין דער פראַגע און אויף וויפיל מען קאָן זיך אויף אים פאַרלאָזן. אלנפאַלס, איז קלאַר, אַז יידן האָבן אַ סך מאל געענדערט זייער שפראַך. אין זייער וואַנדערונגס־וועג איבער אַלע עקן וועלט האָבן זיי שטענדיק אויפגענומען די שפראַך פון יענעם פאַלק וואו זיי האָבן זיך באַזעצט צייטווייליק אָדער אויף שטענדיק. און ווען זיי האָבן שפעטער געענדערט זייער וואוינ־אַרט און האָבן אויסגעוואַנדערט אויף אַן אַנדער פלאַץ — האָבן זיי ווידער געענדערט זייער שפראַך, און אַזוי איז עס אַלע מאל געשען. יידן האָבן שטענדיק געהאַט אַ „גוטן מאַגן“ צו פאַרדייען די פּרעמדע שפראַכן, און אויך אַריינצוגעבן אין זיי עפעס פון זייער גייסט און זיי אַזוי ענדערן ביז עס איז געוואָרן זייער „אייגנס“, אַ גאַנץ נייע דערשיינונג. און עס איז נישטאָ קיין ספק, אַז דאָס גאַנצע פראַב־לעם פאָדערט אַ גרינגלעכן און ערנסטן שטודיום: פאַרוואָס און ווען האָבן יידן פאַרלאָזט די אָדער יענע שפראַך און ווען האָבן זיי אַנ־גענומען די נייע שפראַך. צו אונדזער באַדויער, האָט מען ביז איצט גאַרנישט געטאָן וועגן דאָזיקן שטודיום, און דערווייל גייען מיר נאָך אַרום און דיסקוטירן אין דער שפראַכן־פראַגע פון אינדיווידועלן אָדער פאַרטיי־שטאַנדפונקט. אָבער פונקט אַזוי ווי עס איז נישט מעגלעך צו שניידן זייד מיט אַ האַק און האַקן האַלץ מיט אַ שערל — ווייל יעדע זאך האָט זיך איר ספעציעלן אינסטרומענט — פונקט אַזוי איז אוממעגלעך צו לעזן וויסנשאַפטלעכע פראַבלעמען מיט נישט־וויסנ־שאַפטלעכע מעטאָדן. מען קאָן פאַר קיין פאַל נישט מאַכן די שפראַכן־פראַגע פאַר אַ פאַרטיי־ענין. מיר האָבן פאַר זיך אַ ריין היסטאָרישע דערשיינונג, און כדי זי צו פאַרענטפערן, דארפן מיר זיך באַנוצן מיט אַ היסטאָרישן מעטאָד, און נאָר אַזוי נאָך וועלן מיר קאָנען דער־גרייכן צו דעם צו וואָס מיר שטרעבן.

קיינער האָט זיך ניט באַמיט אויסצורעכענען גענוי וויפיל שפראַכן דאָס יידישע פאַלק האָט שוין געביטן. די ציפער פון 16, ווי גע־זאָגט, איז אַ צופעליקע און מען קאָן זיך אויף איר נישט שטיצן. עס

וועט אבער זיין א גרינטלעכער טעות צו באשטימען, אז אונדזער פאלק האט געהאט נאָר צוויי „יידישע“ שפראַכן, דהיינו: אונדזער יידיש און די וועלכע מען רופט שפּאַנאַליש. פּאַקטיש האָבן מיר גע- האָט אַ סך מער. נאָך היינט געפינען מיר רעשטלעך פון אַ סך „זשאר- גאַנען“. נאָך מיט פּערציק יאָר צוריק האָט אַ רייזנדער, וועלכער האָט באַזוכט אַ קליין שטעטל אין איטאַליע, דערציילט, אז אירע יידן ריידן אַן „איטאַליענישן יידיש“. מיר האָבן אויך איצט אַן אַמעריקאנער יידיש, אַן אַראַבישן, פּערסישן און אַן אַראַמעאישן. אין די צייטן פון רש"י האָט אויך עקסיטירט אַ פּראַנצויזישער יידיש, און עס איז דאָ אַ מיינונג, אז אין די צייטן פון דער אלעקסאַנדערישער פּערי- אַדע האָבן מיר אויך געהאַט אַ גריכישן יידיש אין וועלכן עס איז געשאַפן געוואָרן אַ גרויסע ליטעראַטור פון אַן אייביקן ווערט. צווישן די יידן אין קאַזאַקאַ גייט אויך אַרום אַ „טאַטערישער יידיש“, און עס זיינען זיכער געווען אַנדערע „יידישן“, וועלכע זיינען אין פּאַרלויף פון די יאָרן אונטערגעגאַנגען און מען ווייסט נישט קיין זכר פון זיי. דוכט זיך, אַלזאָ, עס איז כדאי די זאָך צו לערנען און שטור- דירן, וואָס זיינען אַזעלכע די סיבות, וואָס האָבן געצוואַנגען די יידן אַוועקצוגיין פון איין שפּראַך און אַריבערגיין אין דער אַנדערער שפּראַך, וואָרום עס איז דאָך נישטאָ קיין ספק, אז עס איז אַ טראַגישע דערשיינונג פאַר אַ פּאַלק כסדר צו ענדערן זיינע שפּראַכן. דאָס איז דאָך ממש ווי אַ גלגול; מען דאַרף אַריבערפירן די נשמה פון איין קערפּער אין אַן אַנדערן. דאָס איבערגיין פון אַ פּאַלק פון איין שפּראַך צו אַן אַנדערער איז אזוי ווי די איבערוואַנדלונג פון אַ נשמה פון איין קערפּער אין אַן אַנדערן. אַזעלכע איבערוואַנדלונגען קומען נישט פאַר אַן שרעקלעכע ליידן, דאָס איז אַ שווערער, ביטערער פּראַצעס, וואָס איז פאַרבונדן מיט ביטערע און שרעקלעכע יסורים, און די נשמה פאַרלירט אַ סך פון זיך אין יענעם מאַמענט.

אַט די דאָזיקע טיף-טראַגישע דערשיינונג וואָלט געדאַרפט באַ- האַנדלט ווערן שטרענג אַביעקטיוו, נאָר פון ריינעם היסטאָרישן שטאַנד- פונקט, און מען טאַר דערפון פאַר קיין פאַל נישט מאַכן קיין „טאַג- פּראַגע“ מיט די אלע פּלאַנטערנישן און שטרויכלונגען, וואָס זיינען דערמיט פאַרבונדן. דאָס איז אַ ריין היסטאָרישע פּראַגע, און אזוי דאַרף מען זי באַהאַנדלען און ארויסטראַגן אַן אורטייל וועגן איר. אמת, אַז די קראַפט פון ווילן איז גרויס און ער איז אויך אימשיטאָנד צו אַנטשיידן. אַבער ווען איז דאָס גערעדט? ווען די געזעצן פון דער נאַטור העלפן אים צו. אַבער קעגן דער נאַטור איז נישטאָ קיין ווילן אויף דער וועלט, וואָס קאַן זיך אַקעגנשטעלן. דער ווילן דעצידירט נאָר

דעמאלט ווען ער פאסט זיך צו צו די טענדענצן פון דער היסטאריע.
קעגן דער היסטאריע — וועט ער נישט אויסהאלטן?
צו אונדזער באדויער, ווי איך האב געזאגט, האבן מיר נאך נישט
קין פארשערישע ארבעט וועגן די גלגולים פון די שפראכן ביי אונדז.
מאכן אזא ארבעט אויף איין פוס, קאן מען נישט. אבער, פונדעסט-
וועגן, אויף וויפיל צייט וועט מיר דערלויבן, וועל איך פרואוון עפעס
ארויסצוזאגן וועגן דעם. אפשר וועלן מיר סוף כל סוף צוקומען צו
געוויסע אויספירן.

ווי א שרייבער וועט מיך קיינער נישט חושד זיין, אז איך בין
נישט אביעקטיוו אין דעם פראבלעם. איך בין קיינמאל נישט גע-
ווען קיין קעגנער פון יידיש. פארקערט, עס איז געווען א צייט וואס
איך האב אליין געשריבן יידיש. איך האב זיך קיינמאל נישט אריינגע-
געמישט אין דעם שפראכן-קאמף, און דעריבער האב איך נישט קיין
פערזענלעכע אדער פארטייאישע אמביציעס. איך קאן מיט א ריין גע-
וויסן באהאנדלען דאס פראבלעם. איך וועל זיך שטיצן נאר אויף
דער היסטאריע און אירע דערפארונגען. דאס דאזיקע פראבלעם דארף
און קאן נאר באהאנדלט ווערן פון א היסטארישער פערסעפעקטיוו,
און פון דער פארגאנגענהייט וועלן מיר מאכן פארגלייכן פאר דער
צוקונפט.

עס איז אינטערעסאנט צו וויסן צי די שפראכן-פראגע אין אונ-
דזערע טעג איז די ערשטע אין אונדזערע היסטארישע איבערלע-
בונגען און איז אנשטאנען בלויז אין די לעצטע צוואנציק יאר, אדער
אויך אין די פריערדיקע עפאכעס, ווען מען האט געביטן א שפראך,
איז אזא פראגע ארויפגעשוואומען און אויפגעקומען אין אונדזער
יידישער וועלט? האט מען אויך דעמאלט, אין די פריערדיקע עפא-
כעס, אריינגעטראגן באוואוסטזיניקייט און ווילן אין דאזיקן פראב-
לעם ווי מען טראגט עס איצט אריין? זיינען פאראן רעשטלעך פון
אזעלכע אמאליקע שפראכן-קאמפן פון דעמאלט ביז היינט?

אויף וויפיל איך ווייס, האבן מיר נישט אין אונדזער ליטערא-
טור אזעלכע רעשטלעך. אויף וויפיל עס איז דערפון צו דרינגען,
אז אזא פראבלעם איז בכלל נישט געווען אין דער יידישער וועלט,
איז שווער צו זאגן. אבער וועגן איין שפראך האבן מיר יא געוויסע
ידיעות און אנוואונקען, אז עס איז ארום איר פארגעקומען אזא קאמף;
דאס איז די שפראך, וועלכע איז געווען זייער נאענט צו יידן. איך
מייך — די אראמעאישע שפראך, וועלכע יידן האבן אנגעהויבן ריידן
נאך אין דער צייט פון ערשטן בית המקדש. אין אונדזער אלטער
ליטעראטור זיינען דא א סך רמזים, וואס זאגן עדות, אז אין פאר-

שידענע קרייזן האָבן זיך, קענטיק, אָנגעהויבן פאַרמירן האַרציקע באַציאונגען צו דער אראמעאישער שפראַך. מיר געפינען דעריבער נישט אומזיסט אין תלמוד אַזאַ מין אויסדרוק, ווי „זאַל דאָס לשון סורסי (אַראַמעאיש) נישט זיין לייכט אין דינע אויגן“. דער דאָר זיקער אויסדרוק ווייזט דייטלעך אויף אַ באַציאונג פון כבוד און ליבע צו אַט דער שפראַך און מען הערט דערפון אַן אַפּקלאַנג פון האַרציקער און אינטימער נאַענטקייט. פון דער אַנדערער זייט אָבער געפינען מיר סיי אַ נעגאַטיווע און סיי אַ גרינגשעצנדיקע באַציאונג צו אראמעאיש. אַזוי דריקט זיך אויס איין געלערטער וועגן איר, אַז „די מלאכים באַהעפטן זיך נישט מיט אים, ווייל זיי פאַרשטייען נישט קיין אראמעאיש“. וואָס דאָס מיינט צו זאָגן, אַז עס איז אַ נידע־ריקע שפראַך. אַן אַנדערער געלערטער שטעלט אַוועק אזא פראגע: „צו וואָס דאַרף מען אין ארץ ישראל די סורסי שפראַך? אַדער לשון קודש אַדער גריכיש?“. דעמאָלט איז ארץ ישראל געווען אונטער דער גריכישער הערשאַפט, און יענער געלערטער זעט נישט קיין מאַטיוו פאַרוואָס מען זאָל זיך באַנוצן מיט אראמעאיש, וואָס איז נישט די נאַציאָנאַלע שפראַך און נישט די לאַנד־שפראַך. ווידער אַן אַנדערער געלערטער פרעגט: „צו וואָס דאַרף מען אין בבל אראמעאיש? אַדער לשון קודש אַדער פערסיש?“. מיט אַנדערע ווערטער: וואָס דאַרף מען די פרעמדע שפראַך אין די דאָזיקע אַנדערע לעבנס־באַדינגונגן געז? אַהער אַדער אַהין: אַדער די נאַציאָנאַלע שפראַך אַדער די לאַנד־שפראַך! דאָס דערמאָנט אַן די, וואָס פלעגן זיך אין רוסלאַנד אויסדריקן „עברית אַדער רוסיש“. אַלנפאַלס, זעען מיר, אז עס זיינען געווען פאַרשידענע מיינונגען וועגן דער אראמעאישער שפראַך, וואָס איז דעמאָלט געווען די אומגאַנגס־שפראַך פון יידישן פּאַלק. אייניקע זיינען פאַר איר פּאזיטיוו, אַנדערע נעגאַטיוו.

אַלנפאַלס, איז דאָס אַ פאַקט, וואָס מען קאָן נישט פאַרבאָרגן, אַז די אראמעאישע שפראַך האָט זיך איינגעוואַרצלט ביי יידן פון אַלטע צייטן און האָט געשלאַגן שטאַרקע וואַרצלען אין לעבן פון פּאַלק. נאָך אין דער תורה געפינען מיר אַ צייכן פון איר ווי „יגר שהדותא“, און שפעטער ביי פאַרשידענע נביאים. און דאָס איז נאָך נישט אַלק, מיר האָבן דאָך גאַנצע ספרים פון נביאים, וואָס זיינען געשריבן גע־וואָרן אין אראמעאיש, ווי „דניאל“ און „עזרא“. דערפון קאָן מען זען, אַז אין יענער צייט איז אראמעאיש געווען שטאַרק פאַרשפּרייט צווישן פּאַלק און האָט באַהערשט אפילו די פירער פון פּאַלק און אירע בויער. אויף וויפיל אראמעאיש איז געווען פאַרשפּרייט אין מויל פון פּאַלק נאָך אין דער צייט פון ערשטן בית המקדש קאָן

עדות זאגן די לעגענדע, אז די יידן זיינען פארוואַגלט געוואָרן קיין
בבל דערפאַר, ווייל זיי האָבן דאָרט גערעדט אראמעאיש, וועלכע איז
נאָענט צו העברעאיש און די אבות האָט עס געקענט. און די גמרא
טייטשט עס אויס דורך אַ משל: צו וואָס איז די זאך געגליכן? צו אַ
פּרוי אויף וועלכער איר מאַן האָט געצאָרנט און זי אָפּגע'גט און זי
איז צוריק אַוועק צו אירע עלטערן. אַזוי איז מיט דער כנסת ישראל,
ווען גאָט האָט זיך אויף איר אָנגע'ברוגז'ט און האָט זי פאַרטריבן,
איז זי אַוועק צוריק קיין בבל, וואו מען האָט גערעדט אראמעאיש.

שוין אין דער צייט פון צווייטן בית המקדש האָט דאָס גאַנצע
יידישע פּאָלק אין ארץ ישראל גערעדט נאָר אראמעאיש. און נישט
נאָר דאָס, נאָר אַלע דאָקומענטן זיינען דעמאָלט געשריבן געוואָרן
אין אראמעאיש, און אייניקע פון זיי האָבן אפילו ביז צו אונדזערע
טעג איינגעהאַלטן זייער אראמעאישע פאַרם, ווי די כתובה און דער
גט. די העברעאישע שפראַך האָט געהערשט נאָר אין די העכערע
קלאַסן, צווישן דער אינטעליגענץ און די סנהדרין, אין די אָפּיציעלע
שריפטן און אין די קאָמענטאַרן פון די חכמים. אָבער די דאָזיקע
קאָמענטאַרן זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אין אראמעאיש כדי דאָס
פּאָלק זאָל זיי פאַרשטיין, און נישט נאָר די פּאָלקס-מאַסן אַליין
האָבן גערעדט אראמעאיש, נאָר אפילו די תלמידי חכמים פון יענער
צייט; אַ סך פון זיי האָבן אפילו מער אָדער ווייניקער פאַרגעסן העב־
רעאיש, ווי מיר געפינען, אַז די דינסט פון רבי האָט געגעבן צו
פאַרשטיין און דערקלערט זיינע תלמידים העברעאישע ווערטער פון
וועלכע זיי האָבן שוין ניט געוואוסט דעם טייטש און באַדייט.

אויף וויפיל עס האָט זיך אין יענער צייט איינגעוואַרצלט אין
דעם פּאָלקס-לעבן פון ארץ ישראל די אראמעאישע שפראַך, קאָן
מען זען פון די פארשידענע אויסגראַבונגען, וועלכע אנטפלעקן פאַר
אונדז אַ מאַסע דאָקומענטן און שריפטן פון יענער צייט, וואָס זיינען
געשריבן אין אראמעאיש. דאָס אראמעאישע איז אַריינגעדרונגען טיף
אין דער נשמה פון פּאָלק און האָט דאָרט גענומען הערשן פולשטענדיק.
אמת אַז אפילו דעמאָלט האָט העברעאיש נישט אויפגעהערט צו זיין
אויך די רייד־שפראַך, אָבער נאָר אין אַ באַגרענעצטער מאָס. דער
גרעסטער טייל פון פּאָלק האָט גערעדט אראמעאיש.

און ווען די יידן זיינען ווידער פאַרטריבן געוואָרן פון זייער לאַנד
און אַ סך האָבן אויסגעוואַנדערט קיין בבל, וואו עס האָט דעמאָלט
געהערשט אַן אַנדערע לאַנד־שפראַך, האָבן זיי פונדעסטוועגן דאָרט
ווייטער גערעדט אראמעאיש, און דער „תלמוד" איז אין זיין גרעסטן
טייל געשריבן געוואָרן — אייגנטלעך, גערעדט (ווייל דעמאָלט איז ער

דאך נאך געווען א מינדלעכע תורה, תורה שבעל פה אין אראמעאיש. אמת, אז מען דארף נישט איבערטרייבן בנוגע דעם דאזיקן טייל פון תלמוד, וואס איז אין אראמעאיש. סוף כל סוף איז דער גרעס־טער טייל פון תלמוד געזאגט און געשריבן געווארן דווקא אין העב־רעאיש, ווי די משנה, די תוספתא און די ברייתות. אזוי אויך דער גרעסטער טייל פון די הלכות און די דרשות. אבער פונדעסטוועגן טאר מען נישט פארלייקענען, אז אראמעאיש פארנעמט א גרויס ארט אין תלמוד און איז דארט א וויכטיקער און עיקרדיקער יסוד. און דערפון קאן מען זען וואס פאר א וויכטיק און קענטיק ארט אראמע־איש האט פארנומען אין דעם טאג־טעגלעכן לעבן פון די יידן אין בבל. מיר ווייסן אויך, אז עס איז אפילו געקומען דערצו, אז דאס פאלק האט אויפגעהערט צו פארשטיין די תורה אין איר אריגינאל, אין דער העברעאישער שפראך, און מען איז געווען געצוואונגען ביים לייענען די תורה אָוועקצושטעלן אין די שולן איבערזעצער, וועלכע האבן איבערזעצט די רייד פון דער תורה פארן פאלק אין אראמעאיש.

און דאס יידישע פאלק האט זיך אזוי איינגעוואַרצלט אין דער אראמעאישער שפראך, אז עס האט עס מיטפארשלעפט אין יעדן ארט וואהין עס האט אויסגעוואַנדערט, און אפילו אין לענדער וואו עס האבן געהערשט אַנדערע שפראַכן. אזוי געפינען מיר די יידן ריידן אראמעאיש אין די אראבישע און שפּאַנישע לענדער, און אפילו דעמאָלט ווען די שפּראַכן פון די דאָזיקע לענדער האָבן אָנגעהויבן פאַרנעמען אַן אַרט ביים פאַלק, אין אַ לאַנגן פּעריאָד פון טויזנט אָדער צוועלף הונדערט יאָר, האָט דאָס יידישע פאַלק אָנגעהאַלטן די אראמעאישע שפראַך און איז פון איר נישט אָפּגעטראָטן די גאַנצע צייט. און נאָך אזוי ווייט ווי אין די צייטן פון די גאונים האָבן יידן גערעדט אראמעאיש, כאַטש די לאַנד־שפּראַך איז דעמאָלט געווען אַראַ־ביש. אזוי געפינען מיר ביי רב האי גאון, אַז ער דערקלערט דאָס וואָרט "שינא" וואָס אין תלמוד, נישט אין דעם אָנגענומענעם זין, אַ שאַרפּער און געשליפענער תלמיד חכם, נאָר גאָר "אַ מאַן מיט לאַנגע ציינ", וואָס דאָס איז דער באַדייט פון וואָרט אין אראמעאיש. און ער ברענגט אַלס באַווייז, אז די פאַלקס־מאַסן אין זיין דור באַנוצן דאָס דאָזיקע וואָרט אין דאָזיקן זינען. איז אַלזאָ אַ סימן, אַז אין זיין צייט האָבן די פאַלקס־מאַסן גערעדט אראמעאיש. אזוי גייט אַן אַ גאַנץ לאַנגע עפּאָכע אין וועלכער מען רעדט אראמעאיש.

און יידן האָבן אין דער דאָזיקער שפּראַך געשאַפן גרויסע און שטאַרקע קולטור ווערטן. דער גרעסטער טייל פון די דאָזיקע שאַ־

פונגען זיינען אין פארלויף פון דורות פארלארן געגאנגען, אבער דאס ביסל וואס איז פארט פארבליבן, גיט אונדז א באגריף וועגן דעם הייכן ניווא פון דער דאזיקער שאפונג און איר גרויסן ווערט. און די דאזיקע שאפונג איז אָנגעגאנגען ביי יידן אזוי לאנג ווי יידן האָבן גערעדט אראמעאיש. 12 הונדערט יאר האָבן יידן געלעבט און גע- שאַפן אין דער דאזיקער שפראַך. און נישט נאָר דאָס, נאָר אפילו אין יענער עפאָכע, ווען אנדערע שפראַכן האָבן איר אָנגעהויבן ענג מאַכן און זי אַרויסשטויסן, האָט דאָס יידישע פאָלק ווייטער געשאַפן אין איר זיינע גייסטיקע שאַפונגען. פון דעם זעען מיר ווי ווייט קאָנסערוואַטיוו דאָס יידישע פאָלק איז בנוגע שפראַכן, וועלכע עס האָט אויפגענומען פון דער פרעמד, פון פרעמדע פעלקער. עס קאָן זיין, אַז דאָ שפילט אַ גרויסע ראָל „די געוואוינהייט“, און אפשר איז דאָס אַ רעזולטאַט פון דער נייגונג פון די יידן צו זיין אָפגעטיילט און אָפגעשיידט פון אַנדערע, און זיי בויען זיך דעריבער שטענדיק מחי- צות פאַר זיך, און אפשר איז עס דערפאַר, ווייל אראמעאיש איז פאַרט איינגטלעך אַ שוועסטער-שפראַך צו העברעאיש.

דער ערשטער, וועלכער האָט אַריינגעבראַכט די אראבישע שפראַך אין דער ליטעראַטור ביי יידן, איז געווען רבי סעדיה גאון. וואָר- שיינלעך דערפאַר, ווייל די שפראַך, ווי די לאַנד-שפראַך, האָט שוין געהאַט באַוויזן אַריינצודרינגען טיף אין פאָלק און פארנומען דאָס אָרט פון דער אראמעאישער שפראַך. דאָס איז געשען אויף אַ סטי- כישן אופן, אַן באַוואוסטזיין, אַן אַ באַשטימטן ווילן.

עס איז שוין פאַראַן אַן אַלטע מחלוקה, די פילאָזאָפיש-פסיכאָ- לאָגישע מחלוקה, צי די פיל-שפראַכיקייט מאַכט רייכער דעם מענטש און דאָס פאָלק, אָדער עס לייגט אַרויף צופיל לאַסט אויפן זכרון, נידערט אַראָפּ דעם קולטורעלן ניוואַ און פאַרועקסלט די באַגריפן דורך אַ נעבל פון ווערטער. אַלנפאלס איז נישטאַ קיין ספק, אַז פאַר אַ נאָרמאל און נאטירלעך פאָלק איז גענוג איין שפראַך, זיין נאַציאָנאַל-שפראַך. אָבער אַן אומנאָרמאַל פאָלק, אַ שטייגער ווי דאָס יידישע, מוז אויף זיך טראַגן צוויי שפראַכן: די נאַציאָנאַל-שפראַך און אַן אומגאַנגס שפראַך. אָבער די דאזיקע אומגאַנגס שפראַך האַלט זיך אין איין ענדערן מיט דער ענדערונג פון דער עפאָכע און ערטער. דעמאָלט באַמייט זיך דאָס פאָלק צו ראַטעווען אויף וויפיל עס איז מעגלעך פון יענע אוצרות, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין איר אומ- גאַנגס שפראַך, אין דעם פריערדיקן „זשארגאַן“ (און איך וויל מיט דעם דאזיקן אויסדרוק קיינעם נישט באַליידיקן. איך באַנוץ זיך מיט אים נאָר כדי צו ווערן קלאַר פאַרשטאַנען) און זיי איינשליסן אין

איר אייביקן נאַציאָנאַלן אוצר. ווען עס קומט אַזאַ מאַמענט, האָט דאָס פּאַלק נישט קיין אַנדערן אויסוועג ווי איבערצוועצן אָט די שאַפּונגען אין זיין נאַציאָנאַלער שפּראַך, וועלכע ענדערט זיך נישט און עקסיס-טירט אויף אייביק. און דערפּאַר זען מיר, אַז אלע יענע יידישע שאַפּונגען, וואָס זיינען איבערזעצט געוואָרן אויף העברעאיש, זיינען געבליבן אויף אייביק, און זיי ווערן אָפּגעהיט און געפינען זיך אין דעם שאַץ פון פּאַלק, און זיי ווירקן ווייטער אויף דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון פּאַלק. און פון דער אַנדערער זייט, זיינען די אַלע אַריגינעלע שאַפּונגען, וואָס זיינען געשאַפּן געוואָרן אין די פּאַר-שידענע גערעדטע שפּראַכן פון פּאַלק און זיינען נישט איבערזעצט געוואָרן אין דער נאַציאָנאַלער שפּראַך, פּאַרשוואַנדן פון דער וועלט ווי זיי וואַלטן קיינמאַל נישט עקסיסטירט. ס'איז פון זיי גאַרנישט געבליבן, און נישט דאָס פּאַלק אַנערקענט זיי און נישט עס איז דער-פון באַווירקט געוואָרן.

און נאָך אַ וואָרט וועגן אַראַמעאיש. דער „תּלמוד“ איז געוואָרן „דאָס לעבנס בוך“ פון יידישן פּאַלק, וואָס אַרדנט און פּירט דאָס יידישע לעבן, און עס איז געווען אַ טענדענץ צו מאַכן דעם „תּלמוד“ פאַר אַ „פּאַלקס בוך“, אַ זאָך צו וועלכן יעדער איינער זאָל קאָנען צוטערטן, פאַרן בוך פון יעדן ייד, אַבער דערווייל איז געקומען די שוידערלעכע צעשפּרייטונג. די יידן זיינען פּאַנאָדערגעשפּרייט גע-וואָרן איבער דער גאַנצער וועלט, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ געמיש פון שפּראַכן ביי יידן, און עס איז געקומען דערצו, אַז גרויסע טיילן פון פּאַלק האָבן מער נישט געקאָנט פּאַרשטיין געוויסע טיילן פון תּלמוד, ווייל זיי זיינען געשריבן אין אַראַמעאיש. אַזוי זיינען אַריבער הונדערטער יאָרן, וואָס מען האָט געזוכט עצות און וועגן ווי אַזוי פאַרט מאַכט מען צוטריטלעך דעם „תּלמוד“ פאַר יעדן ייד, און מען האָט נישט געפונען קיין עצה, ביז עס איז געקומען רבי יהודה גאון און האָט איבערזעצט אין זיין ספּר „הלכות פּסוקות“ אַלע אַראַמעאישע סוגיות אין תּלמוד אויף ריין העברעאיש, און ערשט דער-מאַלט איז דער תּלמוד געוואָרן דאָס פאַרמעגן פון אַלע יידן אין דער גאַנצער וועלט, און איז ווירקלעך געוואָרן אַ פּאַלקס-בוך. אַבער די חכמים האָבן זיך דערמיט אויך נאָך נישט באַגנוגנט, און האָבן ווייטער אַריינגעטראַכט אין דאָזיקן פּראַבלעם, ביז עס איז געלייזט געוואָרן דורך דער ריזיקער אַרבעט פון דעם גרויסן אַדלער, דער רמב"ם אין זיין ספּר „יד החזקה“. דער דאָזיקער גייסטיקער ריז איז געוואָרן אַ רוקן-זייל פאַר די דורות פאַר אים און די דורות נאָך אים. ער האָט עס געמאַכט, אַז די תורה שבעל פה זאָל בלייבן פאַראייביקט פאַר דורות.

ער איז געווען רייך אין וויסן און אין פארשטענדעניש. זיין וויר-
 קונג האלט אָן ביזן היינטיקן טאָג און מען קאָן זי גאַרנישט אָפּשאַצן.
 ווען ער האָט געוואָלט אַרויסזאָגן זיינע פּילאָזאָפּישע געדאַנקען, וועלכע
 זיינען געווען געציילט נאָר צו יחידים פון זיין דור, האָט ער זיי גע-
 שריבן אין אַראַביש, אָבער דעם קרוין פון זיינע שאַפונגען, זיין „יד
 החזקה“, דאָס הייסט, דעם קווינטעסענץ פון תּלמוד און פון דער
 העברעאישע קולטור פון אָנהויב ביז צו אים, זיין „קאָדעקס“, וואָס
 איז געווען באַשטימט פאַרן גאַנצן פּאָלק און פאַר יעדן יחיד פאַר
 אַלע ערטער פון דער צעשפּרייטונג און פאַר אַלע דורות, ביזן סוף
 פון די דורות, דעם „יד החזקה“, האָט ער פאַרפּאַסט דווקא אין העב-
 רעאיש, אַ קלאַסישן העברעאיש, און דורכדעם אים געמאַכט פאַר אַ
 „נאַציאָנאַל בוך“, פאַרן בוך פון יעדן ייד, פאַר אַלע לענדער פון
 גלות, וואָס האָבן זיך פאַרקנעכט צו פרעמדע שפּראַכן, אָדער וואָס
 האָבן זיך אַרײַנגעטאַן אין זייערע „יידישן“. אַט די דאָזיקע ווירקונג
 פון רמב"ם וועט בלייבן אַ שטענדיקע טאַט און זיין באַדייט איז אייביק.
 אין דער ווירקלעכקייט האָט זיך דער דאָזיקער פּראָצעס נאָך
 אָנגעהויבן אין די צײַטן פון ר' יהודה הנשיא. אויך ער האָט מיט
 זיין גרויסן גײַסט געזען, אַז די יידן וועלן זיך פאַנגדערשפּרייטן
 צווישן פאַרשידענע פעלקער און זיי וועלן רײַדן פאַרשידענע שפּראַכן,
 און זיי וועלן פאַרגעסן אראמעאיש. טאָ וואָס זשע וועט דעמאָלט ווערן
 פון דער תּורה? יידן קאַנען דאָך אַמאָל, חס ושלום, פאַרגעסן די
 תּורה! האָט ער דעריבער מסדר געווען די משנה אין העברעאיש.
 אונדזער געלערטער האָט אײַנגעזען מיט זיין הייליקן גײַסט, אַז אָן
 אייביקע גאַראַנטיע איז פאַראַן נאָר אין העברעאיש, און עס איז נישטאָ
 קיין אַנדערע כּלי אין וועלכער מען זאָל קאַנען האַלטן דאָס פאַרמעגן
 פון פּאָלק אויף אייביק — נאָר אין העברעאיש!

מיט אַן אינסטינקטיוון געפיל און מיטן רוח הקודש, און צוליב
 דער הייליקער זאָרג, אַז די שרעקלעכע צעשפּרייטונג פון יידישן
 פּאָלק זאָל נישט ווירקן, אַז פון דער יידישער תּורה זאָלן ווערן אַ
 סך תּורות, איז דער אראמעאישער טייל פון „תּלמוד“ איבעררועצט
 געוואָרן אין העברעאיש, און אַזוי נאָך איז פאַרבליבן דער „תּלמוד“.
 דער גרעסטער פאַרמעג פון יידישן פּאָלק, איז געבליבן עקסיסטיין
 פאַרן גאַנצן פּאָלק ביז צום היינטיקן טאָג. און אַזוי נאָך איז אויך
 געראַטעוועט געוואָרן די תּורה פון דער געפאַר צו ווערן צעטיילט
 און צעברעקלט, און די קולטורעלע גאַנצקייט פון פּאָלק איז אָפּגעהיט
 געוואָרן און זיך אײַנגעפעסטיקט אויף דורות.
 דאָס איז דאָס איבערבלייבעניש, וואָס איז אונדז פאַרבליבן פון

יענעם גרויסן פארמעגן, וואָס דאָס פּאַלק האָט אָנגעזאַמלט און אָפֿ־
געהיט אין פּאַרלויה פֿון דער גאַנצער און לאַנגער עפּאַכע פֿון צוועלף
הונדערט יאָר, יאָרן אין וועלכע מען האָט גערעדט און געשאַפֿן אין
אַראַמעאַיש. און וואָס איז אונדז נאָך פּאַרבליבן פֿון אַראַמעאַיש? יאָ,
עס זיינען אונדז פּאַרבליבן די כתובה און דער גט. ווערטער וואָס
זיינען אַבסאָלוט אומפּאַרשטענדלעך פּאַרן פּאַלק, און אייניקע תּפּילות,
ווי יקום פּורקן און קדיש יתום. דאָס איז פּאַרבליבן פֿון דעם גאַנצן
היסטאָרישן פּאַרמעגן

איך האָב שוין דערמאָנט, אַז אין דעם פּעריאָד ווען דאָס פּאַלק
האָט גערעדט אַראַמעאַיש, האָט עס דערגרייכט אַזוי ווייט, אַז ביים
לייענען די תּורה האָט מען געדאַרפט אַוועקשטעלן אַן איבערזעצער,
וואָס זאָל איבערזעצן פּאַרן עולם דעם העברעאַישן טעקסט אויף אַראַ־
מעאַיש. אָבער אין דער זעלבער צייט האָבן די חכמים אַכטונג
געגעבן, כּדי אויסצומיידן אַ טעות, אַז מען זאָל די איבערזעצונג נישט
אַוועקשטעלן אויף איין מדרגה מיטן העברעאַישן אַריגינאַל, און האָבן
איינגעפּירט: „צוויי מאָל אַריגינאַל און איין מאָל איבערזעצונג“. דאָס
מיינט, אַז אין אָנהייב דאַרף מען לייענען דוקא דעם העברעאַישע
אַריגינאַל, כּאָטש דער עולם וועט נישט פּאַרשטיין וואָס מען לייענט,
און ערשט דערנאָך זאָל דער איבערזעצער עס איבערזעצן אויף אַראַ־
מעאַיש, און צום סוף, ווען דער עולם האָט שוין פּאַרשטאַנען דעם
באַדייט פֿון דעם וואָס מען לייענט, זאָל מען נאָך אַמאָל ווידער ליי־
ענען דעם אַריגינאַל, כּדי דער עולם זאָל זיך אויסלערנען דעם סאַמע
אַריגינאַל און עס זאָל זיך ביי אים איינקריצן אין האַרצן אין דער
העברעאַישער שפּראַך. די חכמים האָבן דערמיט געוואָלט ווייזן דעם
פּאַלק, אַז דער עיקר איז דער אַריגינאַל, וואָס איז געשריבן אין
העברעאַיש, און די איבערזעצונג איז נאָר אַ געבן־זאָך. דורכדעם איז
די שפּראַך פּאַרהייליקט געוואָרן ביים פּאַלק און עס איז געוואָרן לשון
קודש. אָבער דאָס האָט נאָך אַלץ נישט באַפּרידיקט די חכמים ביז
זיי האָבן גוזר געווען, אַז דער איבערזעצער טאָר נישט אויפהייבן זיין
קול העכער ווי דער לייענער. און דאָס אַלץ כּדי צו פּאַרקלענערן
דעם באַדייט פֿון אַראַמעאַיש און דערהייבן די חשיבות פֿון דער העב־
רעאַישער שפּראַך און זי מאַכן פּאַרן עיקר און דעם באַזיס. און פֿון
דעמאָלט אָן ביז היינט איז געוואָרן אַ מנהג ביי יידן, אַז דער אַרי־
גינעלער העברעאַישער טעקסט דאַרף זיין געדרוקט אין גרויסע אַנ־
זעוודיקע אותיות, און די אַראַמעאַישע איבערזעצונג אין קליינע
פּיטשינקע אותיות. און אַלץ פּאַרוואָס? ווייל זיי האָבן אַלץ מורא
געהאַט טאַמער וועט סוף כל סוף דורך דער צייט די איבערזעצונג

ווערן דער עיקר און דער אָריגינאַל די נעבן־זאַך, און די העברע־
אישע שפראַך וועט דורכדעם ווערן דערנידעריקט און צווייטקלאַסיק.
האַבן זיי געמאַכט אַ גדר און צו דעם גדר נאָך אַ גדר. און אַלץ כדי
אַפצוהיטן די נשמה פון פּאַלק?

און וואָס איז געוואָרן פון יענער גרויסער שאַפונג אין אַראַביש,
וואָס איז נישט איבערזעצט געוואָרן אין העברעאיש? קיין זכר איז
פון איר נישט פאַרבליבן, אפילו אין די ספרים אין פון איר נישט
געבליבן קיין געדעכעניש. אַלץ איז פאַרלאָרן געגאַנגען ווי קיין זאָך
וואַלט גאַר אויף דער וועלט נישט געווען! און עס זיינען דאָך אין
אַראַביש פאַרפאַסט געוואָרן גרויסע און וויכטיקע ווערק, וואָס זיינען
ווערט געווען צו פאַרבליבן פאַר דורות. וואו, אַ שטייגער, איז דאָס
ספר „מקור חיים“ פון רבי שלמה בן־גבירול, וואָס איז איבערגע־
זעצט געוואָרן אין אַ וואולגאַרן לאטיין און נישט אויף העברעאיש?
וואָס פאַר אַ שפורן האָט עס געלאָזט אין יידישן פּאַלק? און עס איז
דאָך געווען אַ גרויס וויכטיק בוך, און עס האָט געהאַט אַ גרויסע וויר־
קונג אויף דער קריסטלעכער פּילאָזאָפיע פון מיטלאַלטער! אָבער אויף
דער אַנטוויקלונג פון יידישן פּאַלק האָט עס ניט געהאַט קיין שום
ווירקונג.

און איר מעגט עס אויך וויסן: נישט נאָר ביכער, נאָר גאַנצע
טיילן פון פּאַלק זיינען פאַרשוואונדן ווי קיינמאַל ניט געווען, זינט זיי
זיינען אָפגעשיידט געוואָרן פון דער העברעאישער שפראַך. אַט, אַ
שטייגער, די יידן אין דער עגיפטישער אלעקסאַנדריע אין פּילאַס
צייטן. דאָס איז געווען אַ וויכטיקע, באַדייטנדע עפאַכע. דאָס יידן־
טום אין אלעקסאַנדריע איז געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה פון
אַנטוויקלונג. פּילאַ האָט געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג אפילו אויף
די שפעטערע דורות. זיין פּילאָזאָפישער סיסטעם איז אפילו געווען
אַנגענומען צווישן אַנדערע פעלקער. אָבער זיין דור האָט שוין גע־
האַט פאַרגעסן די העברעאישע שפראַך און האָט זיך צוגעפאַסט צו
גריכיש. די תורה איבערזעצונג אין גריכיש (די סעפטואגינטע, די
איבערזעצונג געמאַכט דורך זיבעציק) איז אַייגנטלעך מער געמאַכט
געוואָרן פאַר די יידן, וועלכע האָבן געדאַרפט האָבן אַן איבערזע־
צונג, ווייל זיי האָבן זיך געהאַט דערווייטערט פון אָריגינאַל און האָבן
אים שוין ניט פאַרשטאַנען, ווי זי איז געמאַכט געוואָרן פאַרן קעניג
תלמי. פּילאַ אַליין איז אויך נישט געווען קיין בקי אין דער העב־
רעאישער שפראַך. די יידן האָבן גערעדט, געשריבן און געשאַפן
אין גריכיש. אָבער וואָס איז פון זיי געוואָרן? דאָס גאַנצע יידנטום
פון אלעקסאַנדריע איז, ווי עס איז געשטאַנען און געגאַנגען פאַר אונדז

פארלאָרן געגאָנגען. עס איז דערפון נישט געבליבן קיין שריד ופליט, און מיר ווייסן אפילו נישט וואוהיין עס איז פארלאָרן געגאָנגען. דאָס יידישע פאלק האָט פארלאָרן אַ גרויסן קבוץ פון מיליאָנען יידן, אָנ-געוואָרן זיין גאַנצע שאַפונג, און זיין איינפלוס איז היינט צו טאָג מיט גאַרנישט קענטיק. און אַלץ נאָר דערפאַר, ווייל זיי האָבן זיך אַפ-געריסן פון זייער נאַציאָנאַלער שפראַך, די העברעאישע שפראַך, און האָבן זיך אונטערגעוואָרפן אַ פּרעמדער שפראַך.

דער רמב"ם האָט עטלעכע ספרים געשריבן אין אַראַביש, אָבער זיין נאַציאָנאַלער אינסטינקט האָט אים אונטערגעזאָגט, אַז זיי וויכ-טיקסט בוך דאַרף ער פאַרפאַסן דוקא אין העברעאיש. ער אַליין דריקט זיך אויס, אַז מיט זיין חבור „יד החזקה“ צילט ער צו מאַכן דעם „תלמוד“ צוגענגלעך פאַרן גאַנצן פאלק, און דעריבער האָט ער אים געשריבן אין העברעאיש. זיינע פּילאָזאָפּישע ווערק האָט ער געשריבן אין אַראַביש, ווייל זיי זיינען געווען באַשטימט נאָר פאַר געציילטע מענטשן, אָבער זיין גאַנצן לעבן האָט ער זיך נאָר געזאָרגט און גענומען צום האַרצן ווייל ער האָט געוואוסט, אַז דער סוף וועט זיין, אַז דאָס „יידיש-אַראַביש“ וועט פאַרגעסן ווערן ביי יידן און זיינע ווערק וועלן פארלאָרן גיין פאַר דער יידישער וועלט. און אין איינעם פון זיינע בריוו גיסט ער אויס זיין האַרץ און אַנטפלעקט זיינע זאָרגן און שרייבט: „זון מיינער, איך ווייס ווי איך האָב געזינדיקט קעגן מיין פאלק און איך בעט צו גאָט, אַז ער זאָל מיך מזכה זיין, אַז איך זאָל קאָנען צוריקגעבן די גולה צו אירע אייגנטימער און איבערזעצן מיינע ספרים אויף לשון הקודש“. ער האָט טאַקע אַליין נישט זוכה געווען איבערזעצן זיינע ספרים, אָבער ער האָט זיך די מי געגעבן און געזאָרגט דערפאַר, אַז אַנדערע זאָלן זיי איבערזעצן. ער האָט זיך אַליין באַמיט און געפונען אַן איבערזעצער פאַר זיין ספר „מורה נבוכים“, געהאַלפן אבן-תיבן אין דער אַרבעט, אַליין אַכטונג געגעבן אויף דער איבערזעצונג, און ער האָט נישט גערוט ביז ער האָט זיינע ספרים איבערגעלאָזט אין העברעאיש ווי אַ ירושה פאַר די קומענדיקע דורות.

און נישט נאָר דער רמב"ם, נאָר אַזוי האָבן אויך געטאָן אַנדערע. ווען די געלערטע פון אַ געוויסער עפאַכע האָבן אָנגעהויבן צו דער-פילן די געפאַר, אַז אַ סך אוצרות פון דער נאַציאָנאַלער שאַפונג ווערן באַדראַט פאַרגעסן צו ווערן ביי יידן, דורכדעם וואָס יידן האָבן אָנגעהויבן אַריבערצוגיין פון דער אַראַבישער שפראַך צו שפאַניש, איז דעמאָלט אין אַ סך יידישע קהילות אויפגעשטאַנען אַ גרויסע באַ-וועגונג איבערזעצן סעדיה גאון און ענלעכע אין העברעאיש, אַזוי

איז אויך געווען מיט רבי יהודה הלוי, וועמענס גרויס ווערק „דער כוזרי“ איז אויך איבערזעצט געוואָרן אויף העברעאיש. און היינט צו טאָג זעען מיר, אַז אַלץ וואָס איז ניט איבערזעצט געוואָרן אויף העברעאיש, איז פאַרלאָרן געגאַנגען אויף אייביק, די אַלע אוצרות פון גרויסער שאַפונג, וואָס זיינען אנטשטאַנען אין אראמעאיש און אַראַביש, וועלכע דאָס יידישע פּאָלק האָט געשאַפן, האָבן נישט אויס־ געהאַלטן קיין אייביקייט. דאָס געזעץ פון דער נאַטור טוט זיך זיינס. דאָס לעבן שטופט אַרויס די פרעמדע שפּראַכן, און קיין שום קינסט־ לעכע מיטלען קענען דאָ ניט העלפן. דאָס איז אַ געזעץ, וואָס מען קאָן נישט ענדערן.

און איך וויל דאָ באַרירן נאָך איין עפיזאָד וועגן אראמעאיש. די דאָזיקע שפּראַך איז שוין טויט. זי עקזיסטירט מער נישט. מען רעדט נישט אויף איר און מען שרייבט נישט אויף איר. און דאָ האָט געטראָפן אַן אויסטערלישע זאַך: דאָס קלאַסישע ספר פון קבלה, „דער זוהר“ איז פאַרפאַסט געוואָרן דוקא אין אַ פּסעוודא־אראמעאישער שפּראַך. זיכער, אַז דערביי איז געווען אַ באַשטימטע כוונה: צו מאַכן דאָס ספר מער מיסטיש. אָבער דערווייל איז עס אַ פּאַקט, אַז דאָס ערשטע קבלה־ספר איז פאַרפאַסט געוואָרן אין אַ שפּראַך, וואָס איז שוין דעמאָלט געווען פּולשטענדיק טויט. אָבער אויך דאָ שטעלט זיך אַרויס אַן אינטערעסאַנטע זאַך: אויך די קבלה באַנוצט זיך מיט דער אראמעאישער שפּראַך נאָר אין דעם ספר „זוהר“ און די נאָענטע ספרים ווי „תקוני זוהר“ און די אַנדערע. אָבער פון דעם מאַמענט וואָס די קבלה איז געוואָרן אַ לערע פאַרן פּאָלק, ווען זי האָט גענוג מען פאַרשפּרייט ווערן צווישן די ברייטע פּאָלקס מאַסן, האָט זי באַלד זיך אָנגעהויבן באַנוצן מיט דער העברעאישער שפּראַך, און אַלע אירע ספרים זיינען געשריבן געוואָרן אין העברעאיש. און אַזוי איז שטענדיק די טענדענץ: יעדעס מאָל ווען עס איז פאַראַן אַ שטרעך בונג און אַ פאַרלאַנג צו שאַפן אַ געזונטע גייסטיקע שפּייז פאַר די ברייטע פּאָלקס מאַסן, שאַפט מען עס אין העברעאיש!

דאָ האָב איך גערעדט וועגן צוויי שפּראַכן: אראמעאיש און העברעאיש. די העברעאישע שפּראַך איז דעמאָלט נישט געווען קיין אומגאַנגס־שפּראַך. זאָל דאָס מיינען, אַז העברעאיש איז נישט געווען קיין לעבעדיקע שפּראַך? אַז עס האָבן איר, אַזוי צו זאָגן, געפּעלט די וויטאַמינען פון אַ לעבעדיקער שפּראַך? אַז איר לעבנס־זאַפט איז פון איר צוגענומען געוואָרן און איבערגעגאַנגען צו אַנדערע שפּראַכן, און זי אַליין איז, אַזוי צו זאָגן, געוואָרן בלויז אַ שבת־יום־טוב־דיקע שפּראַך?

איך בין נישט קיין מיסטיקער, נאָר אַ ראַציאָנאליסט. איך גלויב אין די געזעצן פון דער נאַטור. אָבער אין דער זעלבער צייט גלויב איך באַמונה שלמה, אַז דער טיפּער, געזונטער אינסטינקט פון פּאָלק, איז עס געווען דער וואָס האָט נישט דערלאָזט אַז העברעאיש זאָל זיין די אומגאַנגס־שפּראַך און די שפּראַך פון לעבן, און דערפאַר האָט דאָס פּאָלק אַזוי געהאַנדלט.

עס איז געשען אַ גליק, וואָס מיר האָבן נישט גערעדט קיין העברעאיש אין אַלע יענע עפּאָכעס. וואַרום ווען מיר וואָלטן גערעדט העברעאיש אין די אַלע יאָרן פון אונדזערע גלות־וואַנדערונגען, ווייס איך גאַרנישט וואָס עס וואָלט געוואָרן פון דער שפּראַך און צי מיר וואָלטן נאָך בכלל היינט צו טאָג געהאַט אַ העברעאישע שפּראַך? אמת, אַז יעדע שפּראַך האָט אַ סך דיאלעקטן און עס זיינען אין דער הינד־זיכט נישטאַ קיין אויסנאַמען. אָבער דאָס איז נישט געפּערלעך ווען אַ פּאָלק זיצט אויף זיין ערד און עס האָט די קראַפט אונטערצואוואַרפן אַט די אַלע דיאלעקטן אונטער דער הערשאַפט פון איינער, וואָס זי ווערט אַנגענומען ווי די נאַציאָנאַלע שפּראַך פאַרן גאַנצן לאַנד. אין אַזאַ סיטואַציע ברענגען די פאַרשידענע דיאַלעקטן נישט נאָר נישט קיין שאַדן צום הערשנדן דיאַלעקט, נאָר זיי דערנערן אים נאָך, באַר־רייכערן אים און גיבן אים צו אַ סך פאַרב און קלאַנג, ניואַנסן און פאַרמען. אָבער וואָס וואָלט געשען מיט דער העברעאישער שפּראַך ווען דאָס יידישע פּאָלק, וואָס האָט נישט געהאַט קיין לאַנד, קיין צענטער און קיין כוח, און עס האָט געהאַלטן אין איין וואַנדערן פון איין פּאָלק צום אַנדערן, און וואָלט זיך געדאַרפט אונטערגעבן די איינפלוסן פון פאַרשידענע פעלקער, שפּראַכן און אומשטענדן? די העברעאישע שפּראַך וואָלט אַריינגענומען אין יעדן אַרט פינף און ניינציק פּראָצענט ווערטער פון פרעמדע שפּראַכן, אַזוי ווי עס האָט פּאַסירט מיט דעם סיריש־אַראַמעאישן דיאַלעקט, וואָס ווערט ביזן היינטיקן טאָג גערעדט פון די סירישע יידן, און זי אַליין וואָלט בטול געוואָרן דורך דער מערהייט. שטעלט זיך אַליין פאַר, וואָס וואָלט געוואָרן פון דער העברעאישער שפּראַך ווען די יידן אין שפּאַניע, אין פּראַנקרייך און אין דייטשלאַנד וואָלטן אין זייער צייט גערעדט העברעאיש, אין דער צייט וואָס זיי וואָלטן נישט צובאַקומען אַביסל „זאַפט“ פון אַ צענטער? די העברעאישע שפּראַך וואָלט זיך צע־ברעקלט אויף פאַרשידענע דיאַלעקטן אַזוי ווי די צאל גלות און וואַנדער־לענדער, און יעדער דיאַלעקט וואָלט געווען אַנדערש פון אַנדערש, פונקט אַזוי ווי די שפּראַך פון איין לאַנד איז אַנדערש פון דער שפּראַך פון אַנדערן לאַנד, און עס וואָלט געקומען דערצו, אַז די

יידן פון איין לאַנד וואָלטן ניט פאַרשטאַנען די יידן פון אַן אַנדער
 לאַנד. אמת, אַז עס איז נישטאָ קיין שום שפּראַך אויף דער וועלט,
 וואָס ענדערט זיך נישט אין משך פון דורות. אָבער דאָס זיינען ענ-
 דערונגען פאַרן גאַנצן פּאָלק, אַן שום אויסנאַם. אַנדערש וואָלט אָבער
 געווען מיט העברעאיש, וואו די ענדערונגען וואָלטן פאַרגעקומען אין
 יעדן לאַנד, און וואָלטן געבליבן אַן ענין נאָר פאַר יענעם לאַנד אַליין,
 און די העברעאישע שפּראַך אין די אַנדערע לענדער וואָלט אָט די
 ענדערונגען ניט אָנגענומען. אויף אַזאַ אופן וואָלטן מיר אין משך
 פון עטלעכע דורות געהאַט עטלעכע העברעאישע שוועסטער־שפּראַכן,
 אַ מאַסע פון פאַרשידענע דיאלעקטן, וואָס וואָלטן אנטהאַלטן נאָר
 ווייניקע פּראָצענט געמיינזאַמע ווערטער, און דאָס איבעריקע וואָלט
 געווען אַ געמיש פון עטלעכע שפּראַכן, און די אַריגינעלע העברע-
 אישע שפּראַך וואָלט אינגאַנצן אָפּגעווישט געוואָרן פון דער וועלט.
 דורך אַ טיפּן אינסטינקט האָט דאָס יידישע פּאָלק אַליין גענו-
 מען אויף זיך אַ גורה און האָט אָט די גורה אויסגעהאַלטן און אָפּ-
 געהיט מיט אַ געוואָלדיקער עקשנות: אָפּצוהיטן די העברעאישע
 שפּראַך נאָר אין דער ליטעראַטור, ווייל זי האָט נישט געהאַט קיין
 צענטער, וואָס זאל איר דינען ווי אַ גאַראַנטיע פאַר איר רייניקייט
 און די נאָרמאַלע אַנטוויקלונג פון אַ גערעדטער שפּראַך. און האָט
 נישט דאָס יידישע פּאָלק געהאַט גענוג עקשנות מקיים צו זיין דעם
 „שניים מקרא ואחד תרגום“ אפילו אין אונזערע צייטן, ווען דער
 דאָזיקער תרגום איז געוואָרן אַ זאָך וואָס האָט נישט קיין שום טעם
 און ריח, ווייל די אראמעאישע שפּראַך איז דאָך שוין געוואָרן אומ-
 פאַרשטענדלעך פאַרן פּאָלק, נאָך אפילו ווייניקער פאַרשטענדלעך ווי
 די העברעאישע שפּראַך? אָבער אין דער זעלבער צייט האָט דאָס
 פּאָלק בנוגע דאָס ריידן העברעאיש נישט אַרויסגעוויזן קיין ברעקל
 עקשנות, נאָר האָט עס תיכף ומיד אויפגעגעבן, ווי עס וואָלט געווען
 עפעס אַ נישט־וויכטיקע זאָך. פאַרוואָס? ווייל אַלץ וואָס דאָס פּאָלק
 האָט געטאָן, האָט עס געטאָן אויסגערעכנט און מיט אַ פּלאַן. און אויב
 עס האָט צייטווייליק זיך אָפּגעזאָגט פון ריידן העברעאיש, איז עס
 נאָר געווען צוליב דעם פאַרדאַכט, אַז דאָס ריידן העברעאיש וועט
 אפשר ברענגען שאָדן דער העברעאישער שפּראַך, נישט האַבנדיק
 קיין צענטער, וואָס זאל אַכטונג געבן אויף דער רייניקייט און אָפּ-
 געהיטקייט פון דער שפּראַך. און דאָס פּאָלק האָט בעסער אויסגע-
 קליבן, אַז עס זאל האָבן איין ריינע העברעאישע שפּראַך אין שריפט
 ווי אַ סך העברעאישע שפּראַכן אין אומגאַנג, וואָס זאלן זיך זיין
 פרעמד און ווידערוויליק איינע דער אַנדערער.

דאס אלץ איז געווען ריכטיק און לאגיש ביז היינט. אבער איצט ווען די ארץ ישראל באוועגונג האט אנגענומען א פראקטישע פארם, ווען די העברעאישע שפראך איז געווארן די הערשנדע אין לאנד, איז שוין מער נישטא קיין ארט פאר דעם פארדאכט און מורא און מען קאן שוין מאכן העברעאיש פאר אן אומגאנגס-שפראך אויך אין די גלות-לענדער, ווייל עס איז דא אן ארץ ישראל, וואס היט עס אפ און גיט אכטונג דערויף, און דעריבער האט זיך איצט אנגעהויבן אין אויסלאנד אט יענע שטארקע באוועגונג, וואס האט זיך געשטעלט פאר אן אויפגאבע צו פארוואנדלען די העברעאישע שפראך אין אן אומגאנגס-שפראך אומעטום, און זי האט די בעסטע און גערעכטסטע אויסזיכטן צו האבן דערפאלג.

ווי אזוי האט זיך דאס יידישע פאלק באצויגן צו דער דערצי-אונג פראגע אין העברעאיש און אין אנדערע שפראכן? וואס האט אונדז וועגן דעם געזאגט דער נאציאנאלער אינסטיטוט?

דאס פאלק האט אט דאס פראבלעם געלייזט אויף א קלארן אופן: דער עיקר דערציאונג אין דער שול איז דאס העברעאישע בוך.

עס איז ניט אמת וואס מען זאגט, אז די יידישע שול איז געווען איינזייטיק, רעליגיעז. נאך מיט דריי הונדערט יאר צוריק האבן יידן געהאט שולן וואו מען האט געלערנט אויך פילאזאפיע, אסטרא-נאמיע, געאמעטריע, און אנדערע לימודים. זעלבסטפארשטענדלעך, אז איז יענע צייטן זיינען אלע לימודים געווען פארבונדן מיט רע-ליגיע, אבער געלערנט האט מען אט די לימודים.

און אויב מיר ווילן זיין ערלעך, מוזן מיר צוגעבן, אז כאטש די אומגאנגס-שפראך האט פארנומען אן ארט אין דער שול, האט מען דאס אבער נישט באטראכט ווי אן עיקר און א באזיס. עס איז גע-ווען אן ענין פון לערנען און פראקטישן געברויך. אין די ערשטע יארן האט מען זיך דערמיט באנוצט כדי צו דערקלערן די תלמידים וואס עס איז אזוינס געשריבן אין דעם העברעאישן בוך. אבער ווען די תלמידים זיינען אונטערגעוואקסן און האבן שוין געקאנט פאר-שטיין דעם אריגינאל אן שום איבערזעצונג, איז די איבערזעצונג באלד באזייטיקט געווארן. אמת, אז עס זיינען געווען אויך אזעלכע, וואס צוליב געוואוינהייט, האבן זיי ווייטער אנגעהאלטן די איבער-זעצונג און פלעגן לערנען „אמר רבא — האט רבא געזאגט“, אבער, ווי געזאגט, גענויטיקט זיך אין דער איבערזעצונג האט מען זיך נישט. נאר א געוויסע צייט האט מען זיך ביים לערנען גמרא בא-נוצט מיט יידיש, דערנאך איז מען אין אלץ אריבער צו העברעאיש. און דאס אלץ איז נישט א צופעליקע זאך, נאר אלץ איז געטאן גע-

וואָרן דורכן געוואָסן אינסטינקט פון פּאַלק, וואָס האָט זיך געהאַט זיינע מאַטיוון דערביי.

ווען די העברעאישע שפּראַך וואָלט געבליבן איינגעשלאָסן נאָר אין בוך אַליין, וואָלט זי אפשר צום סוף אינגאַנצן פאַרשטיינערט געוואָרן, אַזוי ווי די לאַטיינישע שפּראַך, און זי וואָלט נישט באַזעסן קיין אינטימקייט און וואַרעמקייט פון אַ לעבעדיקער שפּראַך. די העברעאישע שפּראַך וואָלט דעמאָלט געוואָרן אַ קינסטלעכע טרוֹ-קענע שפּראַך. אָבער פונקט אַזוי ווי דוד המלך האָט אויף דער על-טער געדאַרפט האָבן אַ וואַכטערין, וואָס זאָל אים דערוואַרעמען, אַזוי האָט אויך די העברעאישע שפּראַך געדאַרפט האָבן אַ „וואַכ-טערין“, אַ לעבעדיקע אומגאַנגס-שפּראַך — אמאָל די אַראַבישע שפּראַך, אָדער איצט ייִדיש, אַז זי זאָל קריגן פון איר אביסל וואַרעמקייט, לעבן, אינטימקייט און עלאַסטישקייט. דערפאַר איז די העברעאישע שפּראַך קיינמאָל נישט געווען אַ טויטע בוך-שפּראַך, ווייל זי האָט זיך שטענדיג דיק צוגעקלעפט צו אַ לעבעדיקער שפּראַך, און אַזוי נאָך איז זי אַליין אויך געוואָרן לעבעדיק. און פון דער אַנדערער זייט האָט די אומ-גאַנגס-שפּראַך דורך דער דאָזיקער באַהעפטונג זיך דערהויבן און אַנגענומען אַביסל פון דער הייליקייט פון דער העברעאישער שפּראַך. ווען מען האָט צו דער „עברי“ צוגעגעבן דעם „טייטש“ און געמאַכט פון זיי אַ וואָג, איז דערפון אַרויסגעקומען דער „עברי־טייטש“ און געוואָרן ייִדיש, וואָס איז אַנגענומען ביי אַ גרויסן טייל פון פּאַלק. אָבער ווען מען זאָל אָפטיילן דעם „טייטש“ פון דער „עברי“, בלייבט דעמאָלט בלויז „טייטש“ און עס האָט נישט קיין שום פונק פון „עברי“ און אויך ניט פון ייִדיש. ייִדיש האָט אַ חיות און אַ ווערט אַזוי לאַנג ווי זי איז באַהאַפּטן צו דער העברעאישער שפּראַך און זויגט פון איר ברוסט. אָבער ווען זי גייט אַוועק פון דער העברעאישער שפּראַך, איז אויס מיט איר רעכט און זי פאַרלירט איר ווערט.

געוויס איז אונדזער ייִדיש ביי אונדז ווי אַ „גר׳טע“ און טאַקע אַ כשרע גר׳טע. אַזוי ווי „רוח“ אין איר צייט, האָט זי באַגלייט די העברעאישע שפּראַך אין פאַרלויף פון אַ סך דורות. און דעריבער, כל זמן זי האָלט זיך מיט איר, אַזוי ווי רוח פון מואב, און טוליעט זיך ערלעך און אויפריכטיק, צו דער העברעאישער נעמי, איז זי אונדז געוואונטשן און זי קאָן אפילו האָבן דעם זכות, אַז עס זאָל פון איר אַרויסקומען דוד המלך. אָבער, פון מאַמענט וואָס זי וויל זיך נישט צובינדן צו די קינדער פון ישראל, און זי ציט זיך צוריק און קערט צוריק קיין מואב, האָט זי נישט קיין אויסזיכטן אַרויסצוגעבן פון זיך קיין דוד המלך, נאָר בלויז אַ „מואב“.

אָט דאָ האָבן מיר פֿאַר זיך דעם נאַטירלעכן וועג, וואָס דאָס ייִדישע פֿאָלק האָט געטאָן יעדעס מאָל ווען עס איז געשטאַנען פֿאַר אַ ברירה; צי עס זאָל מאַכן פֿון דער העברעאישער שפּראַך אַן אומ־גאַנגס־שפּראַך און דעריבער זי שטעלן אין געפֿאַר אַז זי זאָל זיך צעפֿאַלן אויף צען אַלערליי פֿאַרשידענע דיאלעקטן, אָדער זי זאָל זיין נאָר אַ בוך־שפּראַך און זי זאָל דורכדעם ווערן פֿאַרשטיינערט און אָפּגעריסן פֿון לעבן. ווען דאָס פֿאָלק איז געשטאַנען פֿאַר אַזאַ ברירה, האָט דאָס פֿאָלק מיט זיין געזונטן אינסטינקט אויסגעקליבן דעם נייעם וועג; אַנצואוואַרעמען די העברעאישע שפּראַך מיטן אַטעם־צוג פֿון אַ לעבעדיקער אומגאַנגס־שפּראַך, און דערווייל איז די העברע־אישע שפּראַך געבליבן לעבן נישט נאָר אין בוך, נאָר אויך אין דער נשמה.

אַזוי האָט זיך דאָס פֿאָלק געפֿירט אין אַלע יענע צייטן ווען די העברעאישע שפּראַך האָט ניט געהאַט פֿאַר זיך קיין אַרט אויף דער וועלט, וואו זי זאָל זיין אַ לעבעדיקע אומגאַנגס־שפּראַך, אָבער פֿון דעם מאַמענט ווען די העברעאישע שפּראַך האָט אויפֿגעהערט צו זיין אין ארץ ישראל „לשון קודש“ און איז דאָרט געוואָרן אַ וואַכעדיקע שפּראַך, די שפּראַך פֿון טאַג־טעגלעכן לעבן, די רייד־און־טוי־שפּראַך, פֿון דעם מאַמענט אָן הערט אויף די נויטווענדיקייט אין „זווגים“, און די העברעאישע שפּראַך דארף מער נישט האָבן קיין „וואַכטערקע“... אודאי דאָרפֿן מיר דאָנקבאַר זיין דער ייִדישער שפּראַך, וואָס זי האָט אַ לאַנגע צייט אָנגעוואַרעמט די העברעאישע שפּראַך. מיר גיבן דאָס צו. מיר זכות וועט איר דערפֿאַר ביישטיין. אָבער איך ווייס נישט צי די ייִדישע שפּראַך וועט ווערן פֿאַרדייעט דורך העברעאיש ווי עס האָט פֿאַסירט מיט אראמעאיש. סוף כל סוף איז דאָך ארא־מעאיש, וועלכע איז אַ סעמיטישע שפּראַך, נאָענט צו דער העברע־אישער שפּראַך. און אגב גרייט זיך גאַרנישט די העברעאישע שפּראַך צו שילדערן דעם גלות, דאָס געטאָ־לעבן, נאָר אין העברעאיש וועט מען שילדערן און מאַלן דאָס פֿרייע לעבן אין ארץ ישראל. אָבער מען קאָן אויך אין העברעאיש שילדערן דאָס גלות־לעבן און מען זאָל דורכדעם נישט פֿאַרלירן די וואַרעמקייט פֿון יענעם לעבן און ניט די פֿאַרשידענע ניואַנסן. דאָס קאָנען אַמגלענצנסטן זאָגן עדות מעב־דעלע מוכר ספרים און בערקאָוויטש מיט זיינע קינסטלערישע אַי־בערזעצונגען פֿון שלום עליכם, וואָס לויט דער מיינונג פֿון אַ סך שטייגן זיי נאָך טיילמאָל איבער מיט זייער פֿיניקייט און שטאַרקייט דעם ייִדישן אַריגינאַל.

און אויב ייִדיש וויל זיך שטעלן אַ מאַנומענט אויף אייביק, האָט

זי נישט קיין אנדערן אויסוועג ווי זיך צו פארבינדן מיט דער העב-
רעאישער שפראך. אן אזא בונד האט יידיש נישט קיין אריכת ימים.
פון מאמענט וואס זי הויבט אויף איר האנט קעגן העברעאיש, פאר-
לירט זי איר רעכט אויף עקסיסטענץ.

איך האב שוין געזאגט, אז איך בין נישט קיין קעגנער פון יידיש,
ווייל אין איר האט מיך מיין רבי געלערנט „עברי“ און יידישע גע-
שיכטע. איך בין שטארק אין ספק צי אין דער איצטיקער צייט און
אין די איצטיקע באדינגונגען קאן אונדזער פאלק זיך ווידער באשאפן
נייע שפראכן, א נייעם יידיש. איין זאך איז אבער פאר מיר קלאר און
זיכער: פון דעם מאמענט וואס די העברעאישע שפראך איז געווארן
לעבעדיק אין ארץ ישראל, און זי באווייזט זיך אויף דער לעבנס-
ארענע ווי א לעבעדיקע שפראך, אין דעם מאמענט האט זיך גענו-
מען שטארק וואקלען דער צושטאנד פון יידיש, און דאקעגן האט זיך
זייער פארשטארקט — צי מיר ווילן יא אדער ניט — דער מצב
פון דער לאנד-שפראך. און אזוי ווי דאס יידישע פאלק וועט קיינ-
מאל זיך ניט אפזאגן פון דער העברעאישער שפראך (קיין מענטש
קאן איר דאס נישט צווינגען, אפילו נישט זשיטלאָוסקי), און דער-
פאר ווייל קיין פאלק קאן נישט דערטראגן דריי שפראכן, קומט ממילא
אויס, אז דאס אונטערגיין פון יידיש איז א „היסטאָרישער אימפע-
ראַטיוו“, און מ'קאן אים נישט ענדערן. און לטובת דער עקסיסטענץ
פון יידישן פאלק מוזן מיר איינפירן אין לעבן די העברעאישע שפראך.
און אויב דאס דייטשע יודנטום — און דאסזעלבע איז מיטן פראנץ-
צויזשן און איטאליענישן — שטייט אויף דער שוועל פון נאציאָנאַל-
לער דעגרעדאציע, איז עס צום גרעסטן טייל דערפאר וואס זיי זיינען
אזעק פון דער העברעאישער שפראך.

פאר מיר איז דער סוף אפן און קלאר, און איך זע אין אים א
גרויסע טראגעדיע. סוף כל סוף איז יידיש געווען אן אכסניה פאר
אונדז אַלעמען. סוף כל סוף איז דאס די שפראך פון אונדזערע
עלטערן און אור-עלטערן, סוף כל סוף איז עס די שאַפונג פון פאלק,
וואס האט געדאוונט און געוויינט אין אַט דער שפראך. איין טרייסט
אַבער האב איך, אז די יידישע שפראך וועט האבן השארת הנפש
דורך איבערזעצונגען, גוטע און שלעכטע, אין דער העברעאישער
שפראך. אבער דאס אַלץ וואס וועט פון איר נישט איבערזעצט ווערן
אין העברעאיש, וועט פארלארן גיין און ס'וועט נישט בלייבן דערפון
קיין זכר. קיין גוטער ווילן און קיין גוט-געמיינטע כונה וועלן דא
נישט העלפן. דאס איז א גזר דין פון הימל און עס איז נישטאָ קיי-
נער וואס זאל אים קאנען אַפהאַלטן. דאס וואס עס האט געטראָפן,

איז געשען מיט זעכצן „יידישע“ שפראכן, וועט אויך געשען מיט דער זיבצנטער. דאָס איז אַ גזירה פון דער געשיכטע און מען קאָן זי נישט ענדערן. מיר קאָנען רייסן קריעה צוליב דעם, מיר קאָנען אויסטאָן אונדזערע שיד ווי אבלים, מיר קאָנען זיך אַוועקזעצן „שבעה“ אויף דער ערד, אָבער דאָס אַלץ וועט נישט העלפן. דער גזר־דין איז שוין אָנגעשריבן און גע'חתמ'עט געוואָרן מיטן שטעמפל פון דער געשיכטע, און מען קאָן עס נישט ענדערן. עס איז אַ גזירה!

און דעריבער, וואָס מיר אנבאלאנגט, שרעק איך מיר גאַרנישט פאַרן „יידישזום“. איך האָב די זיכערע איבערצייגונג און די פעסטע זיכערקייט אין די רעזולטאַטן פון אַט דער דיסקוסיע, און דעריבער ציטער איך נישט און פלאַטער ניט. פאַרקערט, זאָלן זיין געבענטשט די הענט, וועלכע שאַפן פאַרן פאַלק אין יידיש — אויב זייער שאַ-פונג איז אַט דער שפראַך וועט נאָר זיין ניצלעך. איך האָב קיינמאָל נישט פאַרלאַנגט פון קיין שרייבער, אַז ער זאָל שרייבן נאָר העב־רעאיש, אויב אויף יידיש וועט זיין שאפונג ארויסקומען שענער און בעסער. אָבער אין זעלבן מאַמענט וואָס דער יידישזום הויבט אויף אַ האַנט אויף דער העברעאישער נאַציאָנאַל־שפראַך, ווערט ער אַ שונא און אַ פיינט און עס איז אַ מצווה אַפצוהאַקן זיינע הענט!

איך אליין קעמף אפילו נישט קעגן חוצפה'דיקסטן יידישזום, ווייל איך ווייס, אַז אפילו די סאַמע גרעסטע חוצפה וועט דאָ גאַרנישט העלפן. דר. זשיטלאָווסקי האָט מיך אַמאָל געבעטן, אַז איך זאָל אַרויס־זאָגן מיין מיינונג וועגן דער שפראַכן־פראַגע, האָב איך אים דערויף געשריבן אַן ענטפער, און צווישן אַנדערעס האָב איך אים אַזוי געשריבן:

„איר ווילט צעברעכן דעם רוקן־ביין פון פאַלק און אַראַפנעמען דעם קאַפּ פון זיין קערפער און איר מיינט, אַז דורכדעם וועט זיך אייך עפעס איינגעבן, אַז איר וועט דורכדעם דערגרייכן עפעס אַ תכלית, אָבער איר פאַרגעסט איין זאַך, אַז עס האָט שוין אַזעלכעס פאַסירט אין די צייטן פון ירבעם בן נבט. אויך ער האָט געוואַלט אנשטאט איין נאַציאָנאַלן צענטער פאַרן פאַלק ישראל אין ירושלים אויפבויען נאָך אַ צווייטן צענטער, און צוליב דעם האָט ער אַוועק־געשטעלט איינס אָדער צוויי קעלבער אין שומרון, און האָט גע'מיינט, אַז דורכדעם האָט ער דערגרייכט וואָס ער האָט געוואַלט. ער האָט אָבער געהאַט אַ טעות. אַלע ווייסן מיט וואָס די געשיכטע האָט זיך געענדיקט. די צען שבטים זיינען פאַר אונדז פאַרלאָרן גע'גאַנגען, און קיינער ווייס אפילו נישט וואוהין זיי זיינען אַוועקגע'קומען. אויף דער וועלט זיינען געבליבן נאָר יענע צוויי שבטים, וואָס

האָבן אויסגעהאַלטן טרייהייט צו דעם פּאָלקס היסטאָרישע הייליק-
טימער.

פון דעם קאָנט איר זען, אָז נישט די מערהייט דעצידירט, און
נישט דער ווילן זיגט. דעריבער קאָן די פּראַגע פון די שפּראַכן נישט
זיין קיין פּראַגע פון ווילן, אָדער אַ פּראַגע פון אַ מערהייט און אַ
מינדערהייט. איך גלויב שטאַרק אין דעם געזונטן חוש פון יידישן
פּאָלק; און דאָס דאָזיקע פּאָלק וועט פאַר קיין פּאַל נישט דערלויבן
קיינעם, אָז ער זאָל צעברעכן דעם רוקן־ביין אָדער אַראָפּנעמען איר
קאַפּ פון אירע פלייצעס.

עס זיינען אויך פאַראַן ביי אונדז חכמים שלום־פרעדיקער: —
חסידים פון דריי שפּראַכן. דאָס זיינען די „פּאָליקיסטן“, די „דעמאָ-
קראַטן“, פון דובנאָווס חדר. זיי זיינען פאַר דריי שפּראַכן: יידיש,
די לאַנד־שפּראַך און העברעאיש.

דער „תּלמוד“ דערציילט, אָז אין משה רבינו'ס צייטן, ווען מען
האַט געבויט דעם משכן, האָט דעמאָלט געלעבט אויף דער וועלט אַ
חיה מיטן נאָמען „תּחש“, וואָס האָט געהאַט צוויי רוקן־ביינער. די
מאָדערנע זאָלאַנגן ווייסן נישט וועגן אַזאַ חיה. אויך די אַרכעאָלאָגן
האָבן נישט געפונען פון איר קיין שפורן. אַלנפּאָלס, איך גלויב נישט
אין אַ חיה, וואָס זאָל האָבן דריי רוקן־ביינער, דאָס וואָס די פּאָל-
קיסטן ווילן באַשאַפּן. איך גלויב אין אַ פּאָלק, וואָס האָט נאָר איין
רוקן־ביין — די העברעאישע שפּראַך!
דאָס וואָס איז געווען, וועט ווידער זיין.

די שעפערישקייט פון יידישן וואָרט

אין מזרח-אייראָפּע *

19 | ש. ניגער

וועגן תנ"ך זאָגט א. מענעס זייער ריכטיק, אַז ס'איז „געווען דער ספר, וואָס איז געשאַפן געוואָרן פון פּאַלק און וואָס האָט דאן ווידער געהאַלפן צו פּורעמען און געשטאַלטיקן דאָס יידישע פּאַלקס-לעבן“. עפעס ענלעכס דערצו קאָן מען זאָגן וועגן יידיש אין מזרח-אייראָפּע. עס איז דעם פּאַלקס אַ שאַפונג, וואָס האָט אים געהאַלפן זיין שעפּעריש אויך אין אלע אנדערע ספּערן, אַ חוץ דער ריין-שפּראַכליכער. קיין איין טיפּערן ניגון אירן האָט די יידישע קולטור אין מזרח-אייראָפּע ניט אויסגעשפּילט אָן דעם אינסטרומענט פון יידיש. אפילו דאָרט, וואו דער לשון איז געווען לשון-קודש, ווי, אַ שטייגער, ביים עמוד, אין שול, איז די הברה געווען אשכנזית (ניט „אַשקענאַזיט“); די העב-רעאישע שפּראַך האָט געהאַט אַ יידישע אויסשפּראַך. און נישט נאָר דער קלאנג פון די העברעאישע ווערטער איז יידיש, — מען האלט זיי אין איין פארטייטשן אויף יידיש; עברי האָט אַ שטענדיקן באַגליי-טער — עברי-טייטש. בעת קריאת התורה ליגט אויבן אין דער וויי-בערשער שול פאר דער פּירזאָגערין — אַן אויסגעווייקטער אין טרערן, — דער טייטש-חומש. אָבער נישט נאָר חומש און הפטורה אין עזרת נשים, אויך אין חדר, אויך אין ישיבה לערנט מען — און נישט בלויז חומש, אויך תנ"ך, אויך גמרא — אויף יידיש. גמרא ווערט דורך יידיש לעבעדיקער, היינטיקער. יידיש ווערט דורך גמרא טיפּער, שארפּער.

וועגן די וואונדערלעכע יידישע פּאַלקס-מענטשן און פּאַלקס-פּירערס, וואָס האָבן געהייסן מגידים, איז אַפּגערעדט: זייער רייד-קונסט איז אזוי צונויפגעאָסן מיט דעם ערנסט און דעם שפּיל, דעם אויסגעשריי, און דעם ניגון און די שטילע קלוגע ווערטלעך פון אונ-דזער גערעדטן יידישן לשון, אַז — אדרבה, פּראוואוּט זאָגן אַ שטיק מגידות ניט אויף יידיש: ס'וועט זיין חוכא וטלולה! און וואָס עפעס

(*) רעדע אויפן סימפּאָזיום „מזרח-אייראָפּעאישע יידן אין דער יידישער געשיכטע“, געהאַלטן דעם 9 פעברואר 1947. געדרוקט אין „די צוקונפט“, מערץ 1947.

נאָר מגידות? אפילו דער רב זאָגט זיינע האַרבע דרשות און קונציקע חדושים אויף דעם זעלביקן יידישן שטום-לשון, אויף וועלכן ער רעדט מיט דער רביצין, ווען ער דארף צו איר אַנקומען. היינט ווער רעדט נאָך דער חסידישער רבי — ער זאָגט זיין סתרי תורה, נישט נאָר זיין תורה אויף אַ פאר'לשון-קודש'דיקטן מאמע-לשון, און נישט נאָר זאָגט ער זי, ער שרייבט זי האלב יידיש, חצי לשון-קודש. דער חסיד זיפצט אפילו אין זיין דאוונען אריין דעם יידישן „אויז“ און „אוי, ווייז!“ ער פאר'דבקה'ט זיך מיט „טאטע אין הימל“ . . . ר' נחמן בראצלא-ווער און אנדערע חסידישע רביים זיינען זיך מתיחד אין פעלד און וואלד און גיסן אויס זייער הארץ פארן רבונג של עולם אויף מאמע-לשון, דער שפראך פון זייער הארצן. ווער האָט נישט געהערט דעם בערדיטשעווערס „דודע“ אָדער זיין „קדיש“ אויף יידיש? מעקט אויס פון חסידות מאמע-לשון, וועט עס האָבן אזא טעם ווי מעביר זיין אָן טראָפּ די סדרה. אפילו פונם חסידישן לשון-קודש זינגט ארויס מאמע-לשון.

הכלל, יידיש איז דער טראָפּ, דער ניגון, נישט נאָר די כלי, פונם יידיש-רעליגיעזן לעבן אין מזרח-איראָפּע. אָן דעם ניגון און ניצוץ פון יידיש, חזר איך איבער, וואָלט נישט נאָר דעם חסידישן רבינס תורה קיין תורה נישט געווען, אפילו גמרא וואָלט שטאַרק גע-ליטן, ווען עס זאָל גיט זיין דער גמרא-ניגון און דער גאנצער גמרא-לשון, וואָס איז באשאפן געוואָרן אין יידיש (און וואָס יידיש איז דורך דעם נאָך יידישער געוואָרן). די, וואָס פרוואוון איצט לערנען גמרא אויף ענגליש אָדער העברעאיש מוזן מאכן עפעס אַ יידישן ענגליש אָדער אַ יידישן העברעאיש — זיי וואָלטן זיך נישט קאָנען העלפן. אָן יידיש איז גמרא, זוהר און אנדערע הייליקע ספרים אונזערע — תרגום-לשון. יידיש איז גיט אין ערך מער ווי סתם אזוי אַ לייכט מיטל צו פארטייטשן שווערע ווערטער; יידיש האָט געמאכט, אַז די ווערטער זאָלן לעבן, אַז זיי זאָלן זיין בא'טעמ'ט. אויף יידיש איז חומש געווען גיט סתם אזוי חומש, ס'איז געווען חומש מיט רש"י, אזוי ווי גמרא אויף יידיש איז גיט סתם אזוי גמרא, נאָר גמרא מיט אויסריידענישן און מען דארף דערצו טאקע האָבן אַ גמרא-קעפל. נישט נאָר האָט מען יידיש אריינגעפירט אין דער גמרא אריין, מען האָט די גמרא אַריינגעבראכט אין יידיש, און אז עס האָט, אַ שטייגער, גערעגנט, און „די שטייול זיינען צערסן“, האָט מען אינאיינעם מיט אברהם רייזענס ישיבה-בחור געפרעגט: „מאי קא משמע לן דער רעגן? וואָס זשע לאָזט ער מיר צו הערן?“

בקיצור, די גאנצע רעליגיעזע יידישקייט אין מזרח-איראָפּע איז

געווען איינגעטונקט אין יידיש, אזוי ווי יידיש איז געווען איינגעטונקט אין יידישקייט. ביים אמת פרומען יידן איז יידיש און יידישקייט געוואָרן איין זאך, און ס'מאכט נישט אויס, וואָס שבת, ווען ער איז געווען ווייט פון דברי חול, האָט ער גערעדט לשון-קודש. „גוט שבת“ האָט ער געזאָגט אויף יידיש און מיט די הענט האָט ער סיי-ווי גערעדט יידיש אפילו אום שבת, און דער אמת איז, אז אויך זיין ביסל לשון-קודש האָט געשטאמלט יידיש.

יא, אויך אין דער געשיכטע פון העברעאיש האָט יידיש געשפילט אַ שעפערישע ראָלע. נישט נאָר האָט עס אויפגעהאלטן ביים לעבן אָן אַ שיעור העברעאישע ווערטער און ווערטלעך, אזוי, אז אַ טייל העברעאיש איז אַ דאָנק יידיש טיילווייז געווען אַ גערעדטע שפראַך. יידיש האָט געשאפן אַ סך נייע העברעאישע ווערטער (אַ „בעלן“, „בעלנות“, „למדן“, „לומדות“, „קבצן“, „קבצנות“, „דבקות“, „מגידות“). יידיש האָט אריינגעגעבן אַ נייעם זינען אין היפשע עטלעכע אלטע העברעאישע ווערטער (גביר“, „נגיד“, „תכלית“ וכדומה). דער העברעאישער עלעמענט פון יידיש האָט אָן קיין שום ספק צוגעהאָלפן דערצו, אַז העברעאיש זאָל אזוי שנעל קאָנען ווערן, ווי עס איז געוואָרן אין ארץ ישראל, אַ שפראַך פון ריידן. יידיש האָט געהאט אַ גרויסע השפעה נישט בלויז אויף דעם חסידישן לשון-קודש, נאָר אויך אויף דעם העברעאיש פון היפשע עטלעכע וועלטלעך-העברע-אישע שריפטשטעלער, ווי, אַ שטייגער, מענדעלע מוכר ספרים, דער שאַפער אָדער מיטשאפער פון דעם מאָדערנעם העברעאישן נוסח.

אַבער דאָס זיינען נאָר עטלעכע קאָנקרעטע ביישפילן פון דער דינאמישער ראָלע, וואָס מזרח-יידיש האָט געשפילט אין אונדזער גייס-טיקן לעבן. אייניקע אנדערע אילוסטראציעס וועל איך שפעטער אביסל ברענגען.

פריער וויל איך זאָגן, אַז אַ חוץ דעם, וואָס יידיש איז געווען און געבליבן אי דער ווידערקול, אי דער קול פון יידישקייט, די ציטער-דיק-וויברירנדיקע שטים פון אַלץ, וואָס אין איר איז געווען לעבעדיק, פריש און פרוכטבאר — אַ חוץ דעם, האָט אונדזער לשון אויך יחוס עצמו. ער איז אליין אָן אויסדרוק פון דעם מזרח-איראָפּעאישן יידנס קאָלעקטיווער שעפערישקייט, איינע פון זיינע שענסטע דערגרייכונגען. אמת טאקע, דאָס קערנדל פון יידיש איז פארווייט געוואָרן אין מערב-און מיטל-איראָפּע, און דאָרט איז עס אויפגעגאנגען, אָבער ערשט אין מזרח-איראָפּע האָט זיך עס צעבליט און געגעבן רייע פרוכט. ריין לינגוויסטיש זינדיקן יאסט, גידעמאן און אנדערע מערב-איראָפּעאישע יידישע היסטאָריקער, ווען זיי מאכן דעם אָנשטעל, אַז

דאס האָבן מזרח־אײראָפּעאישע יידן זײ „קאַליע געמאַכט“ זײער רײנעם דײטש, אָבער פֿון אַ ברייטערן קולטור־היסטאָרישן שטאַנדפּונקט איז געוויס ריכטיק, אז יידיש איז דערהויפּט טאַקע אַ פּראָדוקט (און אויך אַ פּראָדוצירנדיק מיטל) פֿון יידן אין מזרח־אײראָפּע.

אין די גערמאַנישע לענדער איז יידיש געווען און געבליבן יידיש־טייטש אָדער עברי־טייטש. אין די מזרח־אײראָפּעאישע לענדער איז פֿון יידיש־טייטש און פֿון עברי־טייטש דער טײטש אָפּגעפּאַלן, און ס׳איז געבליבן יידיש. וואָס מײנט עס? דאָס מײנט, אַז נאָך אַ צוויי טויזנט יאָרעדיקן לעבן אָן אַן אײגענעם גערעדטן לשון זײנען מיר אין מזרח־אײראָפּע צוריק געוואָרן אַ פּאַלק מיט אַן אײגענער שפּראַך, און ניט נאָר דאָ אָדער דאָרטן, נישט בלויז לאַקאַל, ווי עס איז געווען דער פּאַל מיט לאַדינאַ אָדער דזשודעזמע, נאָר אין אַ נאַציאָנאַלן מאַסשטאַב.

מזרח־אײראָפּעאישע יידישקײט און איר שפּראַך יידיש האָבן לאַנג שוין אויפּגעהערט צו זײן בלויז געאַגראַפּישע באַגריפֿן; זײ זײנען געוואָרן היסטאָרישע באַגריפֿן. מזרח־אײראָפּעאישע יידן האָבן זיך אויסגעשפּרייט איבער דער וועלט און זײנען געוואָרן די יידן פֿונקט אזוי איז מזרח־יידיש געוואָרן די יידישע שפּראַך. שוין מיט אַ צוויי הונדערטער יאָר צוריק האָבן זיך יידן באַרימט, אַז מיט יידיש קאָן מען אויספּאַרן די גאַנצע וועלט, זיכער די גאַנצע יידישע וועלט.

מעג זיך זײן ווי ריכטיק, אז העברעאיש האָט אונדז פאַראייניקט, אזוי צו זאַגן, ווערטיקאַל, דורך די דורות, און האָט אונדז געהאַלפֿן צו זײן אַ נאַציע אין צײַט, איז אָבער אויך אמת, אַז יידיש האָט אונדז אַרומגענומען האַרײזאָנטאַל און פאַר אונדז מעגלעך געמאַכט צו זײן אַ פּאַלק אין אַרט, צו האָבן אַ פּאַלקס־לעבן, אויך אַ פּאַלקס־שאַפֿן אין אַן אײגענער שפּראַך, און דאָס איז אפּשר דער אונײווערסאַלסטער און שעפּערישסטער אויפטו פֿונם יידישן וואָרט. מיר האָבן געהאַט אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך פאַר שבתים און יום־טובֿים, איז געקומען יידיש, און מען האָט אונדז אָנגעהויבן צו דערקענען ווי אַ פּאַלק אין אונזער וואַכעדיקער קאַפּאַטע. מיר האָבן געהאַט אַ נאַציאָנאַלע שפּראַך פאַר ספּרים און גײסטיקע ירושה־ווערטן. אַ דאַנק יידיש האָבן מיר זיך אויסגעלעבט ווי אַ פּאַלק אין אונדזער טאַג־טעגלעכן לעבן. אַ דאַנק יידיש איז אונדזער נאַציאָנאַלע קולטור געוואָרן אַ פּאַלק־קולטור. די פּרוי און דער פּראָסטער האַרעפּאַשנער ייד, וואָס ס׳האַט זיך גע־דוכט, אַז זײ זײנען פּראָדוקטיוו נאָר מאַטעריעל, אָבער ניט גײסטיק, זײנען דורך יידיש אריינגעצויגן געוואָרן אינם שטראָם פֿון אונדזער גײסטיקן לעבן. די פּרוי איז מיט דער הילף פֿון אזעלכע ספּרים ווי

דער צאינה וראינה אָדער דער לב טוב געוואָרן אַ וואוילקענעוודיקע, אַ דאַנק דעם מגיד, וואָס האָט גערעדט יידיש און דעם מוסר ספר — דעם מגיד שבכתב — איז אויך דער יידישער פּאָלקס־מענטש נישט געווען גאַר אַזאַ עם האַרץ, ווי ס'האַט זיך געדוכט. יידיש איז סיי ווי נישט געווען קיין פּראָסטע שפּראַך, ווי אַ סך מיינען נאָך ביז איצט. ווי האָט יידיש געקאנט זיין פּראָסט, אז די גרעסטע רבנים, ראשי ישיבות, רביים און גאונים האָבן גערעדט יידיש, גערעדט יידיש אויך דאן, ווען זיי האָבן גערעדט אין לערנען. ווי האָט אונדזער לשון גע־קאנט בלייבן נישט אויסגעאיידלט, אַז חסידיש רביים האָבן געזאָגט תורה און דערציילט מעשיות אויף יידיש? ווי האָט יידיש געקאנט זיין אַ פּאָרגרעבטער לשון, אז אויף אַט דעם לשון האָט גערעדט דער וויל־נער גאון און — אין די יונגע יאָרן — שלמה מיימון. ניין, נישט נאָר אין דער ברייט, אויך אין דער טיף און אין דער הויך האָט די יידישע שפּראַך לאנג שוין אָנגעהויבן צו שפּילן אַ ראַלע אינם פּראָצעס פון אונדזער פּיל־געשטאַלטיקער נאַציאָנאַלער שעפּערישקייט.

דאָס עצם אויסשפּרייטן זיך פון יידיש, די עצם יידישע עקספּאַנ־סיע, די וואַנדערונג פון יחידים און פון מאַסן, וואָס איז אזא גרויסער פּאַקטאָר אין דער יידישער געשיכטע, דערהויפּט אין משך פון די לעצטע עטלעכע הונדערט יאָר, וואָלט אָן יידיש אזוי ווי אָן העברע־איש, וואָס האָבן פּאַרבוּנדן יידן פון פּאַרשיידענע לענדער, נישט מעגלעך געווען. אזוי, אז אונדזער לשון איז נישט נאָר אַ פּראָדוקט פון אונדזער יידישן וואַנדערער פון לאַנד צו לאַנד, פון קאָנטינענט צו קאָנטינענט, ער איז געווען אויך אַ כוח, וואָס האָט אַט דעם פּראָצעס פון אונדזער ווערן אַ וועלט־פּאָלק לייכטער געמאַכט. און דאָס האָט צו טאָן נישט נאָר מיט דער ברייט־דימענסיע פון אונדזער געשיכטע. יידיש האָט, אַזוי ווי לשון־קודש, מעגלעך געמאַכט די גייסטיקע פּאַרבינדונג צווישן יידן פון פּאַרשיידענע לענדער.

ריין עקאָנאָמיש איז יידיש אונדז שטאַרק צונויץ געקומען. אזוי ווי העברעאיש, האָט עס אונדז געהאַלפן זיך צונויפצורייַדן מיט יידן פון אנדערע, אָפּט ווייטע, מדינות, און פירן געשעפטן מיט יענע לענד־דער. דער מזרח־איראָפּעאישער ייד איז ניט אָן דער הילף פון יידישן וואָרט געוואָרן אַ ייד פון כל תפוצות ישראל.

אַבער איך האָב אין זינען דערהויפּט די גייסטיקע שעפּערישקייט פונם יידישן וואָרט אין מזרח־איראָפּע.

אין וואָס האָט זי זיך אויסגעדריקט?

מיר האָבן געזען, ווי יידיש האָט באלעבט און באפּרוכפּערט טיילן פון העברעאיש, ווי יידיש האָט לעבעדיק געמאַכט דעם יסוד פון דער

אמאָליקער יידישקייט, די טראַדיציאָנעלע יידישע דערציאונג, דעם
 חדר, די ישיבה, ווי יידיש האָט פארבונדן דעם פּאָלקס־מענטשן מיט
 זיינע רעליגיעזע פירערס, דעם מגיד, דעם רב, דעם חסידישן רבין,
 ווי יידיש איז בכלל געווען דער ברייטער קאָנאַל, וואָס דורך אים האָבן
 אינם יידישן פּאָלקס־לעבן מעכטיק אריינגעשטראַמט די גייסטיקע ענער־
 גיעס, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין דער וועלט פון העברעאיש־
 אראַמייאיש. עס איז באמת ניט געווען קיין איין אויפטו, קיין איין נייע
 שיטה, קיין איין נייע באוועגונג אינם יידיש־גייסטיקן לעבן, וואָס האָט
 זיך געקאנט פארגינען אויסצומיידן יידיש. פאר מוסר און קבלה אין
 16־טן און דערהויפט אין 17־טן יאָרהונדערט, פאר חסידות און השכלה
 אין 18־טן און 19־טן יאָרהונדערט, פאר די נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע
 שטרעמונגען סוף 19־טן און אין די ערשטע פאַר צענדליק יאָר פון
 אונדזער איצטיקן יאָרהונדערט, פאר אַט די אלע שטרעבונגען און
 דערגרייכונגען פונם יידישן לעבן און יידישן שאַפן איז יידיש געווען
 אַ לשון שבכתב, גישט נאָר שבעל פה. און כאַטש היפשע עטלעכע
 ווערק פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור ווי אויך אייניקע יידיש־
 שאפונגען פון דער השכלה־צייט זיינען אויפגעקומען אין מערב־דרום־
 און מיט־איראָפּע, איז דאָך דער גרעסטער און אַריגינעלסטער טייל
 פון דער ליטעראַטור אויף יידיש די שאפונג פון מזרח־איראָפּעאישע
 יידן. די ערשטע ווערטערלעכע איבערזעצונגען פון חומש און גאַנץ
 תנ"ך שטאַמען טאַקע פון דייטשישע אָדער האַלענדישע יידן, אָבער
 דאָס זיינען דאָך בלויז איבערזעצונגען. דער מחבר פון דעם אזוי גע־
 רופענעם ווייבערשן חומש, וואָס סיי אינהאַלטלעך, סיי סטיליסטיש,
 איז עס א העכסט אַריגינעלע וואַרט־שאפונג — דער מחבר פון „צאינה
 וראינה" איז אַ פּוילישער ייד.

די רייכע שפּילמאַן־דיכטונג, — פון „קינג ארטוסהאָף" אָדער
 שמואל־בוך ביזן „בבא־בוך" — איז טאַקע באשאפן אָדער, ריכטיקער,
 איבערגעשאפן געוואָרן פון דייטשישע יידן, אָבער די דאָזיקע ווערק זיי־
 גען ניט יידיש, זיי זיינען נאָר אַביסל פאַריידישט. די מער זעלבסט־
 שטענדיקע, די מער טראַדיציאָנעלע און טיפער פארוואַרצלטע יידישע
 ליטעראַטור איז, מיט דער אויסנאַם פון אַ קליינער צאָל מוסר־ספרים
 און מעמואַרן, אויפגעקומען ניט אין מערב, נאָר אין מזרח־איראָפּע.

סיי דער אלטער יידיש־סטיל, דער נוסח פון מוסר־ספר, פון דער
 תפילה אויף יידיש, פון דער יידישער פּאָלקס־מעשה, סיי דער נייער,
 מער מאָדערנער יידישער סטיל איז פאַרמירט געוואָרן אין מזרח־איי־
 ראָפּעאישע לענדער. אינם מאָדערנעם יידישן סטיל האָבן אַ חלק שוין

אויך אמעריקאנער יידן, אָבער וואָסערע אמעריקאנער יידן? די וואָס שטאַמען פון מזרח-אײראָפּע.

עס איז נישט נויטיק צו דערמאָנען, אַז אָן די פּוילישע אָדער ליטווישע אָדער אוקראינישע יידן און זייער שפּראַך האָבן מיר פון לאַנג אָן שוין געהאַט אַ רייכע ליטעראַטור, און זיי האָבן זי נאָך רייכער געמאַכט: כ'מיין די אלע וואונדערלעכע ספרים אויף לשון-קודש. אָבער זיי וואָלטן געווען און געבליבן אַ ליטעראַטור פון לומדים; יידיש האָט דעם גרעסטן טייל פון פּאָלק געבראַכט געענטער צו אַט די אלע ווערט-פולע ספרים.

אַן יידיש וואָלט אונדזער פּאָלק סיי ווי געווען דאָס „פּאָלק פון בוך“, דער עסס הַספּר, אָבער ווער ווייס צי אונדזער ספּר וואָלט דאָן געווען אַ ספּר הַנּוּם, אַ בוך פון פּאָלק: אונדזער פּאָלקס שפּראַך האָט אונדזער ספּר געמאַכט פאַר אַ פּאָלקס ספּר.

כדי צוצוקומען צו אונדזער צייט (וואָס איז שייך צו מיינ אייגענער צייט דאָ אין די העם סימפּאָזיום בין איך שוין, דאַכט זיך, זייער נאָענט צו איר סוף), וועל איך זיך מוזן באַנוגענען מיט עטלעכע ראשי פרקים — און די בעסטע זאך וועט זיין עס צו טאָן, למען הקיצור, אין דעד פאַרם פון עטלעכע קורצע פראגן און ענטפערס:

וואָלטן מיר געהאַט די רייכע חסידישע ליטעראַטור, דערהויפּט די חסידישע מעשה-ליטעראַטור אָן יידיש? יאָ, מיר וואָלטן זי געהאַט אויף לשון-קודש, אויב מיר וואָלטן אָן יידיש און דער יידיש-ספּעציע בכלל געקאנט האָבן דאָס חסידות, וואָס מיר האָבן; אָבער חסידות נאָר אויף לשון-קודש אליין וואָלט נישט געהאַט אין זיך די זאפטיקע לע-בעדיקייט, דעם פרישן אַטעם און די בילדלעך-דערציילערישע ווערטן וואָס עס האָט די חסידישע דערציילונג אויף יידיש און די חסידישע תורה אויף אַ מיט יידיש אָנגעהויכטן לשון-קודש.

וואָלטן מיר אָן אונדזער יידישן וואָרט פאַרמאָגט דעם רייכן אוצר פון יידישע פּאָלקס-לידער און פּאָלקס-מעשיות, אַט די טייערע אויס-שטראַלונגען פון אונדזער פּאָלקס-פיינ און פרייד, געוויין און געלעכט-טער? געוויס ניט. וואָלטן מיר געהאַט אין אזא גרויסער צאָל יידישע שפּריכווערטער, אַט די ליכטיקע קריסטאַלן פון דעם פּאָלקס קאַלעקט-טיווער דערפאַרונג און קאַלעקטיווער חכמה? ניין, אָן אַן אייגענער פּאָלקס-שפּראַך וואָלטן זיי נישט געהאַט די מעגלעכקייט זיך אויסצו-קריסטאַליזירן.

וואָלטן מיר אָן יידיש געהאַט די השכלה-ליטעראַטור? יאָ, אָבער דאָס וואָלט געווען מער אַ רעליגיעז-רעפּאַרמאַטאָרישע, ווי אַ סאַציאַל-קריטישע השכלה-ליטעראַטור. זי וואָלט געהאַלטן מאַכן אַן איבער-

קערעניש אין אונדזערע געדאנקען, אָבער נישט אין אונדזער גאַנצן לעבנסשטייגער.

די יידישע השכלה-ליטעראטור פון 19-טן יאָרהונדערט האָט, אגב, צוגעגרייט דעם באַדן פאר דער סאָציאליסטיש-אַריענטירטער יידישער ליטעראטור ווי אויך פאר דער נאַציאָנאַל געשטימטער יידישע פּאָעזיע און פּראָזע פון 20-סטן יאָרהונדערט . . . דאָס איז שוין אַביסל אַ צו סכעמאטישער ענטפער, און עס וואָלט נויטיק — און ניט שווער — געווען אים צו קאָנקרעטיזירן אַדער, ווינציקסטנס, צו אילוסטרירן, אָבער . . . מיר מוזן איצט שפּרינגען — על רגל אחת . . .

וועלן מיר זיך באנוגענען בלויז מיט נאָך אַ פּאַר קאָנדענסירטע שאלות ותשובות:

וואָלטן מיר דערגרייכט די קינסטלערישע מדרגה, וואָס מיר האָבן דערגרייכט אין דער דערציילונג, אין דער מעמאריסטיק, אין דער דראמע און אין דער לירישער פּאָעזיע פון סוף 19-טן און אָנהויב 20-סטן יאָרהונדערט אַן דעם יידישן וואָרט אין מזרח-איראָפּע? וואָלטן מיר געהאט דעם מענדעלען, דעם שלום עליכמען און דעם פּרצן, וואָס מיר האָבן, ווען יעדער פון זיי זאָל אונטער דער השפעה פונם יידישן פּאָלקס-לעבן — נישט האָבן געמאכט דעם דרייטן שריט, וואָס ער האָט געמאכט — דעם שריט פון העברעאיש צו יידיש?

מיר וואָלטן געהאט אַ מענדעלען, אָבער אַ בלאָסערן, אַ בלוט-אַרעמען און בכלל אַן אַרעמען מענדעלען, ווייל מענדעלע מוכר ספרים אָן מענדעלעס יידיש איז אַ האַלבער מענדעלע מוכר ספרים.

מיר וואָלטן געהאט אַ שלום עליכמען, אָבער — ווער ווייס צי זיין טביה דער מילכיקער וואָלט ניט שטום געוואָרן ווען ער זאָל נעבעך „ריכטיק“ מוזן טייטשן זיינע העברעאישע ווערטלעך? און ווער ווייס צי וואָלטן מנחם מענדל און שיינע שיינדל געקאנט שרייבן אויף לשון-קודש די אומפארגלייכלעכע בריוועלעך, וואָס זיי שרייבן? מיר וואָלטן געהאט אפשר שלום ראבינאָוויטשן, אָבער, כּהאַב שטאַרק מורא, אז נישט געקוקט אויף דעם וואָס דאָקטוירים הייסן, וואָלט ער נישט געלאכט אויף העברעאיש, ער וואָלט זיך אפשר גאָר צעווייגט, ווען ער זאָל פאר זיינע יידן, די מאנסבילן, די ווייבער, די קינדער, נישט האָבן געהאט דעם לשון, וואָס אויף אים לעבן זיי זיך אויס. ער וואָלט זיך צעווייגט פון גרויס רחמנות אויף זיין מאַטלען און אויף אַלע אנדערע טייערע יידישע קינדער, ווען זיי זאָלן האָבן געבליבן, חלילה, אָן זייער יידיש און נישט געקאנט פריי און פריילעך זיך אַראָפּ-ריידן פון הארצן. אויב מיר האָבן איצט הנאה פון שלום עליכמען אפילו אין אַן איבערזעצונג, איז עס דאָך נאָר דערפאר, וואָס אַ דאנק

דער ליכטיקער זון פונם אָריגינאל אין יידיש האָט אויך אַט די לבנה אָביסל בלאַס ליכט. היינט פּרין? און אַש? און אברהם רייזען? און מאָריס ראָזענפעלד? און ליעסין? און יהואָש? און דוד פינסקי? און אלע אנדערע אמעריקאנער יידישע שרייבערס אין פּראָזע און אין פּערזן, וואו וואָלטן זיי אלע גענומען אזויפיל י. ד. בערקאוויטשעס, יהואשעס, אהרן צייטלינגס, שלאנסקיס און אנדערע וואונדערלעכע איבערזעצונגן מיסטערס אויף איבערזעצן זייערע ווערק אויף יידיש, דער שפראך פון אָריגינאל, אויב זיי זאָלן לכתחילה האָבן געשריבן זייערע יידישע ווערק, ווי העברעאישע איבערזעצונגען פון יידיש?

אויף אַט דער כּפּל־שמונהדיקער פּראגע איז נישט שייך צו ענטפּערן אין די פּאַר מינוט, וואָס איך קאָן נאָך ביי אייך צונעמען, און עס איז אויך נישט נויטיק צו ענטפּערן.

און צי איז דען נויטיק צו געבן אייך אַ תשובה אויף דער פּראגע: ווי אזוי איז עס מעגלעך געווען, אז אין פּוילן — און ווען איך זאָג אין פּוילן, מיין איך אויך אין רומעניע, אין גאליציע — אויך אין ליטע, אין לעטלאנד אזוי — זאָל צווישן די צוויי חורבנות, דעם גרויסן חורבן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און דעם חורבן־גדול ונורא פון דער צווייטער — ווי אזוי וואָלט עס אָן די פּאַרבאָרגענע כוחות פון די יידיש־ריינדדיקע און יידיש־שאַפּנדיקע פּאַלקס־מאַסן געווען מעגלעך, אז אין אזא קורצער און אזא שווערער צייט זאָלן זיי האָבן פון זיך ארויסגעגעבן אזויפיל נייע טאלאנטן אויף אלע געביטן פון דעם יידישן קולטור־לעבן — דעם ליטערארישן, דעם דערציערישן, דעם מוזיקאלישן, דעם פּלאַסטיש־קינסטלערישן, דעם נעאַר־עליגענזן, דעם פּאַליטיש־געזעלשאַפטלעכן געביט? ווי אזוי וואָלט דאָס אַלץ גע־ווען מעגלעך, ווען ניט דער רעזערוואַר פון די גוואַלדיקע שעפּע־רישע ענערגיעס, וואָס זיין נאָמען איז געווען: „דאָס מזרח־אייראָפּעאישע יידישע פּאַלקס־לעבן“?

און ווען ניט אַט דער מעכטיקער קוואל פון קרעאטיווער ענערגיע אין מזרח־אייראָפּע, וואָלטן מיר דען געקאָנט באווייזן דאָ אין אמעריקע צו שאַפן אזא פיינע, אזא רייכע און פילגעשטאלטיקע יידישע פּאַעזיע, אזא געלייטערטן יידיש־ליטערארישן פּראָזע־סטיל, אזא פּיל־פּאַרצווייגטע יידישע ליטעראטור און פּרעסע? אזא טעאטער, וואָס מיר האָבן ביז דאָ נישט לאנג נאָך געהאַט? איז אונדז דען ניט ביי־געשטאַנען דער גייסטיקער צידה לדרך וואָס מיר האָבן מיטגענומען פון דער אלטער היים? האָט אונדז דען נישט געהאַלפן דער כּסדר־דיקער צופלוס פון זאַפטיקע שאַפּונגס־כוחות? און צום שלום:

מיר ווייסן איצטער, אז דער גיהנום פון די געטאָס איז געווען
 אויך אַן אָרט, — מיר פארשטייען נישט ווי אזוי האָט עס געקאָנט
 זיין, אָבער עס איז געווען אַן אָרט — וואו עס זיינען געשאפן געוואָרן
 פּאָעטישע, יאָ, הויך־פּאָעטישע ווערק. מיר ווייסן איצט, אז אין די
 בונקערס, אין די מלינה'ס האָבן יידן געהאלטן אָפּן דעם פּנקס, דעם
 הייליקן פּנקס פון אונדזער פּאָלקס איבערמענטשלעכע ליידן, די איי-
 ביקע כראָניק פון קידוש השם; מיר ווייסן, אז דאָרט זיינען געפירט
 געוואָרן טאָג־ביכער — טאָג־ביכער, וואָס וועלן בלייבן אין דער יידי-
 שער ליטעראטור (מיט דעם מחבר פון איין טאָג־בוך אזא, ד"ר הלל
 זידמאן, האָבן מיר איצט דעם גרויסן כבוד צו געפינען זיך אין איין
 זאַל); — מיר ווייסן, אז אויפן פארפּלוקטן שוועל פון די קרעמאטאָריעס,
 צווישן איין „שמע ישראל“ און אַ צווייטן, האָבן יידישע מענטשן גע-
 זוכט און אָפּט געפונען אויסדרוק פאר זייערע יסורים . . . אין וואָס
 האָבן זיי דעם דערלייזנדיקן אויסדרוק געזוכט? וואו האָבן זיי אים
 געפונען? אינם יידישן וואָרט . . .
 יאָ, מיינע פריינט, אָט דאָס איז בתכלית הקיצור די שעפּערש-
 קייט, די טראַגישע שעפּערישקייט, די נישט־אויסגייענדיקע, נישט־
 פארגייענדיקע שעפּערישקייט פונם יידישן וואָרט .

א וואָרט פֿון קאַמיטעט

ווען ס'איז באקאנט געוואָרן אין די יידישע געזעלשאפטלעכע און קולטור קרייזן, אז חבר זלמן זילבערצווייג ווערט 60 יאָר, האָט זיך אָנגעהויבן אַ באוועגונג אים מכבד צו זיין מיט אַ שיינער מתנה לכבוד זיין געבוירנטאָג, ווי אן אויסדרוק פֿון אנערקענונג און דאנקבארקייט צו זיינע פארשיידענע קולטור און געזעלשאפטלעכע טעטיקייטן.

נאָך פארשיידענע שמועסן מיט חברים און פריינט פֿון יובילאר, האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז די שענסטע און פאסיקסטע מתנה פֿארן בעל־שמחה, וואָס זאָל אים באמת פארשאפן פרייד, וואָלט געווען ארויס־צוגעבן, אָדער לכל־הפחות העלפֿן ארויסגעבן, זיינס אַ בוך.

דער מצב פֿון יידישן ביכער־מארק איז אזא, אז דאָס דערשיינען פֿון אַ בוך איז פֿאַר אַ שרייבער אַ וויכטיק געשעעניש, וואָס געדענקט זיך אים אלע יאָרן, און דעריבער איז באשלאָסן געוואָרן, אז לכבוד חבר זלמן זילבערצווייגס 60 יאָר לעבן און שאפֿן, זאָל געשאפֿן ווערן אַ קרייז פֿון 60 פריינט אלס אבאָנענטן פֿאַר זיינס אַ בוך, און דער גורל איז געפֿאלן, אז דאָס בוך זאָל זיין אַט דאָס בוך, וואָס ליגט איצט פֿאַר די לעזער.

אַ קאַמיטעט פֿון די פֿאַלגנדע חברים פֿון „פרץ הירשביין“ צווייג א. נ. א. פ. : א. באביטש, יעקב זינדעלמאן, אשר קיפניס, ל. זעלמאן און ארטור שרייער, אלס פֿאַרזיצער, איז באלד געשאפֿן געוואָרן, און מיר זיינען געווען אנגענעם איבערראַשט פעסטצושטעלן ווי לייכט עס איז אונדז געווען צו באקומען א סך מער אבאָנענטן ווי מיר האָבן געפֿלאַנט, כאַטש, מיר האָבן זיך באגרענעצט נאָר צו געוויסע יחידים פֿון דער שטאָט לאָס אנדזשעלעס, וועלכע דער יובילאר האָט פֿאַר די לעצטע אַכט יאָר געמאכט פֿאַר זיין וואוינ־שטאָט צוזאמען מיט זיין ליבער פֿרוי ציליע.

עס איז נישטאָ ביי מיר קיין שום ספק, אַז ווען מיר וואָלטן געווען געמאכט אביסעלע פֿראפֿאגאנדע, וואָלט מען זיכער געקאנט שאפֿן כהנה וכהנה אבאנענטן, בפרט אין ניו יאָרק, וואו חבר זלמן זילבער־צווייג איז געווען אַ סך יאָר טעטיק.

לאָמיר דאָס לאָזן פֿאַר אלע אנדערע געלעגנהייטן, וואָס וועלן נאָך האַפנטלעך קומען . . .

פאָלגנדע חברים האָבן זיך אבאנירט אין פאָראויס, און האָבן גע-
האַלפן אז דאָס בוך זאָל דערשיינען:

ידישער נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד

שמואל און גנענדל באַנטשעק

מר. און מרס, מאָריס אַפּעל, מאיר און ראז אסטראַווסקי, אהרן
און גאסי אייעראָוו, מר. און מרס. סעמיועל אייבראַמסאָן, לעאַז און
ראָז בילמעס, אברהם און ליבע באַביטש, מר. און מרס. אייב באַרנ-
פעלד, יעקב און ראז בעקער, מר. און מרס. נח בן-טובים, סעם און
ראז באַטשעלעס, שמואל און ליובאַ בריינין, יואל גערסאָן, שרה גאַנז,
ש. גאַטלין ע"ה, באָריס און פרידא דאַשקאַוו, מאיר און חוה דראָזד,
מאָריס און רחל דייטש, שרה דינער, לואיס און גאסי דזשאַספּער, פּרץ
הירשביין צווייג פון פאַרבאַנד, שלמה און ביילקע האַכבערג, מאַקס און
ראז האַלצמאַן, הערי און דזשעני וויינבערג (דעטראַיט), חבר און
חברה סעם וויליאַמס, י. י. און גיטל וויינראַט, יעקב און איווא ווייס-
מאַן, גאַלדע וואַלשטיין, יואל ווייסשטיין, באָריס און כייקע ווינער,
חבר און חברה י. זינדעלמאַן, שלמה און קאַקא זינגער, אבשלום און
אהובה זילבערצווייג, חבר און חברה ה. זעמעלמאַן, חבר און חברה
מ. חמץ (מיאמי ביטש), מייקל און ליליען טעפּעט, שמואל און לאַהקע
טאַפּסקי (ניו יאָרק), בעני און מאלי טראַי (ניו יאָרק), יידיש-לאַטיין
אַמעריקן קלוב, יידישער קולטור קלוב, נתן און עלאַ כספי (תל אביב),
לייבוש און געניאַ לובינסקי (מעקסיקאַ), מרדכי ליכטענשטיין (וואַרשע),
יעקב און העניע לאַזאַראַוו, שרה און שמחה ליינער, מר. און מרס.
סאַול לעווין, חבר און חברה נייטן לינדזער, חבר און חברה ש. לעווין,
יעקב און יהודית ניומאַן, מר. און מרס. איזידאַר סטענצאַר, יידל און
אַנאַ עיראַוו, שרה און בען פעיר, ישראל און פּלאַראַ פריינד, חבר
און חברה י. פּאַיאַס, רפאַל און שרה פּאַזנער, חזן דניאַל פּלאַטקי,
יוסף און פייגעלע פּאַניץ, יעקב און רחל פילד, מר. און מרס. וויליאַם
פּרידמאַן, חבר און חברה שלמה צוקערבערג, סעם און אגאַ קאַוונער,
אַשר און פּאַליאַ קיפּניס, בען און בערטאַ קאַמסקי, דר. און מרס. זיינוול
קליין, משה לייב און אַניטאַ קאַפעלאַוו, רעי קוגעל (עלסינגער), יוסף
און סאַניאַ קאַראַבעלאַ, משה קאַפּלאַן, פּנחס און עלסי ראַפּאַפּאַרט,
אַלעקסאַנדער און צפּוראַ ראַביץ רעגינע ראַפּאַפּאַרט, ראַביי עמוס
שוים (ביוט), ארטור שרייער, מר. און מרס. יוסף שפּיגעלמאַן, סעם
און שערי שאַרף, עמאַ און משה שעיווער (דעטראַיט), וויליאַם און ליזאַ
שאַר, משה און גוטשע שולווייס, חיים און באַשקע שאַפּיראַ און מר.
און מרס. אהרן שפּיגעל, ל. זעלמאַן, מאָריס און מאַניאַ פאַרבער, שמעון
יצחק פּרענקל (ניו יאָרק), נח און סידי פּינקעלשטיין.

דער צופאל האָט געוואָלט, אַז דאָס אַרױסגעבן פֿון דעם בוך זאָל זיך לאַנג פֿאַרשלעפֿן, אָבער דער זעלבער צופֿאל האָט אױך געוואָלט, אַז דאָס בוך זאָל דערשיינען צו אַ װיכטיקער דאַטע: 100 יאָר נאַכן געבוירנטאָג פֿון אַחד העם.

דער „פֿרץ הירשביין“ צװײג און זײנע אַקטיווע חברים־חברות, האָבן שױן אַרײַנגעשריבן װיכטיקע קאַפּיטלעך אױף פֿאַרשײדענע גע־ביטן פֿון ייִדישן לעבן, במשך פֿון זײער עקזיסטענץ, אָבער דאָס איז דאָס ערשטע מאָל, װאָס דער צװײג האָט גענומען די איניציאַטיווע צו געבן אױסדרוק פֿון אנערקענונג צו אַ חבר אױף אַזאַ אױפֿן. אַ האַרציקן דאַנק צו אַלע אַבאַנענטן בכלל און צו מײנע חברים פֿון קאַמיטעט פֿערט.

אַרמור שרייער

פֿאַרזיצער פֿון זלמן זילבערצװײג בוך־קאַמיטעט.

א י נ ה א ל ט

- זלמן זילבערצווייג — אחד העם און זיין באציאונג צו יידיש 3.....
- מ. ספעקטאר — דער „יוד“ איז א ייד 64.....
- מתתיהו מיזיש — וועגן דער יידישער שפראכן־פראגע 68.....
- נח פרילוצקי — אחד העם וועגן „זשארגאָן“ 83.....
- חיים נחמן ביאליק — די שפראכן־פראגע ביי יידן 105.....
- ש. ניגער — די שעפער־שיקייט פון יידישן וואָרט אין מזרח־אײראָפּע 127.....
- א וואָרט פון קאָמיטעט 137.....

ביו איצט דערשינען פון זלמן זילבערצווייג :

- „קיין“ פיעסע אין 5 אקטן פון א. דיומא (איבערזעצונג), 1913
„הנודד הנצחי“, במערכה אחת מאת ה. היארמנס (תרגום), 1917
„חרטה“, קינדער-איינאקטער, 1918
„חנה און די זיבן זיין“, קינדער-איינאקטער (איבערזעצונג), 1918
„איינאקטערס“, 40 פארסן, קאמעדיעס און דראמעס, אריגינעלע,
איבערזעצטע, באארבעטע (פארלאג א. גיטלין, ווארשע), 1919-21
„איראָפּעאַישע בינע“, זאַמלונג פון 10 איינאקטערס, אריגינעלע,
איבערזעצטע, באארבעטע (פארלאג „יידיש“, ווארשע), 1920
„הומאָר און סאַטירע“, זאַמלונג פון איראָפּעאַישן הומאָר, 1921
„דער מכול“, קאמעדיע אין 3 אקטן פון ה. בערגער (איבערו.), 1922
„דער ליבער פריינט“, ראָמאַן פון גיואי דע מאַפּאַסאַן (איבערו.), 1924
„וואָס קאָנען פּוילישע יודען טוען פאַרן אויפבויע
פון ארץ ישראל“, 1926
„הינטערן פאַרהאַנג“ (פארלאג ב. קלעצקין, ווילנע), 1928
„טעאַטער זכרונות“ (פארלאג ב. קלעצקין, ווילנע), 1928
„וואָס דער יודישער אַקטיאָר דערציילט“ (פארלאג ב. קלעצקין), 1928
„לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, ערשטער באַנד, ניו יאָרק, 1931
„פאַרשיידענע פּוירימס ביי יידן“, ווילנע, 1931
„לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער“, צווייטער באַנד, ווארשע, 1934
„טעאַטער-פיגורן“, 21 פאַרטערטן פון אַקטיאָרן און טעאַטראַלן,
בוענאַס איירעס, 1936
„אַברחם גאַלדפּאדען און זינגמונט מאַגנולעסקאַ“,
בוענאַס איירעס, 1936
„אַלכאַם פון יידישן טעאַטער“, אין יידיש און אין ענגליש,
ניו יאָרק, 1937
„אַברחם גאַלדפּאדען“, ציקאַ-פארלאג, ניו יאָרק, 1940
„טעאַטער מאַזאַאיק“, ניו יאָרק, 1941

לעקסיקאן פון יידישן טעאטער

מאטעריאלן געזאמלט און רעדאקטירט

דורך זלמן זילבערצווייג

ביי דער נאָענטסטער מיטארבעט

פון יעקב מעסטל

ארויסגעגעבן אונטער דער השגחה פון דער

יידישער אקטיאָר־יוניע אין אמעריקע

פאָרלאַג „אלישבע“

ערשטער באַנד

ניו יאָרק 1931

אַנטהאַלט די ביאָגראַפיעס, לעבענסבאַשרייבונגען און

מאַנאָגראַפיעס פון די אותיות א—ח

אויספאַרקויפט

צווייטער באַנד

וואַרשע 1934

אַנטהאַלט די ביאָגראַפיעס, לעבענסבאַשרייבונגען און

מאַנאָגראַפיעס פון די אותיות ט—ע

אויספאַרקויפט

דריטער באַנד פון

לעקסיקאן פון יידישן טעאטער

מאטעריאלן געזאמלט און רעדאקטירט

דורך זלמן זילבערצווייג

ביי דער נאָענטסטער מיטארבעט

פון יעקב מעסטל

ווערט צוגעגרייט צום דרוק

צו באקומען אין
א. וו. בידערמאנס בוך-געשעפט
175 2-טע עוועניו, ניו יארק.

